

การศึกษาวิเคราะห์อรัญญิกธุดงค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท :

ศึกษาเฉพาะกรณีพระเรวัตเถระ

AN ANALYTICAL STUDY OF ĀRAÑÑIKA DHUTANGA IN THERAVĀDA

BUDDHISM : A CASE STUDY OF REVATATHERA

นายศิลา วรรณปิติ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๔

การศึกษาวิเคราะห์อรรถกถาในพระพุทธานุชาต :
ศึกษาเฉพาะกรณีพระเวทเถระ

นายศิลา วรรณปิติ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธานุชาต
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๔

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**AN ANALYTICAL STUDY OF ĀRAÑÑIKA DHUTANGA IN THERAVĀDA
BUDDHISM : A CASE STUDY OF REVATATHERA**

Mr. Sila Paranapiti

**A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement For The Degree of
Master of Arts
(Buddhist studies)**

**Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand**

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นักศึกษานิพนธ์
ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา

.....

(พระสุธีธรรมานูวัตร, ผศ. ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ

(พระเมธีรัตนดิลก, ดร.)

..... กรรมการ

(พระสุธีธรรมานูวัตร, ผศ.ดร.)

..... กรรมการ

(พระมหาทวี มหาปญฺโญ, ผศ.ดร.)

..... กรรมการ

(อาจารย์รังษี สุทนต์)

..... กรรมการ

(ดร. วุฒินันท์ ก้นทะเตียน)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ : พระสุธีธรรมานูวัตร, ผศ. ดร. ประธานกรรมการ

พระมหาทวี มหาปญฺโญ, ผศ. ดร. กรรมการ

อาจารย์รังษี สุทนต์ กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาวิเคราะห์อรรถกถาในพระพุทธรูปศาสนาเถรวาท :
ศึกษาเฉพาะกรณีพระเวศเถระ

ผู้วิจัย : นายศิลา พรณาปิติ

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระสุธีธรรมมานูวัตร ป.ธ.๘, M.A., Ph.D.

: พระมหาทวิ มหาปญฺโญ ป.ธ.๘, พธ.บ., ศน.ม., M.Phil., Ph.D.

: นายรังษี สุทนต์ ป.ธ.๘, พธ.ม.

วันสำเร็จการศึกษา : ๑๒ มีนาคม ๒๕๕๕

บทคัดย่อ

การศึกษาวิเคราะห์อรรถกถาในพระพุทธรูปศาสนาเถรวาท : ศึกษาเฉพาะกรณีพระเวศเถระนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการคือ (๑) เพื่อศึกษาอรรถกถาในพระพุทธรูปศาสนาเถรวาท (๒) เพื่อศึกษาชีวประวัติของพระเวศเถระ (๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์อรรถกถาของพระเวศเถระที่มีอิทธิพลต่อพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน

ผลการวิจัย พบว่า อรรถกถาในพระพุทธรูปศาสนาเถรวาท หมายถึง องค์คุณเครื่องกำจัดกิเลสของผู้ถือการอยู่ป่าเป็นกัจจวัตร จัดอยู่ในทุกกลุ่มของรูปดงค์ ๑๓ มี ๖ กลุ่ม คือ (๑) โดยหมวด (๒) โดยปัจจัย (๓) โดยย่อ (๔) โดยผู้ที่ยังไม่ได้ศึกษารูปดงค์ (๕) โดยบุคคลและ (๖) โดยข้อปฏิบัติ มีวัตถุประสงค์ เพื่อให้ธรรมเป็นอุปการะแก่ผู้ปฏิบัติอรรถกถาในพระพุทธรูป มีความสำคัญ คือพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตพระภิกษุให้อยู่ป่าเพื่อบำเพ็ญเพียรทางจิตจนบรรลุมรรคผลนิพพาน มีวิธีการปฏิบัติ คือ พิจารณาว่า บริเวณไหนเป็นเขตป่าหรือวัด ป่าที่ไกลจากบ้านหลังสุดท้ายประมาณ ๕๐๐ ชั่วโมงหรือ ๑ กิโลเมตร ถ้ามีภูเขาหรือแม่น้ำกั้น ให้วัดตามระยะทางเดินปกติ และออกมารับอรุณในป่า ในอรรถกถาทั้งรูปดงค์ มี ๓ ระดับแห่งการปฏิบัติ คือ เกร่งครัด ปานกลางและ ผ่อนปรน อานิสงส์มี ๗ ประการ คือ ๑) สมาธิตั้งมั่น ๒) มีปัจจัยดำรงชีวิต ๓) อันตรายไม่มารบกวนจิต ๔) ไม่สะดุ้งกลัว ๕) ละความเชื่อใยในชีวิต ๖) ได้รับความสุขจากวิเวก

๓) สามารถรักษาจุดดั่งในข้ออื่นๆได้ อารัญญิกจุดดั่งในพุทธศาสนาเถรวาทมี ๓ ประเด็นคือ (๑) ตามแนวพระไตรปิฎกปิฎก (๒) ตามแนววิมุตติมรรค (๓) ตามแนววิสุทธิมรรค

พระเวทเถระเป็นผู้ถืออารัญญิกจุดดั่ง ได้รับยกย่องจากพระบรมศาสดาในตำแหน่งเอตทัคคะทางการอยู่ป่าเป็นวัตร เนื่องจากท่านเป็นพระสาวกถือการปฏิบัติด้านนี้เป็นพิเศษ จนเป็นผู้เลิศในด้านการอยู่ป่า จึงได้รับตำแหน่งเอตทัคคะ อยู่ในกลุ่มพระสาวกเอตทัคคะ ๔๑ รูป และท่านเป็นพระเถระผู้ใหญ่ในกลุ่มพระอสีติมหาสาวก คือ พระสาวกผู้ใหญ่ ๘๐ รูป เพราะท่านเข้ามาบวชในช่วงปฐมโพธิกาลและบรรลุนิพพานเป็นพระอรหันต์

บทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระเวทเถระในครั้งพุทธกาล มี ๔ ด้าน คือ (๑) ด้านสิ่งแวดล้อม (๒) ด้านมนุษย (๓) ด้านสังคม (๔) ด้านวิธีการเผยแผ่ โดยใช้ป่าเป็นเครื่องมือพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นได้ อารัญญิกจุดดั่งของพระเวทเถระที่เป็นแนวทางต่อพระภิกษุไทยในปัจจุบัน ๓ ประเด็นคือ (๑) เพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ (๒) เพื่อให้สติได้ปรากฏชัด จิตได้ตั้งมั่น อาสวะสิ้นไป และทำให้บรรลุนิพพานอันยอดเยี่ยม (๓) พระภิกษุอยู่ป่าของไทยเริ่มปรากฏมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย (๔) ลักษณะทางภูมิประเทศ สอดคล้องกับหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ทรงยกย่องการอยู่ป่า (๕) ลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ นำไปสู่การบัญญัติให้พระภิกษุผู้อยู่ป่าว่า เป็นภิกษุฝ่ายอารัญญวาสี (๖) ลักษณะทางสังคมปัจจุบัน ถูกจำกัดด้วยกฎหมายป่าสงวน จึงหันมาปลูกป่าในอารามแทน (๗) ลักษณะทางคำสอนเรื่องการอยู่ป่า เป็นแบบอย่างการปฏิบัติ ซึ่งเป็นการปรับปรุงให้เข้ากับสถานการณ์ปัจจุบัน

Thesis Title : AN ANALYTICAL STUDY OF ĀRAÑÑIKA DHUTANGA IN
THERAVĀDA BUDDHISM : A CASE STUDY OF REVATATHERA

Researcher : Mr. Sila Parapiti

Degree : Master of Arts in Buddhist Studies

Thesis Supervisory Committee

: Pha Suthithammanuwat	Pali IX, M.A., Ph.D.
: Phamaha Tawee Mahāpañño	Pali IX, B.A., M.A., M.Phil., Ph.D.
: Mr. Rangsi Suthon	Pali, IX., M.A.

Date of Graduation : 12 March 2012

ABSTRACT

The purposes of this thesis are 1) to study the Āraññika Dhutanga in Theravāda Buddhism, 2) to study the practice of Āraññika Dhutanga by Ven. Revatathera and 3) to study and analyze the Āraññika Dhutanga of Ven. Revatathera that influences Bhikkhus in the Buddha's period and Thai Bhikkhus at present. From the research it is found that Āraññika Dhutanga in Theravada Buddhism means virtuous organ to terminate the defilement possessed by some monks who regards the forest dwelling as a regular practice in every 13 Dhutangas which consist of 6 groups namely :- 1) by Group 2) by factor 3) by abbreviation 4) by those who did not study the Dhutangas 5) by persons 6) by practices. It is of the objective :- to give the useful Doctrines to the practitioner of Āraññika Dhutanga which is of the importance that Buddha allowed the monks to live in the forest to make the mental effort up to attaining the path, the fruit and Nibbana. The way of practice are to consider which area is the forest or temple. The forest which is far away from last house of about 500 arrows or 1 k.m. if there is the mountain or the river is preventing. Let the monks measure according to ordinary walking path and come out to receive morning period in the forest. In the Āraññika Dhutanga there are 3 level of practices namely :- stick practice, medium practice and normal practice.

There are 7 advantages: - namely 1). the stable concentration 2). the factors to maintain the lives 3). the mindness not be disturb 4). the practiser dose not fear. 5) the practiser has no remaining affection in life 6). the receiving of happiness from calmness 7) The ability to preserve the others Dhutanga

The Āraññika Dhutanga in Theravada Buddhism are of 3 points namely :- 1. According to the Tripitaka 2. According to Vimuttimaggā 3. According to Visuddhimaggā

Ven. Revatathera was the one who observe Āraññika Dhutanga and received admiration from The Buddha in the position of Eta Dagga in the way of living in the forest as the behavior because he was a disciple who held this practice as a specialist up to his being highest one in living in the forest thus,he receive the highest position among the group of 41 disciple rho receive highest Eta Dagga.

He is the highest Venerables in the group of 80 great Disciple , because ne ordain at the period of the first time of enlightenment and become an Aranhanta.

Ven. Revata's roles in spreading Buddhism ay the Buddha time are of 4 sides, namely :-1.the Roles influenizing environments 2. the Role influenizing the human being 3. the Role influenizing the societies 4. the Role influenizing spreading of Buddhism the mentioned influenzenes consisted of forest as instrument for developing the better life.

The Āraññika Dhutanga practices by Revatathera is the influence to Thai monks and societies at present in 7 point namely:- 1) to protect the nature 2) to cause the mindfulness to cleary appear, mind be stable,to cause the defilements to extinguish,to cause the practiser attain the highest doctrine 3) the Thai monks who live in forest began to appear in Sukho Daya period 4) characteristics of land are in compliance with The Buddha's principles of teaching at miling the living in the forest 5) the characteristics of Songka's administration brought to the enactment to allow the monks to live in forest as being the Arannavasi Bhikkus. 6) the characteristics of the present societies are limited by preserved forest law. Thus,the monks are interested in growing the tree in the temple 7) the teaching of the living in forest is the type of practice which is of approvment to be suitable for the present situation.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ สำเร็จสมบูรณ์ลงได้ด้วยดี ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระสุธีธรรมมานุวัตร, ผศ.ดร. (เทียบ สิริญา โณ) คณบดีบัณฑิตวิทยาลัยและประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ พระมหาทวิ มหาลโย, ผศ. ดร. และอาจารย์รังษิ สุนต์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ผู้สั่งสอนความรู้ทางพระพุทธศาสนาในหลักสูตร ผู้ชี้แนวทางในการทำโครงร่าง ที่ได้กรุณาเสียสละเวลาคอยดูแลเอาใจใส่ให้แนวทางในการทำวิทยานิพนธ์ ให้คำปรึกษาและคำแนะนำ จนวิทยานิพนธ์สำเร็จลงได้ด้วยดี

ขอกราบขอบพระคุณ พระมหาสมบูรณ วฑฒิกโร,ดร. รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย พระมหาบุญเลิศ ธรรมทสฺสี ดร.ประพันธ์ สุขภร อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย พระมหาเศรษฐา เสฏฐมโน ผู้คอยแนะนำให้ข้อมูล พระครูใบฎีกาสันน ทयरโก ที่ตรวจสอบรูปแบบวิทยานิพนธ์ให้ถูกต้อง เจ้าหน้าที่ห้องบัณฑิตวิทยาลัย เจ้าหน้าที่ห้องสมุดกลาง ผู้คอยอำนวยความสะดวกตั้งแต่การเรียนในหลักสูตรถึงขั้นตอนต่าง ๆ อาจารย์ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร ผู้ตรวจแก้ไขบทความภาษาอังกฤษ พระอาจารย์และอาจารย์ทุกท่าน ท่านผู้เกี่ยวข้องที่กล่าวนามมาข้างต้นและไม่ได้กล่าวนามไว้ รวมถึงท่านผู้เป็นเจ้าของผลงานทางวิชาการอันทรงคุณค่าทุกท่าน ที่ผู้วิจัยได้นำมาอ้างอิงประกอบในการวิจัยครั้งนี้

ขอขอบคุณเพื่อนรุ่นพี่รุ่นน้องของบัณฑิตอันได้แก่ คุณสุภามาส โพธิ์ทอง เลขารุ่น๑๕ และครูบาตีประจำรุ่น คุณสโรชา คุณาธิพงษ์ คุณมณีพรรณ เสกธีระ คุณอัมรินทร์ สุขสมัย คุณมนต์ทวี สถาวร คุณอรทัย มีแสง คุณปีพมา เอื้อรักษ์โอฬาร คุณชนัดดา ผาสุขฤทธิ์ คุณอ้อยทิพย์ จงจิระศิริ คุณทศพร ทิพย์วัฒน์ ได้เมตตากรุณาให้ความร่วมมือช่วยเหลือด้านข้อมูล และให้กำลังใจในการทำวิจัยในครั้งนี้ด้วยดีมาตลอด

ขอขอบคุณในความดีงาม ของบุคคลผู้เป็นแรงบันดาลใจและเป็นความหวังในทุกๆ ด้านของชีวิต อันได้แก่ คุณปนัดดา ธรณาปิติ ภรรยา คุณปญญนุศา ธรณาปิติ บุตรสาว

ความดีและประโยชน์ของวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยขอขอบคุณบุพการีผู้ให้กำเนิดและญาติมิตรทุกๆท่าน ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย จงดลบันดาลอภิบาลผู้มีคุณูปการให้ได้ประสบแต่ความสุขความเจริญสิริสวัสดิพิพัฒนามงคลสมบูรณ์พูนผลตลอดมาทุกกาล และขออุทิศส่วนกุศลนี้ให้แก่ปู่ตายายและญาติมิตรทุกท่าน ที่ได้ล่วงลับไปแล้วอีกด้วย

นายศิลา ธรณาปิติ

๑๒ มีนาคม ๒๕๕๕

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(ก)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(ค)
กิตติกรรมประกาศ	(จ)
สารบัญ	(ณ)
สารบัญตาราง	(ญ)
สารบัญแผนภาพ	(ฎ)
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	(ฏ)
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๔
๑.๔ แนวคิดทฤษฎีหรือารัญญิกชุดงค์ที่ใช้เป็นกรอบในการวิจัย	๕
๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๖
๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖
๑.๗ ขอบเขตของการวิจัย	๑๐
๑.๘ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๐
๑.๙ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑๐
บทที่ ๒ การศึกษาอารัญญิกชุดงค์ในพระพุทธศาสนา เถรวาท	๑๑
๒.๑ นิยามและความหมาย	๑๑
๒.๑.๑ ความหมายของอารัญญิกชุดงค์	๑๑
(๑) ความหมายตามตัวอักษร	๑๓
(๒) ความหมายตามคัมภีร์และนักวิชาการ	๑๓
ทางพระพุทธศาสนาเถรวาท	

๒.๑.๒ ประเภทของอารัญญิกฐดงค์ฐดงค์	๑๕
(๑) จำแนกโดยหมวด	๑๖
(๒) จำแนกโดยปัจจัย	๑๗
(๓) จำแนกโดยย่อ	๑๗
(๔) จำแนกโดยผู้ที่ยังไม่ได้ศึกษาฐดงค์	๑๕
(๕) จำแนกโดยบุคคล	๑๕
(๖)) จำแนกโดยข้อปฏิบัติ	๑๕
๒.๑.๓ วัตถุประสงค์ของอารัญญิกฐดงค์	๒๒
๒.๑.๔ ความสำคัญของอารัญญิกฐดงค์	๒๓
๒.๑.๕ คำสมาทานอารัญญิกฐดงค์	๒๔
๒.๒ วิธีปฏิบัติอารัญญิกฐดงค์	๒๕
๒.๒.๑ การปฏิบัติฐดงค์หมวดเสนาสนะ	๒๖
(๑) ความหมายของการปฏิบัติฐดงค์หมวดเสนาสนะ	๒๖
(๒) ประเภทของการปฏิบัติฐดงค์หมวดเสนาสนะ	๒๕
(๓) อานิสงส์ของการปฏิบัติฐดงค์หมวดเสนาสนะ	๓๑
๒.๒.๒ การปฏิบัติฐดงค์กัณฑ์การอยู่ป่าเป็นวัตร	๓๒
(๑) ความหมายของการปฏิบัติอารัญญิกกัณฑ์	๓๒
(๒) ระดับของการปฏิบัติอารัญญิกกัณฑ์	๓๓
(๓) อานิสงส์ของการปฏิบัติอารัญญิกกัณฑ์	๓๔
๒.๓ อารัญญิกฐดงค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท	๓๖
(๑) อารัญญิกฐดงค์ตามแนวพระไตรปิฎก	๓๖
(๒) อารัญญิกฐดงค์ตามแนวคัมภีร์วิมุตติมรรค	๓๖
(๓) อารัญญิกฐดงค์ตามแนวคัมภีร์วิสุทธิมรรค	๓๖
๒.๔ สรุป	๓๗
บทที่ ๓ การศึกษาชีวิตประวัติของพระเวทเถระ	๔๐
๓.๑ พระอสีติมหาสาวกในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท	๔๐
๓.๑.๑ ความหมายของอสีติมหาสาวก	๔๐
๓.๑.๒ หลักการคัดเลือกพระอสีติมหาสาวก	๔๑
๓.๑.๓ คุณลักษณะสำคัญของพระอสีติมหาสาวก	๔๒

๓.๑.๔	รายนามพระอสีติมหาสาวก	๔๓
๓.๑.๕	เอตทัคคะในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท	๔๘
๓.๒	ชาติภูมิ	๕๒
๓.๒.๑	บุรพกรรมในสมัยพระปฐมุตตรพุทธเจ้า	๕๓
๓.๒.๒	กำเนิดเป็นเรวตะในสมัยพระสมณ โคดมพุทธเจ้า	๕๔
๓.๓	การออกบวช	๕๔
๓.๔	การบรรลุประอรหัตผล	๕๖
๓.๕	คุณสมบัติเฉพาะตัวของพระเรวตะเถระ	๖๐
๓.๕.๑	ด้านเอตทัคคะ	๖๐
๓.๕.๒	ด้านการอยู่ป่าเป็นวัตร	๖๑
๓.๖	ชีวิตในบั้นปลาย	๖๕
๓.๗	สรุป	๗๑
บทที่ ๔	การวิเคราะห์อรรถกถาของพระเรวตะเถระ	๗๓
	ที่เป็นแนวทางต่อพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน	
๔.๑	ความสัมพันธ์กับบุคคลต่าง ๆ ของพระเรวตะเถระ	๗๓
๔.๑.๑	ความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้า	๗๓
(๑)	ในฐานะที่เป็นพระสาวก	๗๔
(๒)	ในฐานะเป็นผู้ได้การแต่งตั้งเป็นเอตทัคคะ	๗๔
(๓)	ในฐานะที่พระพุทธเจ้าตรัสถึง	๗๕
(๔)	ในฐานะที่พระพุทธเจ้าให้ความสำคัญเสด็จ ไปเยี่ยม	๗๖
๔.๑.๒	ความสัมพันธ์กับภิกษุ	๗๗
(๑)	ในฐานะเป็นสัทธาวิหาริก	๗๗
(๒)	ในฐานะเป็นพระอุปัชฌาย์	๗๗
(๓)	ฐานะที่ได้อยู่กลุ่มพระเถระสำคัญ	๗๗
(๔)	ฐานะเป็นพระน้องชายของพระสารีบุตร	๗๗
๔.๑.๓	ความสัมพันธ์กับภิกษุณี	๗๘
(๑)	ในฐานะผู้ให้โอวาทานุศาสน์แก่ภิกษุณี	๗๘
(๒)	ฐานะผู้เป็นน้องชายของภิกษุณี ๓ องค์	๗๘

๔.๑.๔ ความสัมพันธ์กับอุบาสก	๓๘
๔.๑.๕ ความสัมพันธ์กับอุบาสิกา	๓๙
๔.๒ วิเคราะห์บทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา	
ของพระเวทเถระในครั้งพุทธกาล	๓๙
๔.๒.๑ ด้านสิ่งแวดล้อม	๘๒
๔.๒.๒ ด้านมนุษย์	๘๒
๔.๒.๓ ด้านสังคม	๘๒
๔.๒.๔ ด้านวิธีเผยแผ่พระพุทธศาสนา	๘๓
๔.๓ วิเคราะห์อรรถกถาของพระเวทเถระที่เป็นแนวทาง	๘๖
ต่อพระภิกษุไทยในปัจจุบัน	
๔.๓.๑ ข้อวัตรปฏิบัติในการอยู่ป่า	๘๖
๔.๓.๒ การอยู่ป่าของภิกษุในครั้งพุทธกาล	๘๙
๔.๓.๓ การอยู่ป่าของภิกษุในสังคมไทย	๙๒
๔.๓.๔ วิเคราะห์ลักษณะทางภูมิประเทศ	๑๐๒
๔.๓.๕ วิเคราะห์ลักษณะทางการเมือง	๑๐๓
๔.๓.๖ วิเคราะห์ลักษณะทางสังคม	๑๐๔
๔.๓.๗ วิเคราะห์ลักษณะทางคำสอน	๑๐๕
๔.๔ สรุป	๑๐๖
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๑๐๙
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๐๙
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๑๓
๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะในแง่นโยบายการนำไปใช้	๑๑๓
๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยต่อไป	๑๑๔
บรรณานุกรม	๑๑๕
ประวัติผู้วิจัย	๑๒๐

สารบัญตาราง

เรื่อง	หน้า
ตารางที่ ๒.๑ : การจำแนกประเภทของชุดงศ์ ๑๓ เป็น ๖ กลุ่ม	๒๐
ตารางที่ ๒.๒ การจัดประเภทของ”อารัญญิกชุดงศ์” กับชุดงศ์ ๑๓ และ ๖ กลุ่ม	๒๑
ตารางที่ ๒.๓ : ตารางแสดงคำสมาทานชุดงศ์ ๑๓ แบบ	๒๔
ตารางที่ ๒.๔ : ตารางแสดง”อารัญญิกชุดงศ์” ในพุทธศาสนาเถรวาท	๓๖

สารบัญแผนภาพ

เรื่อง

หน้า

แผนภาพที่ ๒.๑ : วิธีปฏิบัติอารัญญิกขุดงค์

๓๕

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

(๑) การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎก- อรรถกถา-ฎีกา ภาษาบาลี พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและจากคัมภีร์อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย เรียงตามคัมภีร์ดังต่อไปนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ม. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จ. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	จุฬวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.ป. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	ปริวารวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎีกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมมูลปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.อุ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
สั.ส. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
สั.นิ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
สั.ข. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	ขันธวารวรรค	(ภาษาไทย)
สั.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวารวรรค	(ภาษาไทย)
อง.เอกก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ติก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)

อง.ฉก.ก. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ลักกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.สตุตก. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	สัตตกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.อฎฐก. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	อฎฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ข. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.อ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อุทาน	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สุดตนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.เถร. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรคาถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ม. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิเทศก์	(ภาษาไทย)
ขุ.อป. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อปทาน	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สง. (ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	ธรรมสังคณี	(ภาษาไทย)
อภิ.วิ. (ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	วิกัณฑ์	(ภาษาไทย)

ปกรณ์วิเสส

มิลินท. (ไทย)	=	มิลินทปัญหปกรณ์	(ภาษาไทย)
วิสุทฺธิ. (บาลี)	=	วิสุทฺธิมคฺคปกรณ์	(ภาษาบาลี)
วิสุทฺธิ. (ไทย)	=	วิสุทฺธิมรรคปกรณ์	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระวินัยปิฎก

วิ.มหา.อ. (บาลี)	=	วินัยปิฎก	สมนุตปาสาทิกา	มหาวิภังคอฎฐกถา	(ภาษาบาลี)
วิ.มหา. อ. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	สมันตปาสาทิกามหาวิภังค์อรรถกถา	(ภาษาไทย)	

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ที.ม.อ. (บาลี)	=	ทีฆนิกาย	สุมงฺคลวิลาสินี	มหาวคฺคอฎฐกถา	(ภาษาบาลี)
ม.อ.อ. (บาลี)	=	มชฺฌิมนิกาย	ปฺปญฺจสุทฺถนึ	อุปริปญฺณาสกอฎฐกถา	(ภาษาบาลี)
อง.เอกก.อ. (ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย	มโนรทปฺรูณึ	เอกกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)

อง.จตุกก.อ. (ไทย) =	อังคุตตรนิกาย มโนรตปุรณี จตุกนิบาตอรรถ	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.อ. (บาลี) =	ขุททกนิกาย ธรรมปทอฎฐกถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.ธ.อ. (ไทย) =	ขุททกนิกาย ธรรมบทอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.เถร.อ. (ไทย) =	ขุททกนิกาย ปรมัตถทีปนี เถรคาถาอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.พุทธ.อ. (ไทย) =	ขุททกนิกาย มรุตตวลิลาสินี พุทธวังสอรรถกถา	(ภาษาไทย)

ฎีกาพระวินัยปิฎก

สารตถ.ฎีกา (บาลี) =	สารตถทีปนีฎีกา	(ภาษาบาลี)
---------------------	----------------	------------

ฎีกาพระสุตตันตปิฎก

ที.ม.ฎีกา (บาลี) =	ทีฆนิกาย ลินตอุปปกาสินี มหาวคคฎีกา	(ภาษาบาลี)
--------------------	------------------------------------	------------

(๒) การระบุหมายเลขย่อ

การอ้างอิงพระไตรปิฎกภาษาบาลี ใช้ระบุชื่อคัมภีร์ และระบุถึงเล่ม / ชื่อ / หน้า ตามลำดับ เช่น อง. จตุกก. (บาลี) ๒๒/๔๐/๓๒๖ หมายถึง สุตตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกนิบาต ปาลี การอ้างอิงนั้นระบุถึง คัมภีร์พระสุตตันตปิฎก ฉบับภาษาบาลี เล่มที่ ๒๒ ชื่อที่ ๔๐ หน้าที่ ๓๒๖ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก

การอ้างอิงคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ใช้ระบุชื่อคัมภีร์ เล่ม / ชื่อ / หน้า ตามลำดับ เช่น ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๓๖/๒๖๔-๒๖๕. หมายถึง คัมภีร์พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค ภาษาไทย เล่ม ๑๐ ชื่อ ๓๓๖ หน้า ๒๖๔-๒๖๕ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การอ้างอิงคัมภีร์อรรถกถา-ฎีกา ภาษาบาลี จะแจ้งคัมภีร์ เล่ม / ชื่อ / หน้า บ้าง แจ้งคัมภีร์ เล่ม/หน้าบ้าง แจ้งคัมภีร์ ชื่อ/หน้า บ้าง เช่น วิ.ม.อ. (บาลี) ๓ / ๕๐/ ๕๗-๕๘. หมายถึงคัมภีร์สมนุต ปาสาทิกาวินยปิฎก มหาวคคอฎฐกถา ภาษาบาลี เล่ม ๓ ชื่อ ๕๐ หน้า ๕๗-๕๘ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๒๑. หมายถึง คัมภีร์สุมฺงคตวลิลาสินี ทีฆนิกาย สีลทกฺขนฺธวคคอฎฐกถา ภาษาบาลี เล่ม ๑ หน้า ๒๒๑ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิ.สง.อ. (บาลี) / ๑๒๔/๑๕๖. หมายถึงคัมภีร์วินยสงคหอฎฐกถา ภาษาบาลี ชื่อ ๑๒๔ หน้า ๑๕๖ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที.สี.ฎีกา (บาลี) ๑/๓๕๕. หมายถึงคัมภีร์ลินตอุปปกาสินี ทีฆนิกาย สีลทกฺขนฺธวคคฎีกา ภาษาบาลี เล่ม ๑ หน้า ๓๕๕ ฉบับมหาจุฬาฎีกา

การอ้างคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ฉบับมหายานกุฎราชวิทยาลัย ใช้ระบุชื่อ คัมภีร์ / เล่ม / หน้า และฉบับตามลำดับ เช่น ชุ. ขา. อ. (ไทย) ๕๑/๔๕๘. ฉบับมหายานกุฎราชวิทยาลัย หมายถึง คัมภีร์พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก ภาษาไทย เล่ม ๕๑ หน้า ๔๕๘ ฉบับมหายานกุฎราชวิทยาลัย ในกรณีเลข ๓ ตอน หมายถึง การแจ้งเล่ม/ ภาค / หน้า เช่น อญ.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๒/๕๗-๘๑ หมายถึง อังคุตตรนิกาย มโนรทปุรณี เอกนิบาต อรรถกถา ภาษาไทย เล่ม ๑ ภาค ๒ หน้า ๕๗-๘๑ ฉบับมหายานกุฎราชวิทยาลัย ในกรณีเลข ๔ ตอน หมายถึง การแจ้งเล่ม / ภาค / ตอน / หน้า เช่น ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๑๐ หมายถึง คัมภีร์ขุททกนิกาย ธรรมบทอรรถกถา ภาษาไทย เล่ม ๑ ภาค ๒ ตอน ๑ หน้า ๑๐ ฉบับมหายานกุฎราชวิทยาลัย

ปกรณ์วิเสส ภาษาบาลี จะแจ้งคัมภีร์ เล่ม / ชื่อ / หน้า เช่น วิสุทฺธิ. (บาลี) ๒/๔๕๕/๕๕ หมายถึงคัมภีร์วิสุทฺธิมคฺคปกรณ์ ภาษาบาลี เล่ม ๒ ชื่อ ๔๕๕ หน้า ๕๕ ฉบับมหาจุฬาปกรณ์วิเสส

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เจ้าชายสิทธัตถะแห่งศากยวงศ์ เสด็จออกผนวชแสวงหาโมกขธรรม ทรงพักอาศัยตามป่า เช่น ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยาจนทรงเปลี่ยนมาบำเพ็ญเพียรทางใจแล้วได้ตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ^๑ พระองค์ตรัสรู้เป็นพระพุทธรเจ้าแล้วเสวยวิมุตติสุขที่โพธิมณฑล ซึ่งอยู่ในป่า^๒ หลังจากตรัสรู้แล้ว พระองค์ตัดสินพระทัยออกประกาศพระศาสนา ส่วนมากก็พักอาศัยอยู่ในป่า^๓ จนกระทั่งพระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน ที่ปรินิพพานในป่าไม้สาละ^๔ พระสาวกทั้งหลายมีวิถีชีวิตเกี่ยวข้องกับป่า เช่น พระสารีบุตร เวลาเข้าไปบิณฑบาต ฉันทดาหารเสร็จแล้ว เข้าไปพักกลางวันที่โคนไม้ในป่าอันธวัน จนถึงเวลาเย็น จึงออกจากป่าเข้าไปวัดพระเชตุวัน พระอานนท์เห็นท่านเดินมาจึงถามว่า “ท่านสารีบุตร อินทรีย์ของท่านผ่องใสยิ่งนัก สีหน้าผุดผ่อง วันนี้ ท่านอยู่ด้วยวิหารธรรมอะไร” พระสารีบุตรตอบว่า “ข้าพเจ้าไปนั่งเข้าฌาน”^๕ พระพุทธองค์ทรงยินดีเสนาสนะตามมีตามได้ และทรงกล่าวสรรเสริญความสันโดษด้วยเสนาสนะตามมีตามได้

สาวกทั้งหลายของพระองค์ถือการอยู่โคนไม้เป็นวัตร ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ถือเสนาสนะอันสงัดคือป่าชฎอยู่ ท่านเหล่านั้นย่อมมาประชุมท่ามกลางสงฆ์เฉพาะเวลาสวดปาติโมกข์ทุกกึ่งเดือน^๖ พระสาวกทั้งหลาย ก็สนทนากันเรื่องการอยู่ป่า เช่น พระมหากัสสปะสนทนากับพระสารีบุตรว่า “ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ตนเองอยู่ป่าเป็นวัตร และกล่าวสรรเสริญคุณแห่งความเป็นผู้อยู่ป่าเป็นวัตร ป่าจะพึงงามด้วยภิกษุเช่นนี้”^๗ พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญพระสาวกที่ถือการอยู่ใน

^๑ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๒๕-๓๓๓/๓๕๘-๔๐๗.

^๒ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑-๖/๑-๑๐.

^๓ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๒-๒๔/๑๘-๓๑, ๓๖/๔๕-๔๖.

^๔ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๕๘-๒๑๕/๑๔๗-๑๖๗.

^๕ ส.ข. (ไทย) ๑๗/๓๓๒/๓๔๒.

^๖ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๔๒/๒๘๘.

^๗ ม.นุ. (ไทย) ๑๒/๓๓๖/๓๖๕.

ป่า เช่น ทรงยกย่องพระมหากัสสปะที่ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร^๘ ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าจะได้รับยกย่อง เช่นพระมหากัสสปะนี้ และโดยเฉพาะพระเวทเถระ ก็ถือได้ว่าเป็นสาวกรูปหนึ่งที่ได้รับยกย่องเป็น เอตทัคคะ ท่านได้รับยกย่องเป็นเอตทัคคะ ทางด้านเป็นผู้อยู่ป่าเป็นวัตร^๙ พระเวทเถระ ท่านเคย สร้างบารมี ในครั้งพระพุทธเจ้าปฐมุตตระ ท่านได้ตั้งความปรารถนาเป็นพระสาวกที่เลิศทางด้านอยู่ ป่าเป็นวัตรในศาสนาของพระพุทธเจ้าในอนาคต^{๑๐} ในสมัยของพระพุทธเจ้าโคดมของเราทั้งหลาย ท่านมาเป็นบุตรของวังคันตพราหมณ์กับนางสารีพราหมณ์ เป็นน้องชายคนเล็กของพระสารีบุตร เถระ ท่านมีบทบาททางด้านที่เป็นเยาวชนอายุยังน้อย ได้เข้ามาบวชเป็นสามเณรในพระพุทธศาสนา ได้เข้าไปบำเพ็ญสมณธรรมในป่าจนได้บรรลุอรหัตตผล ตั้งแต่ยังเป็นสามเณร^{๑๑} การอยู่อาศัยในป่า สำหรับภิกษุที่อยู่เพื่อกำจัดกิเลส จัดเป็นฐุดงค์ เรียกว่า อารัญญิกังคฐุดงค์

การที่พระสาวกทั้งหลายถือการอยู่ในป่านั้น เป็นการปฏิบัติฐุดงค์ข้ออารัญญิกังคะใน บรรดาฐุดงค์ ๑๓ ข้อ^{๑๒} การที่พระสาวกอยู่ในป่านั้น มีเรื่องที่น่าศึกษาตามข้อวัตรของภิกษุผู้ป่า ดังที่ ปรากฏในอารัญญิกวัตร^{๑๓} การที่ภิกษุอยู่ป่า เป็นคุณงามความดีก็ได้ เป็นอกุศลก็ได้ อยู่ที่การปฏิบัติ ของผู้อยู่^{๑๔} ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ต้องเรียนข้อวัตรที่พึงปฏิบัติในการอยู่ป่า เช่น ข้อวัตรใน การอยู่ป่า ข้อวัตรในการเข้าหมู่บ้าน ข้อวัตรในการบิณฑบาตในหมู่บ้าน ข้อวัตรในการตระเตรียม สิ่งอำนวยความสะดวก ต้องเรียนรู้นักขัตติ มินะนั้น อาจเกิดอันตรายได้^{๑๕} ต้องเป็นผู้ที่แผ่เมตตา ให้สรรพสัตว์เสมอ มินะนั้น จะถูกสัตว์ร้าย เช่นงูกัดจนมรณภาพได้^{๑๖} การที่ภิกษุอยู่ในป่านั้น ย่อม ได้รับอานิสงส์ คือ จะได้บรรลุสมมติที่ไม่ได้บรรลุ รักษาสมมติที่ได้บรรลุแล้วไว้ได้ ไม่ถูกอารมณ์ ต่างๆ ครอบงำจิต^{๑๗} พระพุทธองค์ทรงพอพระทัยการที่ภิกษุถือการอยู่ป่า^{๑๘} และการที่ภิกษุอยู่ในป่า

^๘ อ.จ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๕๑/๒๕.

^๙ อ.จ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๐๓/๒๖.

^{๑๐} คุรยลละเอียดใน อ.จ.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๑/๓๕๗-๓๕๘.

^{๑๑} คุรยลละเอียดใน อ.จ.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๑/๓๕๕-๓๖๐.

^{๑๒} คุรยลละเอียดใน วิสุทฺธิ. (ไทย) ๑/๑/๑๒๐-๑๒๒.

^{๑๓} คุรยลละเอียดใน วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๖๗/๒๓๕-๒๓๗.

^{๑๔} คุรยลละเอียดใน วิสุทฺธิ. (ไทย) ๑/๑/๑๒๖-๑๒๗.

^{๑๕} คุรยลละเอียดใน วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๖๗/๒๓๕-๒๓๖.

^{๑๖} คุรยลละเอียดใน วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๕๑/๑๔-๑๖.

^{๑๗} พระพุทธโฆสเถระ วจนา, สมเด็จพระพุทธโฆสจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปลและเรียบเรียง, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, พิมพ์ครั้งที่ ๕ (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประชูปริ้นตัง จำกัด, ๒๕๔๘) หน้า ๑๑๒.

^{๑๘} คุรยลละเอียดใน อ.จ.ภก. (ไทย) ๒๒/๔๒/๔๕๖, อ.จ.อภ. (ไทย) ๒๓/๘๖/๔๑๔-๔๑๕.

นั้นเป็นกุศลก็มี เช่น ภิกษุอยู่ป่า เพราะรู้ว่า เป็นวัตรที่พระพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งหลายสรรเสริญ เพราะอาศัยความมักน้อย ความสันโดษ ความขัดเกลา ความสังัด ต้องการข้อปฏิบัติอันงาม เป็นกุศลก็มี เช่น ภิกษุอยู่ป่าเพราะ โง่เขลา หลงมงาย มีความปรารถนาชั่ว ถูกความอยากครอบงำ^{๑๕} ป่านั้น ตามที่ท่านอธิบายไว้มิใช่ว่าจะต้องเป็นป่าที่มีต้นไม้หนาทึบ^{๑๖}

พระพุทธเจ้าทรงแสดงเรื่องการที่ภิกษุมีสิล ตำรวมอินทรี มีสติสัมปชัญญะ และสันโดษ พักอยู่ในป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชฎ ที่แจ้ง ลอมฟาง^{๑๗} ในการปฏิบัติก็มีหลักฐาน พระพุทธเจ้าก็ทรงแนะนำให้ไปปฏิบัติในป่า ดังข้อความพอสรุปได้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ไปอยู่ในป่า ไปอยู่ที่โคนไม้ นั่งคู้บัลลังก์^{๑๘} ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า^{๑๙} มีสติหายใจเข้า มีสติหายใจออก^{๒๐}”

ประวัติและผลงานด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระเวทเถระนั้นมีกระจัดกระจายอยู่ทั่วไปในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกา จึงเป็นการยากที่จะหาตำราเกี่ยวกับพระเวทเถระที่มีเนื้อหาครบถ้วนสมบูรณ์มาศึกษาได้ การที่เรื่องราวของท่านกระจัดกระจายอยู่ในคัมภีร์ต่างๆดังกล่าวนี้ นับว่าเป็นอุปสรรคมากสำหรับบุคคลทั่วไปที่ต้องการศึกษา ดังนั้น ผู้วิจัยจึงพยายามอย่างยิ่งที่จะค้นคว้าและเรียบเรียงเรื่องราวของท่าน โดยละเอียดเพื่อประโยชน์แก่ผู้สนใจชีวิตและผลงานของท่าน

จากข้อความที่ผู้วิจัยกล่าวมานี้ เป็นเรื่องที่น่าสนใจ เพื่อทราบแนวทางการปฏิบัติในการอยู่ป่าที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา พระเวทเถระนั้น มิใช่มีคุณธรรมด้านอยู่ป่าเท่านั้น ท่านมีคุณธรรมในตน ในฐานะที่ท่านบรรลุอรหัตผล ตั้งแต่ท่านสละชีวิตฆราวาส ไปบวชเป็นสามเณร จนไปปฏิบัติธรรมในป่า กระทั่งได้รับยกย่องเป็นเอตทัคคะ ช่วยเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นกำลังสำคัญในฐานะพระสาวกเอตทัคคะรูปหนึ่ง การศึกษาประวัติพระสาวกผู้มีบทบาทสำคัญนั้น ทำให้

^{๑๕} คุรายละเอียดใน อง.ฉก. (ไทย) ๒๒/๑๘๐/๓๐๗-๓๐๘, วิสุทฺธิ. (ไทย) ๑๒๖-๑๒๗.

^{๑๖} คุรายละเอียดใน วิ.มหา. ๑ (ไทย) ๑/๕๒/๘๑, วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๕๔/๑๗๔, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๒๕/๓๕๔.

^{๑๗} คุรายละเอียดใน ที.สี. (ไทย) ๕/๒๑๖/๗๓, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๑๒/๔๔๕.

^{๑๘} นั่งคู้บัลลังก์ หมายถึงนั่งพับขาเข้าหากันทั้ง ๒ ข้าง เรียกว่า นั่งขัดสมาธิ -วิ.มหา.อ. (บาลี) ๑/๑๖๕/๔๔๕, วิสุทฺธิ. (บาลี) ๑/๒๕๕.

^{๑๙} ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า หมายถึงตั้งสติมุ่งตรงต่อกัมมัฏฐาน -วิ.มหา.อ. (บาลี) ๑/๑๖๕/๔๔๕, วิสุทฺธิ. (บาลี) ๑/๒๕๕.

^{๒๐} คุรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๐๗/๑๐๒.

ทราบปฏิบัติในการปฏิบัติธรรม ได้รับผลแห่งการปฏิบัติ และการทำงานของท่าน เป็นแนวทางในการน้อมนำมาประพฤติปฏิบัติ ตามเหมาะสมในสังคมปัจจุบัน

ด้วยเหตุตามที่ผู้วิจัยได้กล่าวมานี้ เป็นแรงบันดาลใจที่จะศึกษาประวัติและบทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระเรวตเถระ ซึ่งปรากฏในคัมภีร์หลายเล่ม ถ้าได้รวบรวมมาไว้ในงานวิจัยเล่มเดียวกัน ก็จะเป็นประโยชน์สำหรับศึกษาค้นคว้าต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาอรรถกถาในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาชีวประวัติของพระเรวตเถระ

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาวิเคราะห์อรรถกถาของพระเรวตเถระที่เป็นแนวทางต่อพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน

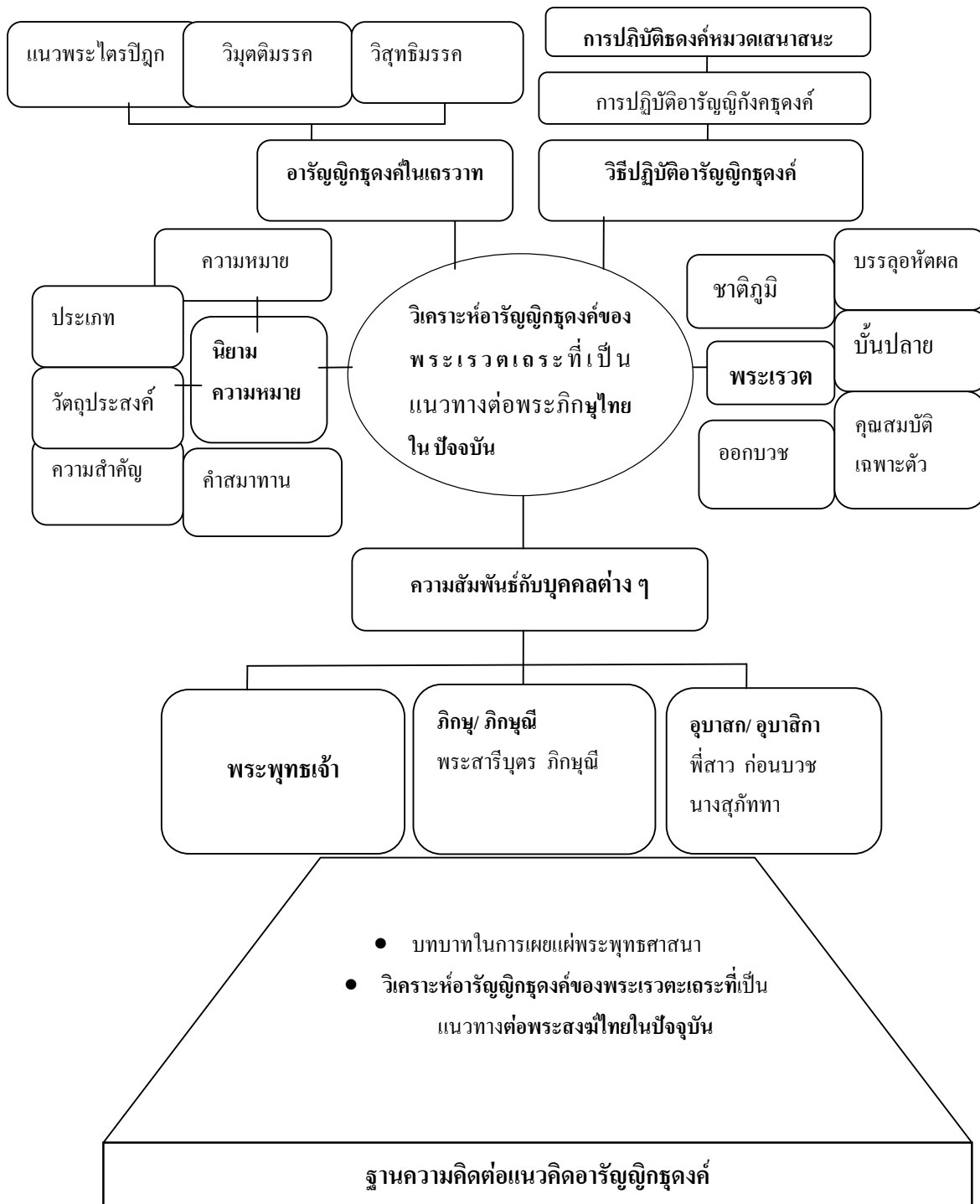
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๓.๑ ต้องการทราบอรรถกถาในพระพุทธศาสนาเถรวาทว่าเป็นอย่างไร

๑.๓.๒ ต้องการทราบเพื่อศึกษาชีวประวัติของพระเรวตเถระว่าเป็นอย่างไร

๑.๓.๓ ต้องการทราบอรรถกถาของพระเรวตเถระที่เป็นแนวทางต่อพระสงฆ์ไทยในปัจจุบันเป็นอย่างไร

๑.๔ แนวคิดทฤษฎีอารยัญญิตรงค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท ที่ใช้เป็นกรอบในการวิจัย

๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ การศึกษาวิเคราะห์ หมายถึง การวิเคราะห์วิธีปฏิบัติและอิทธิพลอารยัญญูรุดงค์ของพระเรวตเถระ ในด้านรูปแบบการปฏิบัติที่มีผลต่อพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาลและพระสงฆ์ไทยในสมัยปัจจุบัน

๑.๕.๒ บทบาท หมายถึง บทบาท ของพระเรวตเถระที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

๑.๕.๓ อารยัญญูรุดงค์ หมายถึง รุดงค์ คือข้อปฏิบัติที่เป็นเหตุกำจัดกิเลส ซึ่งมีคำอธิบายในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

๑.๕.๔ เอตทัคคะ หมายถึง ความเป็นเลิศแต่ละด้านของพระสาวกทั้งหลาย อันเป็นเหตุให้พระพุทธองค์ทรงแต่งตั้งไว้ในฐานะนั้นๆ ในงานวิจัยนี้ หมายถึงความเป็นเลิศด้านการอยู่ป่าเป็นวัตรของพระเรวตเถระ

๑.๕.๕ แนวทางต่อพระสงฆ์ หมายถึง แนวทางต่อการปฏิบัติอารยัญญูรุดงค์ของพระเรวตเถระในด้านการอยู่ป่าที่มีลักษณะเป็นแบบอย่างแก่พระภิกษุสงฆ์

๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัย ได้ค้นคว้าและรวบรวมเอกสารและรายงานการวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของพระเรวตเถระ มีเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องเป็นข้อมูลสนับสนุนการวิจัย ดังต่อไปนี้

๑.๖.๑ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาสภมหาเถระ) กล่าวถึงการปฏิบัติรุดงค์ไว้ในหนังสือ “ปฏิบัติศาสนาเรื่องรุดงค์วัตร” ว่า ผู้ควรสมทานปฏิบัติรุดงค์ จะต้องเป็นผู้มีความมกน้อย สัน โดยหมั่นประกอบเพียร และเป็นผู้เลี้ยงง่าย จะทำให้การปฏิบัติรุดงค์ได้โดยง่าย จะเป็นเหตุให้ศีลพรตมีความบริสุทธิ์ ซึ่ง คุณ คือ ศีลพรตที่หาโทษมิได้นั้น จะทำให้ดำรงอยู่ในอริยวงศ์ ๓ ประการ คือ ความสัน โศขในจิวรตามมีตามได้, ความสัน โศขในบิณฑบาตตามมีตามได้, และความสัน โศขในเสนาสนะตามมีตามได้ จะเป็นผู้ที่ควรแก่การบรรลุอริยวงศ์ที่ ๔ คือ ความยินดีในการภาวนา^{๒๕}

๑.๖.๒ พระราชปริยัติโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม) กล่าวถึงการปฏิบัติรุดงค์ไว้ในหนังสือ “ความรู้เรื่องรุดงค์” ว่า ปัญหาของพุทธบริษัทที่ไม่เข้าใจการปฏิบัติรุดงค์ โดยเฉพาะพระภิกษุที่มีได้

^{๒๕} สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (อาสภมหาเถระ), พระปฏิบัติศาสนา เรื่องรุดงค์วัตร, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๓), หน้า ๑

ศึกษาทำความเข้าใจเรื่องชุดงค์ โดยปกติการปฏิบัติชุดงค์ตามพุทธประสงค์มีอันสงสัมาก แต่หากปฏิบัติไม่ตรงตามพุทธประสงค์ เช่น มีความมักมาก ไม่สันโดษ ไม่ได้ขัดเกลากิเลส ไม่ปลีกตนออกจากหมู่คณะ ยังคลุกคลีกับหมู่คณะ มีบริวารห้อมล้อมมาก และไม่รู้วัตถุประสงค์ของการปฏิบัติชุดงค์ว่า ปฏิบัติชุดงค์เพื่ออะไร จะเป็นอันตรายต่อตนเองและต่อพระพุทธศาสนา เพราะเป็นการปฏิบัติชุดงค์เพื่อแสวงหาลาภ บริวาร ยศ และเกียรติคุณ^{๒๖}

๑.๖.๓ **จำเนียร ทรงฤกษ์** ได้กล่าวถึงพระสาวกผู้ใหญ่ในครั้งพุทธกาลไว้ในหนังสือชีวประวัติพุทธสาวก พอสรุปได้ว่า พระอรหันตสาวกทั้งหลาย ที่จัดอยู่ในคณะผู้เริ่มก่อตั้ง หรือคณะองค์กรเผยแผ่พระพุทธศาสนาในช่วงปฐมโพธิกาล เป็นพระสาวกผู้ใหญ่ ซึ่งแต่ละรูปล้วนมีเกียรติประวัติและความสำคัญต่อพระพุทธศาสนาด้วยกันทุกรูป^{๒๗}

๑.๖.๔ **บรรจบ บรรณรุจิ** ได้กล่าวถึงความสามารถของพระเวตถะไว้ในหนังสืออสังคิมหาสาวก พอสรุปได้ว่า พระเวตถะมีความสามารถเฉพาะตัว จนดูเหมือนว่าจะเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าในด้านชุดงค์ ท่านได้ใช้ความสามารถช่วยรับภารกิจของพระพุทธเจ้าในการประกาศพระพุทธศาสนา^{๒๘}

๑.๖.๕ **พระมหาจรัญ วิจารณ์เมธี (นิลาพันธุ์)** กล่าวถึงการปฏิบัติชุดงค์ไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่องความสันโดษในพระพุทธศาสนาเถรวาท” ว่า ความสันโดษในความหมายของ พระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น สามารถนำหลักธรรมของความสันโดษมาพัฒนาชีวิตในสังคมปัจจุบันได้อย่างมีประสิทธิภาพ สำหรับความหมายของความสันโดษในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนานั้น รวมความถึง ความสันโดษในจิวร ๒๐ อย่าง, ความสันโดษในบิณฑบาต ๑๕ อย่าง, ความสันโดษในเสนาสนะ ๑๕ อย่าง และการบริโภคใช้สอยปัจจัย ๔ ที่เป็นพฤติกรรมทางพระพุทธศาสนา โดยแสดงลักษณะของความสันโดษ ๑๕ อย่าง^{๒๙}

๑.๖.๖ **พระมหาจรัญ ปญญาโว** กล่าวถึง การปฏิบัติชุดงค์ไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาบทบาทของพระมหากัสสปเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเถรวาท” ว่า พระมหากัสสปะ ปฏิบัติ

^{๒๖} พระราชปฏิวัติโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม), ความรู้เรื่องชุดงค์, หน้า ๔

^{๒๗} จำเนียร ทรงฤกษ์, ชีวประวัติพุทธสาวก. (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า (๖).

^{๒๘} บรรจบ บรรณรุจิ, พระอสังคิมหาสาวก. (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๕.

^{๒๙} พระมหาจรัญ วิจารณ์เมธี (นิลาพันธุ์), “การศึกษาวิเคราะห์เชิงปรัชญา เรื่องสันโดษในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๑

รูดงค์ทั้ง๑๓ ประเภทอย่างสมบูรณ์ บุคลิกของท่านมีความโดดเด่น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความเป็นผู้มีความมั่งคั่ง สันโดษ ไม่คลุกคลีกับหมู่คณะ ยินดีในที่สุด และเป็นผู้เข้าร่วมในการบริโภคใช้สอยในปัจจุบัน ๔ จนได้รับการสรรเสริญจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่าเป็นผู้ประเสริฐมีปัญญาเฉียบแหลม ในการปฏิบัติตรงคุณ โดยไม่มีใครเทียบได้ พระมหากัสสปเถระ บวชในพระพุทธศาสนาในขณะที่ท่านอยู่ในวัยชรา ท่านปฏิบัติรูดงค์ ๓ ข้อ คือ อยู่ป่าเป็นวัตร เทียบบิณฑบาตเป็นวัตร นุ่งห่มผ้าบังสุกุลเป็นวัตร อย่างเคร่งครัด^{๑๑}

๑.๖.๗ พระมหาจิตติภัทร อจลธมฺโม ได้ทำวิจัย เรื่อง การศึกษาบทบาทของพระอานนท์ ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้กล่าวถึงการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในครั้งพุทธกาลว่า การเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เป็นที่แพร่หลายในทุกยุคทุกสมัยนั้น พระสงฆ์สาวกนับว่า เป็นผู้มียุทธศาสตร์สำคัญ เพราะพระสงฆ์สาวกเป็นส่วนหนึ่งของพระรัตนตรัยเป็นส่วนหนึ่งของพุทธบริษัท และยังถือกันว่าเป็นองค์ประกอบองค์ประกอบหนึ่งของหลักการศาสนา พระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้าในสมัยพุทธกาลนั้น ส่วนใหญ่เป็นผู้ปฏิบัติปฏิบัติตรง ปฏิบัติสมถะ ปฏิบัติเป็นธรรม และยึดมั่นในคุณธรรมจึงสามารถเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อย่างรวดเร็ว^{๑๒}

๑.๖.๘ พระกิตติศักดิ์ ยโสธร ได้ทำวิจัย เรื่อง การศึกษาบทบาทของพระสารีบุตรเถระ ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้กล่าวถึงการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในครั้งพุทธกาลว่า การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยนั้น การทำกันหลายรูปแบบ เช่น การปฏิบัติตนให้มีปฏิปทาน่าเลื่อมใส การสนทนา การแนะนำ การตอบปัญหาข้อข้องใจ และการแสดงธรรม เป็นต้น โดยที่พระพุทธเจ้าประทานหลักในการเผยแผ่ให้สาวกยึดถือเป็นหลักในการแสดงธรรม ให้มีเหตุผลต่อเนื่องกันไป โดยลำดับ ชี้แจงให้เข้าใจในแต่ละประเด็น แสดงด้วยจิตเมตตา มุ่งจะให้ประโยชน์แก่ผู้ฟัง ไม่แสดงธรรมเพราะเห็นแก่ลาภสักการะ แสดงธรรมไม่ยกตนข่มท่านและไม่เสียดสีข่มผู้อื่น^{๑๓}

^{๑๑} พระมหาจรัญ ปญฺญาวโร. “การศึกษาบทบาทของพระมหากัสสปเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา. (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร, ๒๕๕๐).

^{๑๒} พระมหาจิตติภัทร อจลธมฺโม “การศึกษาบทบาทของพระอานนท์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา” วิทยานิพนธ์พุทธศาสนา มหาบัณฑิต, (สาขาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๗).

^{๑๓} พระกิตติศักดิ์ ยโสธร. “การศึกษาบทบาทของพระสารีบุตรเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสนา มหาบัณฑิต, (สาขาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๕๕).

๑.๖.๕ พระมหาสุชนา โรจนญาโณ ได้ศึกษาเรื่องบทบาทของพระมหาโมคคัลลานเถระ ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้กล่าวถึงการที่อุปติสสะพี่ชายของเรวตกุมารออกบวชแสวงหา โมกขธรรม พอสรุปได้ว่า อุปติสสะกับโกติสสะสองสหาย หลังจากไปชมมหรสพแล้วเห็นว่าไม่มี สาระ ได้ดำริที่จะออกบวชแสวงหาโมกขธรรมจึงชักชวนบริวารไปบวชเป็นปริพาชก ในสำนัก ของสมุชชัยปริพาชก ศึกษาคำสอนของสมุชชัยเพียง ๒-๓ วันก็เรียนจบ ได้ทราบว่สิ่งที่อาจารย์สมุชชัย รู้มีเท่านั้นแล้วเห็นว่าการอยู่ปฏิบัติในสำนักของอาจารย์สมุชชัยไม่มีประโยชน์ จึงตกลงกันออก แสวงหาอาจารย์ผู้สอนโมกขธรรมตามคาม นิกม ชนบท ราชธานี^{๓๓}

๑.๖.๑๐ นางสาวอัมพร จันทร์ตัน ได้ศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างการปฏิบัติตรงค กับการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท ได้กล่าวถึงเรื่องการปฏิบัติตรงคไว้พอสรุปได้ว่า ปัจจุบัน ทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ มีความรู้เรื่องตรงคทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติน้อย ฝ่าย คฤหัสถ์มีความเข้าใจว่า พระภิกษุที่ปฏิบัติตรงคต้องมีกลด หรือต้องนอนในกลด ต้องอยู่ในป่า และ พระภิกษุที่ปฏิบัติตรงคต้องเป็นพระป่า พระบ้านปฏิบัติตรงคไม่ได้ ความจริงพระบ้านก็สามารถ ปฏิบัติตรงคได้ และอุบาสกอุบาสิกา ก็สามารถปฏิบัติตรงคได้^{๓๔}

๑.๗ ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาวิเคราะห์ต่อรัฐัญญูตรงคของพระเรวตเถระที่มีอิทธิพล ต่อพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาลและพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน โดยอาศัยข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา หนังสือสำคัญทางพระพุทธศาสนาและเอกสารที่เกี่ยวข้อง

^{๓๓} พระมหาสุชนา โรจนญาโณ. “การศึกษาบทบาทของพระมหาโมคคัลลานเถระในการเผยแผ่ พระพุทธศาสนา”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร มหาบัณฑิต, (สาขาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลง กรณราชวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร, ๒๕๔๐).

^{๓๔} นางสาวอัมพร จันทร์ตัน, “การศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างการปฏิบัติตรงคกับการบรรลุ ธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร, ๒๕๕๐).

๑.๘ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยแบบศึกษาเชิงวิเคราะห์ (Critical Study Research) โดยศึกษาค้นคว้าข้อมูลทางเอกสาร (Documentary Research) ซึ่งมีลำดับขั้นตอนดังนี้

๑.๘.๑ ศึกษาข้อมูลชั้นปฐมภูมิจากเอกสาร เช่น พระไตรปิฎก

๑.๘.๒ ศึกษาข้อมูลชั้นทุติยภูมิจากเอกสารและรายงานการวิจัย เช่น คัมภีร์อรรถกถาที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ต้องการจะศึกษาและข้อเขียนที่เป็นผลงานทางวิชาการของท่านผู้รู้ในทางพระพุทธศาสนา

๑.๘.๓ นำข้อมูลจากแหล่งทั้งสองข้างต้น มาวิเคราะห์ แล้วนำเสนอในรูปการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Analytical Description) ประกอบกับทรรศนะแนวความคิดเห็นของผู้วิจัย

๑.๘.๔ สรุปผลของการศึกษาวิจัยและนำเสนอข้อมูลที่ได้ออกมา

๑.๙ ประโยชน์ที่จะได้รับ

๑.๙.๑ ทำให้เข้าใจอรรถกถาคงคัมภีร์ในพระพุทธศาสนา เถรวาท

๑.๙.๒ ทำให้ทราบเพื่อศึกษาชีวประวัติของพระเวตเถระ

๑.๙.๓ ทำให้ทราบอรรถกถาคงคัมภีร์ของพระเวตเถระที่เป็นแนวทางต่อพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาลและพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน

บทที่ ๒

การศึกษาอรรถกถาของอรรถกถาในพุทธศาสนาเถรวาท

ในการศึกษาเรื่องอรรถกถาของอรรถกถาในพุทธศาสนาเถรวาทนั้น คำว่า “อรรถกถา” หมายถึง องค์คุณเครื่องกำจัดกิเลสของผู้ถือการอยู่ป่าเป็นกิจวัตร ซึ่งผู้วิจัยสนใจในประเด็นที่เจาะจงลงไปอีกว่ามีความหมายที่ครอบคลุมกว่านี้หรือไม่ แล้วมีที่ประเภท มีวัตถุประสงค์และความสำคัญอย่างไร มีวิธีปฏิบัติในหมวดไหน อย่างไรและ เมื่อกล่าวถึงอรรถกถาในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นมักกล่าวไว้ในที่ใดบ้าง จึงจำเป็นต้องศึกษารายละเอียดของอรรถกถาในพุทธศาสนาเถรวาทดังนี้

๒.๑ นิยามและความหมาย

ผู้วิจัยได้แบ่งนิยามและความหมายนี้ ออกเป็น ๔ หัวข้อ คือ (๑) ความหมายของอรรถกถา (๒) ประเภทของอรรถกถา (๓) วัตถุประสงค์ของอรรถกถา (๔) ความสำคัญของอรรถกถา และ (๕) คำสมาทานอรรถกถา ดังนี้

๒.๑.๑ ความหมายของอรรถกถา

ผู้วิจัยได้แบ่งความหมายของอรรถกถาออกเป็น ๒ หัวข้อคือ (๑) ความหมายตามตัวอักษร และ (๒) ความหมายตามคัมภีร์และนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาเถรวาท ดังนี้

(๑) ความหมายตามตัวอักษร

ผู้วิจัยกล่าวความหมายแห่ง “อรรถกถา” ซึ่งประกอบขึ้นจากคำว่า “อรรถ” ๑ ศัพท์ กับ “กถา” อีก ๑ ศัพท์ ดังนี้

คำว่า “อรรถ” ในภาษาบาลี คือ อารญญ และอารญญ มาจาก อารญกะ [รันยิก, รันยะกะ] แปลว่า เกี่ยวกับป่า, เกิดในป่า, มีในป่า. (ป. อารญญ; ส. อารญย)° เกี่ยวเนื่องด้วยป่า

° ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. พิมพ์ครั้งที่ ๓. (กรุงเทพมหานคร : สิริวัฒนาอินเทอร์พรีน, ๒๕๔๖), หน้า ๑๓๖๘.

ผู้อยู่ในป่า ผู้เที่ยวไปในป่า อรัญญิก ในคำวัด ใช้หมายถึง ภิกษุผู้อยู่ประจำในป่าที่เรียกว่า อรัญญวาสี และภิกษุผู้ถือธุดงค์ชื่ออยู่ในป่าเป็นกิจวัตร เรียกว่า พระอรัญญิก^๒

คำว่า “อรัญญิก” นี้ มีรูปศัพท์ที่ต่างกันก็ด้วยหลักทางไวยากรณ์แต่ในส่วนของความหมายนั้นเหมือนกัน กล่าวคือ อารญญก (วิ.) ผู้มีอันอยู่ในป่าเป็นปกติ ผู้มีอันอยู่ในป่าเป็นวัตร ผู้มีการอยู่ในป่าเป็นวัตร วิ. อรญญเว สนนํ สีสมฺมสชาติ อารญญโก ผู้มีปกติอยู่ในป่า ผู้มีป่าเป็นวัตร วิ.อรญญเว สนนํ สิโล อรญญโก ผู้อยู่ในป่า วิ.อรญญเว สนนํ สิตติ อารญญโก อยู่ในป่า วิ. อรญญเว สนนํ สิตติ อรญญโก (วิหาโร) มีอยู่ในป่า วิ. อรญญเว สนนํ สิตติ อารญญโก (วิหาโร) อรญญเว สนนํ สิตติ อารญญโก (วิหาโร) อรญญเว สนนํ สิตติ อารญญโก กณฺ ปัจจ. โมคฺย ขาทิกัณฺท์ ๒๕. ส. อารญฺยก. ส่วน ศัพท์คือ อารญญิก แปลและตั้งวิเคราะห์เหมือนกับ อารญญิก แต่เป็นฉก ปัจจัย ส่วน อารญญก เป็น กณฺ ปัจจัย^๓

คำว่า “ธุดงค์” ในภาษาบาลีคือ ธุดังคะ แปลว่า องค์คุณเป็นเครื่องกำจัดกิเลส, องค์คุณของผู้กำจัดกิเลส หมายถึง เจตนาความตั้งใจขัดเกลากิเลส, เจตจำนงถึงความตั้งใจที่ทำให้ละกิเลสได้ ธุดงค์ เป็นวัตรปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้ แต่ไม่มีการบังคับ แล้วแต่ผู้ใดจะสมัครใจปฏิบัติ เป็นอุบายวิธีกำจัดขัดเกลากิเลส ทำให้เกิดความมักน้อยสันโดษยิ่งขึ้น ไม่สะสม เพื่อให้เบาสบายไปมาได้สะดวกด้วยไม่มีการสะสม เหมือนนกที่มีเพียงปีกก็บินไปฉนั้น มิใช่เพื่อสะสมหรือเพื่อลากสัตว์และชื่อเสียง ถ้าทำเพื่อลาภ เพื่อชื่อเสียง ต้องอาบัติทุกกฏ^๔

คำว่า “ธุดงค์” ในภาษาไทย ใช้เรียก พระภิกษุแบกกลดเดินไปตามทางหรือเข้าป่าไปว่า เดินธุดงค์ หรือ ออกธุดงค์ เรียกภิกษุที่ปฏิบัติเช่นนั้นว่า พระธุดงค์ ธุดงค์ในภาษาไทยนี้จึงมีความหมายเฉพาะตัวตามประเพณีของพระวัดป่าของประเทศไทย ซึ่งต่างจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาอยู่เป็นอย่างมาก เพราะธุดงค์ตามคัมภีร์นั้น ผู้ปฏิบัติไม่จำเป็นต้องเดินเที่ยวไปทั่ว, ไม่จำเป็นต้องอยู่ป่า, ไม่มีการใช้กลด, ไม่รับเงินเด็ดขาด^๕

^๒ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๘, ราชบัณฑิต). พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสาร, ๒๕๔๘), หน้า ๑๒๗๒.

^๓ พันตรี ป. หลงสมบุญ, “พจนานุกรม มคธ – ไทย”, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๘๘.

^๔ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ป.ธ. ๘ ราชบัณฑิต, คำวัด. หน้า ๑๒๗๒

^๕ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๒๗๒

พระพุทธโฆสจารย์ ได้กล่าวความหมายแห่ง “ชฺรุดงค์” ไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคว่า “ชฺรุดงค์ เป็นข้อปฏิบัติเพิ่มเติมที่เรียกว่า พรต”^๖ คำว่า “พรต” นั้น มีความหมายว่า [พฺรต] น. กิจวัตร, การปฏิบัติ; มรรยาท, เขตแห่งความประพฤติ, ธรรมเนียม, ประเพณี, การสมาทานหรือประพฤติตาม ลัทธิศาสนา, การจำศีล (เช่น การเว้นบริโภค เว้นเมถุนธรรม)^๗ การสมาทานบริโภคอาหารอย่างเดียว เป็นนิตย์ (เช่น มรฺุพรต คือ การสมาทานกินแต่น้ำผึ้ง); ข้อกำหนดการปฏิบัติทางศาสนาเพื่อข่มกาย ใจ มีศีลวินัยเป็นต้น เช่น บำเพ็ญพรต ทรงพรต ถือพรต, เรียกผู้บำเพ็ญพรตว่า นักพรต. (ส. วฺรต; ป. วตฺต). ที่มาจากภาษาบาลีว่า วตฺต หรือ พรต^๘

คำว่า “พรต” [พฺรต] (สก. วฺรต; มค. วตฺต) น. กฏ, ข้อวัตรปฏิบัติ คนให้เป็นผู้ประเสริฐ ขึ้น เรียกว่า บำเพ็ญพรต; มรรยาท, เขตแห่งความประพฤติ, ธรรมเนียม, ประเพณี, การประพฤติตาม ลัทธิศาสนา, การรักษาศีล เฉพาะในพระพุทธศาสนา ซึ่งปฏิบัติสูงกว่าศีล ๕ ขึ้นไปเรียกว่าพรต ทั้งสิ้น เช่น การรักษาศีล ๘ การรักษาศีล ๑๐ ตลอดจนการบวชเป็นบรรพชิต เรามักจะเห็นศัพท์ที่ใช้ ควบกันเสมอว่า ศีลพรต หรือ ศีลวัตร หมายถึง ศีล ๕ และข้อปฏิบัติที่สูงขึ้นไปกว่านั้น; การ สมาทานบริโภคอาหารอย่างเดียวนิตย์ เช่น มรฺุพรต คือ กินแต่น้ำผึ้ง, พรตเป็นเพียงข้อเสนอแนะ ไม่ใช่ข้อบังคับ. กล่าวคือการปฏิบัติชฺรุดงค์ นั้น เป็นการทำความมกน้อยและสันโดษ ซึ่งเป็นความ ผ่องแผ้วของศีล ให้บริบูรณ์^๙

ดังนั้น รวมความได้ว่า “อรัญญิกชฺรุดงค์” ในความหมายตามตัวอักษร หมายถึง องค์คุณ เครื่องกำจัดกิเลสของผู้ถือการอยู่ป่าเป็นกิจวัตร

(๒) ความหมายตามคัมภีร์และนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

พระพุทธศาสนาเถรวาทไม่ได้ให้ความหมายของคำว่า “อรัญญิกชฺรุดงค์” ไว้โดยตรง แต่ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทส่วนใหญ่ นั้น เป็นเหตุการณ์ของพระภิกษุผู้สมาทาน ชฺรุดงค์และพุทธวิธีการสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเท่านั้น เช่น ชฺรุดงค์ที่ปรากฏในพระวินัยปิฎก เป็นเหตุการณ์การบัญญัติพระวินัยที่เกี่ยวข้องกับปฏิบัติชฺรุดงค์ในพระสูตรปิฎกเป็นเหตุการณ์ของ

^๖ พระพุทธโฆสเถระ วจนา, สมเด็จพระพุทธโฆสจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปลและเรียบเรียง, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, พิมพ์ครั้งที่ ๕ (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประชูปริ้นติ้ง จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๘๓.

^๗ ราชบัณฑิตยสถาน, “พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒”, หน้า ๗๕๘.

^๘ เปลื้อง ณ. นคร. พจนานุกรม ไทย-ไทย. (กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา. ๒๕๐๔), ที่มา : guru.sanook.com/search (๒๓ มกราคม ๒๕๕๕)

^๙ ที.ปา (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๘๒ – ๒๘๓.

ภิกษุผู้สมาทานชุกด์ค์ พร้อมทั้งพุทธวิธีการสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้เหมาะกับอุปนิสัยของภิกษุผู้สมาทานชุกด์ค์ ชุกด์ค์ที่ปรากฏในพระอภิธรรมนั้นเป็นเรื่องของปัญญา และในบุคคลบัญญัติว่าด้วย บุคคลแต่ละประเภทที่ปฏิบัติชุกด์ค์ ซึ่งความหมายของคำว่า“อารัญญิกชุกด์ค์” ตามนัยพระพุทธศาสนาเดรวาท ได้แก่

พระพุทฺธโฆสจารย์ ได้อธิบาย คำว่า “อารัญญิกชุกด์ค์” ไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ซึ่งมาจากภาษาบาลีว่า ชุกตะ มีความหมาย ๒ อย่างคือ ผู้มีกิเลสกำจัดแล้วอย่างหนึ่ง และธรรมที่เป็นเครื่องกำจัดซึ่งกิเลสอย่างหนึ่ง^{๑๑}

พระสังคีติกจารย์ ได้อธิบาย คำว่า “อารัญญิกชุกด์ค์” ไว้ในคัมภีร์อรรถกถา ซึ่งมาจากภาษาบาลีว่า ชุกตะ มีความหมาย ๒ อย่างคือ การกำจัดกิเลสอย่างหนึ่ง และญาณในการกำจัดกิเลสอย่างหนึ่ง^{๑๒}

พระสิริมหามังคลาจารย์ ได้อธิบาย คำว่า “อารัญญิกชุกด์ค์” ไว้ในมังคลัตถทีปนี ว่าชุกด์ค์เป็นข้อปฏิบัติ และเป็นธรรมเครื่องเผาผลาญธรรมอันลามกทั้งหลาย^{๑๓}

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้อธิบาย คำว่า “อารัญญิกชุกด์ค์” ไว้ในธรรมวิภาคว่า ชุกด์ค์เป็นวัตรจริยาพิเศษอย่างหนึ่ง ตามแต่ใครจะสมัครคือ ไม่ใช่กิจจำเป็นบัญญัติขึ้นด้วย หมายจะให้ป็นอุบายขัดเกลากิเลส และเป็นไปเพื่อความมกน้อย สันโดย^{๑๔}

พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต) ได้อธิบาย คำว่า “อารัญญิกชุกด์ค์” ไว้ในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ว่า องค์คุณเครื่องสลัดหรือกำจัดกิเลส ข้อปฏิบัติประเภทวัตร ที่ผู้สมัครใจจะสมาทานประพฤติ เพื่อเป็นอุบายขัดเกลากิเลส ช่วยส่งเสริมความมกน้อย สันโดย^{๑๕}

^{๑๑} พระพุทฺธโฆสเถระ วจนา, สมเด็จพระพุทฺธโฆสจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปลและเรียบเรียง, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๑๒๗.

^{๑๒} พุ.พุทฺธ.อ. (ไทย) ๗๓/๑/๑๓๖๖.

^{๑๓} คณะกรรมการแผนกตำรา, มังคลัตถทีปนี แปล เล่ม ๕, พิมพ์ครั้งที่ ๑๔, (นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๒.

^{๑๔} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ธรรมวิภาค ปริจเฉทที่ ๒ หลักสูตรนักรธรรมและธรรมศึกษาชั้นโท, พิมพ์ครั้งที่ ๑๘, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๑๓๒.

^{๑๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๖. (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส. อาร์. พรินต์ติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด. ๒๕๕๑), หน้า ๓๐๖.

พระราชปริยัติโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม) ได้อธิบาย คำว่า “อารัญญิกชุดงค์” ไว้ในตำราชื่อ **ความรู้เรื่องชุดงค์**ว่า ชุดงค์เป็นข้อปฏิบัติเพื่อสกัดลด ละ กิเลส และเป็นอุบายในการรักษาสติ ให้บริสุทธิ์ ไม่ค้างพร้อย เป็นพื้นฐานรับรองการเจริญสมาธิและปัญญา หรือสมถและวิปัสสนาภาวนา^{๑๕}

ดังนั้น คำว่า “อารัญญิกชุดงค์” ในความหมายตามคัมภีร์และนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง วัตรปฏิบัติพิเศษอันเคร่งครัดของผู้ถือการอยู่ป่าเป็นกิจวัตร เพื่อกำจัดกิเลส และปิดกั้นกระแสอารมณ์ ช่วยให้มีมักน้อย สันโดษ และเพื่อเป็นอุบายในการรักษาสติให้บริสุทธิ์เป็นพื้นฐานที่จะรองรับการเจริญสมาธิและปัญญา หรือการเจริญสมถและวิปัสสนากรรมฐาน

๒.๑.๒ ประเภทของอารัญญิกชุดงค์

ในเบื้องต้น ผู้วิจัยขออธิบายถึง ประเภทของชุดงค์ทั้งหมดก่อน ตามที่ผู้วิจัยประมวลพบว่า ในพระวินัยปิฎกมี ๑๓ ประเภท ดังที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้อธิบายไว้ ได้แก่

๑. **ปึงสุถุถิกังคชุดงค์** หมายถึง ภิกษุผู้ทรงผ้าบังสุกุลเป็นวัตร^{๑๖} จะไม่รับคหบดีจิวร เที่ยวแสวงหาเฉพาะผ้าบังสุกุลมาทำจิวรใช้สอยเท่านั้น คำว่า “คหบดีจิวร” หมายถึง จิวรที่ชาวบ้านถวายพระสงฆ์^{๑๗}

๒. **เตจิวริกังคชุดงค์** หมายถึง ภิกษุผู้ทรงไตรจิวรเป็นวัตร จะต้องงดเว้นอดิเรกจิวร นุ่งห่มเฉพาะผ้า ๓ ผืนเท่านั้น จะไม่นุ่งห่มผ้าผืนที่ ๔, สำหรับคำว่า “อดิเรกจิวร” หมายถึง ผ้าที่ถวายภิกษุเพิ่มมาจากผ้าที่อธิฐานเป็นไตรจิวร และคำว่า “ไตรจิวร” หรือ “ผ้าสามผืน” หมายถึง ผ้านุ่ง (อันตราวาสก), ผ้าห่ม (อุตตราสงค์) และ ผ้าพาด (สังฆาฏิ)^{๑๘}

^{๑๕} พระราชปริยัติโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม), **ความรู้เรื่องชุดงค์**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๑ – ๒.

^{๑๖} วิ.ป.(ไทย)๘/๓๒๗/๔๗๐-๔๗๑, พระพุทธโฆสเถระ วจนา, สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปลและเรียบเรียง, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, หน้า ๘๕-๘๔ ข้อความที่ ๒๔.

^{๑๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๓๑.

^{๑๘} วิ.ม. (ไทย) วิ.ม. ๒/๔๖๐/๒, วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๔๖/๒๑๖.

๓. **ปิ่นทาบตีงักครุดงค์** หมายถึง ภิกษุผู้เที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร ภิกษุจะไม่รับอติเรกลากอย่างอื่น นอกจากได้รับมาจากการบิณฑบาต และจะฉันเฉพาะอาหารที่ได้มาจากบิณฑบาตเท่านั้น คำว่า “อติเรกลาก” หมายถึง ลากเหลือเพื่อ ลากกินปกติ

๔. **สถาปนจาริกังครุดงค์** หมายถึง ภิกษุผู้เที่ยวบิณฑบาตไปตามลำดับเรือนเป็นวัตร ภิกษุจะประพฤติวัตรเหมือนกับภิกษุผู้เที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร แต่อุภยภูกว่าคือ ภิกษุจะรับบิณฑบาตไปตามลำดับเรือนเท่านั้น งควั้นการรับบิณฑบาตข้ามลำดับเรือน คำว่า “สถาปน” แปลว่า เที่ยวไปโดยไม่ขาดตอน คือ เที่ยวไปตามลำดับเรือน

๕. **เอกาสนิกังครุดงค์** หมายถึง ภิกษุผู้ฉันอาหารเดียวเป็นวัตร ในขณะที่ภิกษุกำลังฉันอาหารอยู่ หากมีทายนำอาหารมาถวายก็สามารถรับได้ แต่ถ้าภิกษุลุกออกจากอาสนะไปแล้ว จะไม่รับอาหารอีก และจะไม่ฉันอาหารอีกในวันนั้น รวมความคือ ภิกษุฉันอาหารเพียงวันละหน

๖. **ปัตตปิ่นทักังครุดงค์** หมายถึง ภิกษุผู้ฉันเฉพาะในบาตรเป็นวัตร จะไม่ใช้ภาชนะรองอาหารเพื่อฉันตั้งแต่ ๒ ใบขึ้นไป แต่จะรับและฉันอาหารเฉพาะในบาตรเท่านั้น

๗. **ขลุปลัจฉาทักังครุดงค์** หมายถึง ภิกษุผู้ห้ามภัตรที่เขานำมาถวายในภายหลังเป็นวัตร ขณะที่ภิกษุได้กำหนดจำนวนอาหารเพื่อฉันแล้ว เรียกว่า ห้ามภัตร ขณะที่ภิกษุลงมือฉันอาหารที่ตนห้ามฉันแล้ว ก็จะไม่รับอาหารที่เขานำมาถวายอีก

๘. **อารัญญิกังครุดงค์** หมายถึง ภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตร ภิกษุจะต้องอาศัยพักแรมคืนในป่า จะไม่พักแรมคืนในบ้าน ซึ่งเขตป่านั้นจะต้องห่างจากบริเวณบ้าน หรือชุมชน ในรัศมี ๕๐๐ ชั่วธนู

๙. **รุกขมุถิกังครุดงค์** หมายถึง ภิกษุผู้อยู่โคนไม้เป็นวัตร จะประพฤติปฏิบัติเช่นเดียวกับภิกษุผู้อยู่ในป่าเป็นวัตร เพียงแต่ไม่ทำที่มุงบัง เช่น กุฎีเพื่อเป็นที่อยู่อาศัย แต่จะพักผ่อนหลับ นอนบำเพ็ญสมณธรรมอยู่ภายใต้โคนไม้เท่านั้น

๑๐. **อัฟโภกาทิกังครุดงค์** หมายถึง ภิกษุผู้อยู่กลางแจ้งเป็นวัตร จะประพฤติปฏิบัติเช่นเดียวกับภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตร แต่จะไม่ทำที่มุงบัง ไม่ว่าจะป็นต้นไม้ ถ้า เจื่อมเขา เป็นต้นก็ตาม จะอยู่เฉพาะที่กลางแจ้ง ไม่มีสิ่งใดปิดบังสายลม และแสงแดด

๑๑. **โธสานิกังครุดงค์** หมายถึง ภิกษุผู้อยู่ป่าช้าเป็นวัตร จะปฏิบัติเช่นเดียวกับภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตร ต่างกันแต่ภิกษุผู้อยู่ป่าช้าเป็นวัตร จะอยู่เฉพาะป่าช้าเวลากลางคืน ส่วนในเวลากลางวันสามารถอาศัยอยู่ในที่หลีกเร้นตามอรัยาศัย

๑๒. **ยถาสันถติกังครุดงค์** หมายถึง ภิกษุจะมีความยินดีมรเสนาสนะที่ไม่มีความสะดวกสบายไม่ถูกใจ ก็จะไม่แสวงหาเสนาสนะอื่นอีก เขาจัดให้อยู่อย่างไรก็อยู่อย่างนั้น

๑๓. เนสัชชีกังคชุดงค์ หมายถึง ภิกษุผู้ถือการนั่งเป็นวัตร จะบริหารตนอยู่ด้วยอิริยาบถ ๓ เท่านั้น คือ นั่ง ยืน และเดินเท่านั้น งดเว้นการนอน แม้แต่เอนกายก็จะไม่กระทำ^{๑๙}

ผู้วิจัยได้ศึกษาประเภทของชุดงค์ทั้ง ๑๓ ประเภทดังกล่าวแล้ว พบว่ายังมีการจำแนกชุดงค์ทั้ง ๑๓ ประเภทนี้ออกเป็น ๖ กลุ่ม คือ (๑) จำแนกโดยหมวด (๒) จำแนกโดยปัจจัย (๓) จำแนกโดยย่อ (๔) จำแนกโดยผู้ที่ยังไม่ได้ศึกษาชุดงค์ (๕) จำแนกโดยบุคคล และ (๖) จำแนกโดยข้อปฏิบัติ ดังนี้

(๑) จำแนกโดยหมวด : ชุดงค์ ๑๓ ประเภทเมื่อจำแนกโดยหมวดแล้วมี ๔ หมวด คือ

๑. หมวดจีวร มี ๒ ประเภท ได้แก่

๑) ปิงสุกุลิกังคชุดงค์	การทรงผ้าบังสุกุลเป็นวัตร
๒) เตจีวริกังคชุดงค์	การทรงไตรจีวรเป็นวัตร

๒. หมวดบิณฑบาต มี ๕ ประเภท ได้แก่

๓) ปิณฑปาตีกังคชุดงค์	การเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร
๔) สप्तทานจาริกังคชุดงค์	การเที่ยวบิณฑบาตไปตามลำดับเรือนเป็นวัตร
๕) เอกาสนิกังคชุดงค์	การนั่งฉันอาสนะเดียวเป็นวัตร
๖) ปัตตปิณฑกังคชุดงค์	การฉันเฉพาะในบาตรเป็นวัตร
๗) ขลุปีฆาภัตติกังคชุดงค์	การห้ามภัตที่นำมาถวายในภายหลังเป็นวัตร

๓. หมวดเสนาสนะ มี ๕ ประเภท ได้แก่

๘) อารัญญิกังคชุดงค์	การอยู่ป่าเป็นวัตร
๙) รุกขมูลิกังคชุดงค์	การอยู่โคนไม้เป็นวัตร
๑๐) อัปโภกาสีกังคชุดงค์	การอยู่กลางแจ้งเป็นวัตร
๑๑) โสสานิกังคชุดงค์	การอยู่ป่าช้าเป็นวัตร
๑๒) ยถาสันถติกังคชุดงค์	การอยู่เสนาสนะแล้วแต่จะจัดให้เป็นวัตร

๔. หมวดความเพียร มี ๑ ประเภท ได้แก่

๑๓) เนสัชชีกังคชุดงค์	การนั่งเป็นวัตร ^{๒๐}

^{๑๙} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒, หน้า ๑๓๒-๑๓๓

^{๒๐} พระอุปติสสเถระ, วิมุตติมรรค, แปลโดย พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ฐมฺมจิตฺโต) และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๓๘), หน้า ๒๖-๒๗.

(๒) จำแนกโดยปัจจัย : รุดงค์ ๑๓ ประเภทเมื่อจำแนกโดยปัจจัย แล้วมี ๒ ประเภท คือ

๑. อาศัยปัจจัย มี ๑๒ ประเภท ได้แก่

๑) ปังสุกุลิ๊งคุดงค์	การทรงผ้าบังสุกุลเป็นวัตร
๒) เตจิวิ๊งคุดงค์	การทรงไตรจีวรเป็นวัตร
๓) ปินทปาตคุดงค์	การเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร
๔) สปะทานจารคุดงค์	การเที่ยวบิณฑบาตไปตามลำดับเรือนเป็นวัตร
๕) เอกาสนคุดงค์	การนั่งฉันอาสนะเดียวเป็นวัตร
๖) ปัตตปินทคุดงค์	การฉันเฉพาะในบาตรเป็นวัตร
๗) ขลุปัจฉาภัตตคุดงค์	การห้ามภัตรที่นำมาถวายในภายหลังเป็นวัตร
๘) อารัญญคุดงค์	การอยู่ป่าเป็นวัตร
๙) รุกขมูลคุดงค์	การอยู่โคนไม้เป็นวัตร
๑๐) อัปโภกาคคุดงค์	การอยู่กลางแจ้งเป็นวัตร
๑๑) โสสานคุดงค์	การอยู่ป่าช้าเป็นวัตร
๑๒) ยถาสันถคุดงค์	การอยู่เสนาสนะแล้วแต่จะจัดให้เป็นวัตร

๒. ไม่อาศัยปัจจัย มี ๑ ประเภท ได้แก่

๑๓) เนสัชชคุดงค์	การนั่งเป็นวัตร ^{๒๐}

(๓) จำแนกโดยย่อ : รุดงค์ ๑๓ ประเภทเมื่อจำแนกโดยย่อแล้วมี ๘ ประเภท คือ

๑. ปังสุกุลิ๊งคุดงค์	การทรงผ้าบังสุกุลเป็นวัตร
๒. เตจิวิ๊งคุดงค์	การทรงไตรจีวรเป็นวัตร
๓. สปะทานจารคุดงค์	ภิกษุผู้สมทานการเที่ยวบิณฑบาตไปตามลำดับเรือนเป็นวัตร เท่ากับรักษาการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร
๔. เอกาสนคุดงค์	ภิกษุผู้สมทานการนั่งฉันอาสนะเดียวเป็นวัตร เท่ากับรักษาการฉันเฉพาะในบาตรเป็นวัตร และการห้ามภัตรที่นำมาถวายในภายหลังเป็นวัตร
๕. อารัญญคุดงค์	การอยู่ป่าเป็นวัตร
๖. อัปโภกาคคุดงค์	ภิกษุผู้สมทานอยู่กลางแจ้งเป็นวัตร เท่ากับรักษาการอยู่โคนไม้เป็นวัตร และการอยู่ในเสนาสนะแล้วแต่จะจัดให้เป็นวัตร
๗. โสสานคุดงค์	การอยู่ป่าช้าเป็นวัตร

^{๒๐} พระพุทธโฆสเถระ วจนา, สมเด็จพระพุทธโฆสาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปลและเรียบเรียง, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๑๓๐.

๘. เนตฺตชชิกังคชฺคตฺตํ การนั่งเป็นวัตร^{๒๒}

(๔) จำแนกโดยผู้ที่ยังไม่ได้ศึกษาชฺคตฺตํ : ชฺคตฺตํ ๑๓ ประเภทเมื่อจำแนกโดยผู้ที่ยังไม่ได้ศึกษาชฺคตฺตํแล้ว มี ๒ ประเภท คือ ๑. หมวดเสนาสนะ และ ๒. หมวดความเพียร ทั้งนี้ความเข้าใจของผู้ที่ยังไม่ได้ศึกษาชฺคตฺตํ มีความเข้าใจว่า การปฏิบัติชฺคตฺตํ คือ การเข้าไปอยู่ป่าเพื่อเจริญสมณะและวิปัสสนากรรมฐานอย่างเคร่งครัด โดยมีกลดเป็นบริวาร

(๕) จำแนกโดยบุคคล : ชฺคตฺตํ ๑๓ ประเภทเมื่อจำแนกโดยบุคคลที่สามารถประพฤติปฏิบัติได้ แล้ว มีจำนวน ๔๒ คือ สำหรับภิกษุ ภิกษุณี สามเณร สามเณรี อุบาสก อุบาสิกา ก็มีจำนวนถึง ๔๒ โดยแยกเป็นชฺคตฺตํตามที่เหมาะสมสามารถปฏิบัติได้โดยไม่มีอุปสรรค คือ สำหรับภิกษุ ๑๓ สำหรับภิกษุณี ๘ สำหรับสามเณร ๑๒ สำหรับสิกขมานาและสามเณรี ๗ สำหรับอุบาสกและอุบาสิกา ๒^{๒๓}

(๖) จำแนกโดยข้อปฏิบัติ : ชฺคตฺตํ ๑๓ ประเภทเมื่อจำแนกโดยข้อปฏิบัติที่ควรเสพและไม่ควรเสพ มี ๒ ประเภท คือ

๑. ข้อปฏิบัติที่ควรเสพ เมื่อผู้ปฏิบัติชฺคตฺตํพิจารณาแล้ว เห็นว่า ขณะที่ปฏิบัติชฺคตฺตํกรรมฐาน มีความเจริญยิ่งขึ้น หรือจะปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติชฺคตฺตํก็ตาม กรรมฐานก็มีแต่ความเจริญแต่ฝ่ายเดียว ก็ควรปฏิบัติชฺคตฺตํ ทั้งนี้เพื่ออนุเคราะห์ชนรุ่นหลังได้มีแบบอย่างที่ดีงาม, หรือจะปฏิบัติชฺคตฺตํหรือไม่ปฏิบัติชฺคตฺตํก็ตาม กรรมฐานก็ไม่มี ความเจริญ ก็ควรปฏิบัติชฺคตฺตํ ทั้งนี้เพื่อสร้างความคุ้นเคยและเพื่อสร้างเสริมอุปนิสัยติดตัวไปภพหน้า

๒. ข้อปฏิบัติที่ไม่ควรเสพ เมื่อผู้ปฏิบัติชฺคตฺตํพิจารณาแล้ว เห็นว่า ขณะที่ปฏิบัติชฺคตฺตํกรรมฐานของตนมีแต่เสื่อมลงแต่ฝ่ายเดียว ก็ไม่ควรปฏิบัติชฺคตฺตํ^{๒๔}

เพื่อให้เกิดความเข้าใจง่ายขึ้น ผู้วิจัยจึงนำประเภทของชฺคตฺตํทั้งหมดมาเขียนเป็นตารางแสดงการจำแนกประเภทของชฺคตฺตํทั้ง ๑๓ เป็น ๖ กลุ่ม ได้ดังนี้

^{๒๒} ชุ.ม. (ไทย) ๒๕/๓๔/๒๒๔-๒๒๕, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๓๐๘.

^{๒๓} พระพุทธโฆสเถระ รัตน, สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปลและเรียบเรียง, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๑๓๑.

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๘-๑๓๙.

ตารางที่ ๒.๑ : การจำแนกประเภทของชุดงค์ทั้ง ๑๓ เป็น ๖ กลุ่ม

ความสัมพันธ์ของการจำแนกประเภทของชุดงค์ทั้ง ๑๓ นี้ ออกเป็น อีก ๖ กลุ่ม									
ประเภทของชุดงค์ ในพระวินัยปิฎก			จำแนกชุดงค์ทั้ง ๑๓ ประเภทนี้ ออกเป็น ๖ กลุ่ม						
ที่	ชุดงค์ ๑๓	ภิกษุผู้.....เป็นวัตร	(๑) โดยหมวด ๔	(๒) ปัจจัย ๒	(๓) ย่อ ๘	(๔) ผู้ยังไม่ได้ ศึกษา ๒	(๕) บุคคล ๔๒	(๖) ข้อปฏิบัติ ๒	
๑	ปิงสุกุลิกังค	ทรงผ้าบังสุกุล	๑. จีวร	๑. ปัจจัย	๑. ปิง	-	ภิกษุ ๑๓ (๑๓ ข้อ)	๑. ข้อปฏิบัติที่ ควรเสพ (เจริญ) และ ๒. ข้อปฏิบัติที่ ไม่ควร เสพ (เสื่อม)	
๒	เตจิวริกังค	ทรงไตรจีวร			๒. เต+ ปิน	-			
๓	ปีณฑปาติกังค	เที่ยวบิณฑบาต			๓. ส	-			
๔	สปทานจาริกังค	เที่ยวบิณฑบาตไป ตามลำดับเรือน			๒. บิณฑ บาต	๔. เต+ ปัต+ ขลุ+	-		ภิกษุณี ๘ (๑- ๖. ๑๒. ๑๓) สามเณร ๑๒
๕	เอกาสนิกังค	นั่งฉันอาสนะเดียว				-			
๖	ปัตตปีณฑกัฏค	ฉันเฉพาะในบาตร				-			
๗	ขลุปัจฉากัตติกัฏค	ห้ามภัตรที่เขานำมา ถวายในภายหลัง				-			
๘	อารัญญิกังค	อยู่ป่าเป็นวัตร	๓. เสนา สนะ	๕. อา	๑. เสนา สนะ	และ สามเณร ๗ (๑. ๓ -๖. ๑๒. ๑๓)			
๙	รุกขมุลิกังค	อยู่โคนไม้		๖. อัพ+ รุกข					
๑๐	อัพโกกาสิกัฏค	อยู่กลางแจ้ง		๗. โส					
๑๑	โสสานิกังค	อยู่ป่าช้า							
๑๒	ขถาสันถติกังค	ยินดีเสนาสนะที่ เขาจัดให้							
๑๓	เนสัชชิกังค	ถือการนั่ง	๔. ความ เพียร	๒. ไม่ อาศัย ปัจจัย	๘. เน	๒. ความ เพียร	(๕. ๖)		

จากตารางที่ ๑ สรุปได้ว่า ประเภทของ“อารัญญิกษุวงศ์” จัดอยู่ในทุกกลุ่มของษุวงศ์ กล่าวคือ ในษุวงศ์๑๓ ประเภท “อารัญญิกษุวงศ์” จัดอยู่ในข้อที่ ๘. อารัญญิกังคษุวงศ์ และการ จำแนกษุวงศ์ทั้ง ๑๓ ประเภทนี้ออกเป็น ๖ กลุ่ม “อารัญญิกษุวงศ์” ก็ยังจัดอยู่ในแต่ละกลุ่มอีกด้วย ดังนี้

- (๑) จำแนกโดยหมวด “อารัญญิกษุวงศ์” จัดอยู่ในหมวดที่ ๓. เสนาสนะ
- (๒) จำแนกโดยปัจจัย “อารัญญิกษุวงศ์” จัดอยู่ในประเภทที่ ๑. อาศัปปัจจย
- (๓) จำแนกโดยย่อ “อารัญญิกษุวงศ์” จัดอยู่ในประเภทที่ ๕. อารัญญิกังคษุวงศ์
- (๔) จำแนกโดยผู้ที่ยังไม่ได้ศึกษาษุวงศ์ “อารัญญิกษุวงศ์” จัดอยู่ในประเภทที่ ๑. เสนาสนะ

- (๕) จำแนกโดยบุคคล “อารัญญิกษุวงศ์” จัดอยู่ในประเภทที่ ๑. ภิกษุ ๑๓
- (๖) จำแนกโดยข้อปฏิบัติ “อารัญญิกษุวงศ์” จัดอยู่ในทั้ง ๒ ประเภท

เพื่อให้เกิดความเข้าใจยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจึงนำการจัดประเภทของ“อารัญญิกษุวงศ์” ทั้งหมดมาเขียนเป็นตารางแสดงการจัดประเภทของ”อารัญญิกษุวงศ์” กับษุวงศ์ ๑๓ และ ๖ กลุ่ม ได้ ดังนี้

ตารางที่ ๒.๒ : การจัดประเภทของ”อารัญญิกษุวงศ์” กับ ษุวงศ์ ๑๓ และ ๖ กลุ่ม

การจัดประเภทของ”อารัญญิกษุวงศ์” กับ ษุวงศ์ ๑๓ และ ๖ กลุ่ม								
ประเภทของษุวงศ์ในพระวินัยปิฎก			จำแนกษุวงศ์ทั้ง ๑๓ ประเภทนี้ ออกเป็น ๖ กลุ่ม					
ที่	ษุวงศ์ ๑๓	ภิกษุผู้.....เป็นวัตร	(๑)	(๒)	(๓)	(๔)	(๕)	(๖)
			โดยหมวด ๔	ปัจจัย ๒	ย่อ ๘	ผู้ยังไม่ได้ ศึกษา ๒	บุคคล ๔๒	ข้อปฏิบัติ ๒
๘	อารัญญิกังค	อยู่ป่าเป็นวัตร	๓. เสนา สนะ	๑. อาศั ปปัจจย	๕. อารัญ ญิกังค	๑. เสนา สนะ	ภิกษุ ๑๓	๑. ข้อ ปฏิบัติที่ ควรเสพ (เจริญ) และ ๒. ข้อ ปฏิบัติที่ ไม่ควร เสพ (เสื่อม)

๒.๑.๓ วัตถุประสงค์ของอารัญญิกคฺคังค

วัตถุประสงค์ของอารัญญิกคฺคังคหรือการปฏิบัติคฺคังค นั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระอรหันตคฤหัสถ์ทั้งหลาย ปฏิบัติคฺคังคมีวัตถุประสงค์ เพื่อความเป็นอยู่สบายในปัจจุบัน และเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่เหล่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ตลอดทั้งอนุชนที่จะเกิดมาภายหลัง จะได้มีแบบอย่างอันดีงามและได้ปฏิบัติตาม^{๒๕}

การปฏิบัติคฺคังคมีวัตถุประสงค์เพื่อกำจัดกิเลส เป็นการปฏิบัติสันโดษและความมกน้อย อันนำไปสู่การเจริญ สีล สมาธิ ปัญญา อันนำมาซึ่งความสุขและประโยชน์แก่ชนจำนวนมากในการที่จะได้ตัวอย่างที่ดีงามและปฏิบัติตาม ดังที่ปรากฏในพระไตรปิฎก การปฏิบัติคฺคังคนี้

“...ปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนเป็นอันมาก เพื่อความสุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย... เธอจงนุ่งห่มผ้าปานบังสกุลที่ใช้แล้ว จงเที่ยววิณฑชบาต และจงอยู่ในป่าเถิด”^{๒๖}

ในมิลินทปัญหา ปรากฏว่า มีการปฏิบัติคฺคังคและมีวัตถุประสงค์ เพื่อให้ธรรมที่อุปการะแก่ผู้ปฏิบัติคฺคังค คือ ความมกน้อย (อปฺปิจฺจตา) ความสันโดษ (สนฺตฺตฺตฺตฺตา), ความขัดเกลากิเลส (สฺลฺเลขตา), ความยินดีอยู่ในที่สงัด (ปวิเวกตา), และความเป็นผู้เห็นประโยชน์ในการภาวนา (อิทฺมคฺคิตา) ธรรม ๕ ประการเหล่านี้ จะช่วยสนับสนุนส่งเสริมสัมมาปฏิบัติ คือ สีล สมาธิ และปัญญา ให้มีความเจริญก้าวหน้า จนสามารถเข้าถึงการบรรลุธรรม คือ มรรค ผล และพระนิพพาน^{๒๗}

ดังนั้นสรุปได้ว่า วัตถุประสงค์ของอารัญญิกคฺคังค คือ เพื่อให้ธรรมเป็นอุปการะแก่ผู้ปฏิบัติอารัญญิกคฺคังค คือ มกน้อย สันโดษ ขัดเกลากิเลส ยินดีในที่สงัด และเห็นประโยชน์ในการภาวนา เพื่อช่วยส่งเสริม สัมมาปฏิบัติ คือ สีล สมาธิ และปัญญา ให้มีความเจริญก้าวหน้า จนสามารถเข้าถึงการบรรลุธรรมคือ พระนิพพาน

^{๒๕} ส.นิ.(ไทย)๑๖/๑๔๘/๒๔๑-๒๔๓.

^{๒๖} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๔๑ - ๒๔๓.

^{๒๗} พระปิฎกจุฬารัตน, มิลินทปัญหา (ฉบับหอสมุดแห่งชาติ), ครั้งที่ ๗ (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๔๕๔.

๒.๑.๔ ความสำคัญของอรัญญิกขุดงค์

ความสำคัญของอรัญญิกขุดงค์หรือการปฏิบัติขุดงค์นั้น เป็นข้อปฏิบัติที่เชื้อสายวงศ์พระอรียะ ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพุทธสาวก ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ได้ปฏิบัติสืบทอดเป็นประเพณีมาจนถึงปัจจุบัน^{๒๘}

การปฏิบัติขุดงค์ช่วยสนับสนุนขั้นตอนการปฏิบัติธรรมให้ความบริบูรณ์ยิ่งขึ้น ดังปรากฏในคณกโมคคัลลานสูตรว่า ลำดับขั้นตอนการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนามีดังนี้ การสำรวมในศีล, การสำรวมอินทรีย์ในทวารทั้งหลาย, การทำความเพียรอย่างต่อเนื่อง, ความมีสติสัมปชัญญะ, การอาศัยอยู่ในที่สงัด, การเจริญสมาธิให้จิตปราศจากนิวรณ์ และการทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน^{๒๙}

การปฏิบัติขุดงค์ช่วยลดละปถิโพธ ซึ่งเป็นเครื่องผูกพัน หน่วงเหนี่ยวจิตใจให้พะวักพะวง ทำให้ติดข้อง ทำให้การภาวนาไม่ก้าวหน้า^{๓๐} โดยเฉพาะในบุคคลผู้มีราคะจิต โมหะจิต และโทสะจิต เมื่อปฏิบัติขุดงค์แล้วจะสนับสนุนการภาวนาให้มีความเจริญก้าวหน้า^{๓๑}

การปฏิบัติขุดงค์ช่วยสนับสนุนการละ การสละ ความยินดีคิดใจในลาภ สักการะ และสรรเสริญ อันเนื่องจากปัจจัย ๔ โดยเป็นผู้ละความยินดีเพลิดเพลินในหมู่คณะ และละความสุขจากการนอน ความไม่ประกอบความเพียร แต่มีความสุขอันเกิดจากเนกขัมมะ ความสุขที่เกิดจากวิเวก ความสุขที่เกิดจากความสงบ เพราะรู้แจ้งในธรรม^{๓๒} และช่วยลดละ ความกำหนัดยินดีในร่างกายซึ่งประกอบด้วย โคจรกระดูก ฉาบด้วยเนื้อ มีเอ็นร้อยรัด เป็นของไม่สะอาด และทวารทั้ง ๕ เป็นที่ไหลออกของकुณฺมฺตร^{๓๓}

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ความสำคัญของอรัญญิกขุดงค์หรือการอยู่ป่า ตามหลักพระพุทธศาสนาแล้ว พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตการอยู่ป่า เป็นการมุ่งเน้นไปที่การบำเพ็ญเพียรทางจิตเพื่อบรรลุมรรคผลนิพพานในที่สุด มิได้มุ่งเน้นไปที่ประเด็นอย่างอื่น หากแต่อาศัยป่าเพื่อความวิเวกในการปฏิบัติธรรมนั่นเอง

^{๒๘} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๘/๔๔, อ.จตุกก.อ. (ไทย) ๓๕/๒๘/๑๐๒.

^{๒๙} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๕-๓๖/๓๘-๘๑.

^{๓๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๕๖.

^{๓๑} พระราชปริยัติโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม), *ความรู้เรื่องขุดงค์*, หน้า ๓๖.

^{๓๒} อ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๔๒/๔๕๔-๔๕๖.

^{๓๓} ชู.เถร. (ไทย) ๒๖/๓๕๔, ๕๕๕/๔๐๗, ๔๓๓, อ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๘๐/๑๔๖-๑๔๘.

๒.๑.๕ คำสมาทานอรัญญิกุศล

ผู้วิจัยได้ศึกษาคำสมาทานอุคตตามประเภทของอุคตทั้ง ๑๓ แบบดังกล่าว แล้วนำมาเขียนเป็นตารางแสดงคำสมาทานอุคต ๑๓ แบบ ดังนี้

ตารางที่ ๒.๓ : ตารางแสดงคำสมาทานอุคต ๑๓ แบบ

ตารางแสดงคำสมาทานอุคต ๑๓ แบบ			
ประเภทของอุคต			คำสมาทานอุคต
ที่	อุคต ๑๓	ภิกษุผู้.....เป็นวัตร	
๑	ปิงสุกุกังค	ทรงผ้าบังสุกุล	กะหะปะติจีวะรัง ปะฎิกขิปามิ ปิงสุกุกังคัง สะมาทียามิ
๒	เตจีวัริงค	ทรงไตรจีวร	จะตุตตะจีวะรัง ปะฎิกขิปามิ เตจีวัริงคัง สะมาทียามิ
๓	ปีณฑปาตังค	เที่ยวบิณฑบาต	อะติเรกะลาถัง ปะฎิกขิปามิ ปีณฑปาตังคัง สะมาทียามิ
๔	สปทานจาริกัง	เที่ยวบิณฑบาตไป ตามลำดับเรือน	โกลุปะจารัง ปะฎิกขิปามิ สะปะทานะจาริกังคัง สะมาทียามิ
๕	เอกาสนิกังค	นั่งฉันอาสนะเดียว	นานาสะนะ โภชะนัง ปะฎิกขิปามิ เอกาสะนิกังคัง สะมาทียามิ
๖	ปัตตปีณฑกังค	ฉันเฉพาะในบาตร	ทุติยะภาชะนัง ปะฎิกขิปามิ ปัตตปีณฑกังคัง สะมาทียามิ
๗	ขลุปัจฉากัตติคังค	ห้ามภัตที่เขานำมา ถวายในภายหลัง	อะติริตตะ โภชะนัง ปะฎิกขิปามิ ขลุปัจฉากัตติคังคัง สะมาทียามิ
๘	อรัญญิกังค	อยู่ป่าเป็นวัตร	คามันตะเสนาสะนัง ปะฎิกขิปามิ อรัญญิกังคัง สะมาทียามิ
๙	รุกขมุลิกังค	อยู่โคนไม้	ฉันนัง ปะฎิกขิปามิ รุกขะมุลิกังคัง สะมาทียามิ
๑๐	อัฟโภกาสิกังค	อยู่กลางแจ้ง	ฉันนังจะ รุกขะมุลังจะ ปะฎิกขิปามิ อัฟโภกาสิกังคัง สะมาทียามิ
๑๑	โสสานิกังค	อยู่ป่าช้า	อะสุสานัง ปะฎิกขิปามิ โสสานิกังคัง สะมาทียามิ
๑๒	ยถาสันถติกังค	ยินดีเสนาสนะที่เขา จัดให้	เสนาสะนะ โกลุปปัง ปะฎิกขิปามิ ยถาสันถติกังคัง สะมาทียามิ
๑๓	เนสัชชิกังค	ถือการนั่ง	เสยยัง ปะฎิกขิปามิ เนสัชชิกังคัง สะมาทียามิ

จะเห็นว่า คำสมาทานของ “อรัญญิกุศล” อยู่ใน ข้อที่ ๘ อรัญญิกังค คือ “คามันตะเสนาสะนัง ปะฎิกขิปามิ อรัญญิกังคัง สะมาทียามิ”

สรุปความได้ว่า อารัญญิกชุดงค์ เป็นสิ่งที่บัญญัติขึ้นสำหรับภิกษุผู้มีความต้องการจะสมาทาน อยู่ป่าเป็นวัตร ที่ควรทำ มิได้มุ่งหมายที่จะบัญญัติให้เป็นสาธารณะแก่ภิกษุทั้งหมด โดยทั่วไปทั้งนี้เพราะการจะสมาทานอารัญญิกชุดงค์นั้นขึ้นอยู่กับความเลื่อมและความเจริญของกรรมฐาน ในลักษณะที่ว่า ชุดงค์ทั้งหมดนั้น ก็ย่นลงเพียง ๒ ประการเหมือนกัน กล่าวคือ เมื่อผู้ปฏิบัติเสพชุดงค์ก็มีมาตรฐานเจริญผู้ปฏิบัติที่นั่นพึงเสพ แต่ถ้าผู้ปฏิบัติเสพชุดงค์กรรมฐานเลื่อมผู้ปฏิบัติที่นั่นไม่พึงเสพ แต่ว่าเมื่อผู้ปฏิบัติจะเสพชุดงค์ก็ตามไม่เสพก็ตาม ก็มีมาตรฐานย่อมเจริญอย่างเดียวไม่เสื่อมเลยผู้ปฏิบัติจะอนุเคราะห์ห่มนุมนนภายหลัง หรือแม้ผู้ปฏิบัติเสพชุดงค์ก็เท่านั้น ไม่เสพก็เท่านั้น ก็มีมาตรฐานไม่เจริญขึ้นแม้ผู้ปฏิบัติก็พึงเสพชุดงค์ ทั้งนี้เพื่อให้สำเร็จเป็นवासนาต่อไป^{๓๔}

๒.๒ วิธีปฏิบัติอารัญญิกชุดงค์

ในสมัยพุทธกาล พระภิกษุเป็นจำนวนมากปฏิบัติชุดงค์เป็นปกติโดยอาศัยอยู่ในป่า^{๓๕} ซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ได้บังคับแต่อย่างไร แต่ให้ขึ้นอยู่กับอหยาศัยของแต่ละบุคคลที่ปรารถนาจะปฏิบัติชุดงค์^{๓๖} อย่างไรก็ตาม พระไตรปิฎกไม่ได้แสดงวิธีปฏิบัติชุดงค์ไว้โดยตรง ในพระวินัยปิฎกปรากฏลักษณะและวัตรที่เกี่ยวข้องกับชุดงค์เท่านั้น พระสูตรตันตปิฎกปรากฏการปฏิบัติชุดงค์อยู่บ้าง แต่ก็ไม่ได้เป็นรูปแบบการปฏิบัติที่ชัดเจน

พระสังคีตติกาจารย์ ได้อธิบายวิธีปฏิบัติชุดงค์ไว้ใน อริยวังสสูตรว่า การปฏิบัติชุดงค์เป็นข้อปฏิบัติที่วงศ์พระอริยะได้ประพฤตปฏิบัติสืบทอดเป็นประเพณีมาจนถึงปัจจุบัน มีหลักการปฏิบัติ ๔ ประการ คือ ความสันโดษในจีวรตามมีตามได้, ความสันโดษในบิณฑบาตตามมีตามได้, ความสันโดษในเสนาสนะตามมีตามได้, และความเป็นผู้ยินดีในการภวานา^{๓๗} โดยแสดงวิธีปฏิบัติของวงศ์พระอริยะ ๔ ประการ กล่าวคือ

ภิกษุผู้บำเพ็ญความสันโดษในจีวรตามมีตามได้ ชื่อว่า รักษาชุดงค์หมวดจีวร ๒ ประเภท คือ ปังสุกุกังคชุดงค์ การทรงผ้าบังสุกุลเป็นวัตร และเตจิวริกังคชุดงค์ การทรงไตรจีวรเป็นวัตร^{๓๘}

^{๓๔} พระพุทธโฆสเถระ รัตน, สมเด็จพระพุทธโฆสาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปลและเรียบเรียง, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๑๓๐.

^{๓๕} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๑๒/๔๔๐.

^{๓๖} วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๘๔/๑๕๗-๑๕๘.

^{๓๗} อ.จ.ต.ก. (ไทย) ๒๑/๒๘/๔๒.

^{๓๘} อ.จ.ต.ก.อ. (ไทย) ๓๕/๒๘/๕๖.

ภิกษุผู้บำเพ็ญความสัน โดยในบิณฑบาตตามมีตามได้ ชื่อว่า เป็นผู้รักษารุขงค์หมวด บิณฑบาต ๕ ประเภท คือ บิณฑบาตดิ้งครุดงค์ การเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร สप्तานจาริ๊งครุดงค์ การเที่ยวบิณฑบาตไปตามลำดับเรือนเป็นวัตร เอกาสนิ๊งครุดงค์ การนั่งฉันอาสนะเดียวเป็นวัตร ปิตตปิณฑิ๊งครุดงค์ การฉันเฉพาะในบาตรเป็นวัตร และขลุปีจฉาภักตดิ้งครุดงค์ การห้ามภัตที่ นำมาถวายภายหลังเป็นวัตร^{๓๕}

ภิกษุผู้บำเพ็ญความสัน โดยในเสนาสนะตามมีตามได้ ชื่อว่า เป็นผู้รักษารุขงค์หมวด เสนาสนะ ๕ ประเภท คือ อารัญญิ๊งครุดงค์ การอยู่ป่าเป็นวัตร รุกขมุถิ๊งครุดงค์ การอยู่โคนไม้เป็น วัตร อัปโภกาสิ๊งครุดงค์ การอยู่กลางแจ้งเป็นวัตร โสสานิ๊งครุดงค์ การอยู่ป่าช้าเป็นวัตร และยถา สันถดิ๊งครุดงค์ การอยู่ในเสนาสนะแล้วแต่จะจัดให้เป็นวัตร

ภิกษุผู้ยินดีในการภาวนา ชื่อว่า เป็นผู้รักษารุขงค์หมวดความเพียร คือ เนสัชชิ๊งครุดงค์ การนั่งเป็นวัตร

วิธีการปฏิบัติรุขงค์ของวงศ์พระอรหิ๊งทั้ง ๔ หมวด คือ รุขงค์หมวดจิ๋ว อธิบายด้วยความ สัน โดยด้วยจิ๋วตามมีตามได้ ๒๐ อย่าง, รุขงค์หมวดบิณฑบาต อธิบายด้วยความสัน โดยใน บิณฑบาตตามมีตามได้ ๑๕ อย่าง, รุขงค์หมวดเสนาสนะ อธิบายด้วยความสัน โดยในเสนาสนะตาม มีตามได้ ๑๕ อย่าง และรุขงค์หมวดความเพียร อธิบายด้วยความยินดีในการภาวนา

พระพุทธโฆสาจารย์ ได้แสดงถึงผู้ที่ปรารถนาจะกระสมาทานปฏิบัติรุขงค์ ควรไปหาครู อาจารย์ เพื่อขอคำแนะนำการปฏิบัติรุขงค์ ควรปฏิบัติ คือ เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังอยู่ ให้ สมาทานในสำนักของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ถ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ให้สมาทานในสำนักของพระมหาสาวก ถ้าพระมหาสาวกไม่มีแล้ว ให้สมาทานในสำนักของพระ อรหันต์ เมื่อพระอรหันต์ไม่มีแล้ว ให้สมาทานในสำนักของพระอนาคามี พระสกทาคามี พระ โสดาบัน พระมหาเถระผู้ทรงพระไตรปิฎกสามปิฎก สองปิฎก หนึ่งปิฎก หรือนิกายเดียว หรือให้ สมาทานในสำนักของพระอรรคถาจารย์ ถ้าพระอรรคถาจารย์ไม่มีแล้ว ให้สมาทานในสำนักของ พระเถระผู้ทรงรุขงค์ เมื่อพระเถระผู้ทรงรุขงค์ไม่มีแล้ว ให้กวาดลานพระเจดีย์แล้วนั่งด้วยความ เคารพ พร้อมกับกล่าวคำสมาทานรุขงค์ โดยปฏิบัติเหมือนกับว่า สมาทานในสำนักของพระ สัมมาสัมพุทธเจ้า^{๓๖}

^{๓๕} อัง.จตุกก.อ. (ไทย) ๓๕/๒๘/๑๐๐-๑๐๑.

^{๓๖} พระพุทธโฆสเถระ รัตนา, สมเด็จพระพุทธโฆสาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปลและเรียบเรียง, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๘๘-๘๙.

จากประเภทของอรัญญิกชุกด์ที่จำแนกโดยหมวด “อรัญญิกชุกด์” จัดอยู่ในหมวดที่ ๑. ชุกด์หมวดเสนาสนะ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับการปฏิบัติอรัญญิกชุกด์ ดังนั้นผู้วิจัยจึงขออธิบาย การปฏิบัติอรัญญิกชุกด์ ออกเป็น ๒ หัวข้อต่อกัน คือ ๑) การปฏิบัติชุกด์หมวดเสนาสนะและ ๒) การปฏิบัติอรัญญิกชุกด์ การอยู่ป่าเป็นวัตร ดังนี้

๒.๒.๑ การปฏิบัติชุกด์หมวดเสนาสนะ

ผู้วิจัยได้อธิบายการปฏิบัติชุกด์หมวดเสนาสนะ ออกเป็น ๓ หัวข้อ คือ (๑) ความหมายของการปฏิบัติชุกด์หมวดเสนาสนะ (๒) ประเภทของการปฏิบัติชุกด์หมวดเสนาสนะ และ (๓) อานิสงส์ของการปฏิบัติชุกด์หมวดเสนาสนะ ดังนี้

(๑) ความหมายของการปฏิบัติชุกด์หมวดเสนาสนะ

วิธีปฏิบัติชุกด์หมวดเสนาสนะรวมไว้ในหมวดเดียวกัน อธิบายด้วยความสั้นโดยในเสนาสนะตามมีตามได้ ซึ่งผู้ปฏิบัติชุกด์หมวดเสนาสนะ โดยเฉพาะความหมาย ของคำว่าเสนาสนะ ชนิดของเสนาสนะ เขตเสนาสนะ ความสั้นโดยในเสนาสนะ ดังอธิบายดังต่อไปนี้

เสนาสนะ หมายถึง ที่นั่ง ที่นอน หรือที่อยู่อาศัย เช่น กุฏิ วิหาร และเครื่องใช้เกี่ยวกับสถานที่ โตะ เก้าอี้ โคนไม้ เพื่อใช้เป็นที่อยู่อาศัย^{๔๑}

ชนิดของเสนาสนะ มี ๑๕ อย่าง ได้แก่ ๑.เตียง ๒.ตั้ง ๓.ฟูก ๔.หมอน ๕.วิหาร ๖.เรือนมุงด้านเดียว ๗.ปราสาท ๘.ปราสาทโถง ๙.ถ้ำ ๑๐.ที่เรือน ๑๑.ป้อม ๑๒.เรือนโถง ๑๓.พุ่มไม้ ๑๔.โคนไม้ ๑๕.เสนาสนะที่สมควรแก่ตน^{๔๒}

เขตเสนาสนะ หมายถึง เขตที่ภิกษุได้รับเสนาสนะมาจากบุคคลต่างๆ เขตเสนาสนะมี ๖ เขต ได้แก่เสนาสนะที่ได้รับจากสงฆ์ คณะ ญาติ มิตร ทรัพย์ของตน และเขตที่เป็นบังสุกุล^{๔๓}

ความสั้นโดยในเสนาสนะ มี ๑๕ อย่าง ได้แก่ ๑.สั้นโดยในการตริก ๒.สั้นโดยในการไป ๓.สั้นโดยในการแสวงหา ๔.สั้นโดยในการได้ ๕.สั้นโดยในการรับ ๖.สั้นโดยในการรับแต่พอประมาณ ๗.สั้นโดยในการเว้นจากการอยากได้ ๘.สั้นตามที่จะได้ ๙.สั้นโดยตามกำลัง

^{๔๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๔๕.

^{๔๒} อ.จตุกก.อ. (ไทย) ๓๕/๒๗/๑๐๑.

^{๔๓} อ.จตุกก.อ. (ไทย) ๓๕/๒๘/๑๐๑.

๑๐. สันโดยตามความเหมาะสม ๑๑. สันโดยในการอุปการะ ๑๒. สันโดยในการกำหนด ๑๓. สันโดยในการบริโภค ๑๔. สันโดยในการเว้นการสะสม ๑๕. สันโดยในการสละ^{๔๔} ดังต่อไปนี้

๑. สันโดยในการตริก หมายความว่า ภิกษุมีความพอใจในเสนาสนะของตน ไม่คิดว่าเราจะได้เสนาสนะที่ชอบใจจากที่ไหนๆ เพราะการตริกเช่นนี้ เป็นการตริกที่ไม่บริสุทธิ์

๒. สันโดยในการไป หมายความว่า ภิกษุเมื่อจะไปจะแสวงหาเสนาสนะ ก็ไม่คิดว่า จะได้เสนาสนะจากสถานที่แห่งไหน แต่ไปด้วยมีกรรมฐานเป็นใหญ่

๓. สันโดยในการแสวงหา หมายความว่า ขณะที่ภิกษุแสวงหาเสนาสนะอยู่ ก็ไม่แสวงหาเสนาสนะกับภิกษุผู้มักมาก แต่ไปกับภิกษุผู้มีความละเอียด

๔. สันโดยในการได้ หมายความว่า ขณะที่ภิกษุได้เสนาสนะมา ก็ไม่คิดว่า ถ้าเป็นเสนาสนะที่ชอบใจจึงจะรับ เสนาสนะที่ไม่ชอบใจก็จะไม่รับ แต่เลือกเสนาสนะที่สมควรกับคนเท่านั้น

๕. สันโดยในการรับ หมายความว่า ภิกษุได้เสนาสนะมาแล้ว ถึงแม้จะได้เสนาสนะที่ดีหรือเสerahmong ก็พอใจเสนาสนะที่ตนได้มาเท่านั้น

๖. สันโดยในการรับแต่พอประมาณ หมายความว่า ภิกษุเป็นผู้พิจารณาในการรับเสนาสนะจากทายกแต่พอประมาณ โดยพิจารณาว่า ทายกมีเสนาสนะน้อยก็รับแต่น้อย เสนาสนะของทายกมีมากและทายกมีความประสงค์จะถวายมาก ก็รับแต่พอประมาณ เสนาสนะมีไม่มาก แต่ทายกมีความประสงค์จะถวายน้อย ก็รับเพียงแต่น้อย เสนาสนะของทายกมีไม่มาก แต่ทายกประสงค์จะถวายมาก ก็รับแต่พอประมาณเท่านั้น

๗. สันโดยในการเว้นจากการอยากได้ หมายความว่า ภิกษุไม่แสวงหาเสนาสนะเฉพาะในตระกูลมั่งคั่งเท่านั้น แต่แสวงหาไปตามลำดับเรือน

๘. สันโดยตามที่จะได้ หมายความว่า ภิกษุเป็นผู้ยังอัธยาศัยด้วยเสนาสนะ ไม่ว่าจะได้เสนาสนะที่ประริต หรือเสerahmong ก็พอใจในเสนาสนะที่ตนได้มาเท่านั้น

๙. สันโดยตามกำลัง หมายความว่า การที่ภิกษุรู้กำลังของตน แล้วยังอัธยาศัยด้วยเสนาสนะตามกำลังที่ตนได้มา

๑๐. สันโดยตามความเหมาะสม หมายความว่า ภิกษุให้เสนาสนะแก่ภิกษุอื่น ส่วนตนเองอาศัยในเสนาสนะที่เหมาะสมกับตน

^{๔๔} อ.จตุกก.อ. (ไทย) ๓๕/๒๘/๑๐๑-๑๐๒.

๑๑. สันโดษในการอุปการะ หมายความว่า ภิกษุเป็นผู้รู้อุปการะว่า เสนาสนะที่ตนอาศัยอยู่นี้ ได้รับมาจากทายกผู้มีศรัทธา จึงอาศัยเสนาสนะเพื่ออนุเคราะห์แก่การประพาศิพรหมจรรย์เท่านั้น

๑๒. สันโดษในการกำหนด หมายความว่า ภิกษุไม่รับเสนาสนะจำนวนมากที่ถวายเฉพาะตน แต่รับเสนาสนะที่สมควรกับตนเท่านั้น

๑๓. สันโดษในการบริโภคน้ำ หมายความว่า ขณะที่ภิกษุใช้สอยเสนาสนะอยู่ ก็พิจารณาว่าจะบริโภคน้ำใช้สอยเสนาสนะเพื่อป้องกันสัตว์เลื้อยคลาน อันตรายจากฤดูกาล และเพื่ออนุเคราะห์การประพาศิพรหมจรรย์

๑๔. สันโดษในการสะสม หมายความว่า ภิกษุไม่สะสมเสนาสนะ

๑๕. สันโดษในการสละ หมายความว่า ขณะที่ภิกษุจะสละเสนาสนะแก่ภิกษุด้วยกัน ก็ไม่เห็นแก่บุคคลใด แต่สละเสนาสนะให้ภิกษุอื่น โดยตั้งอยู่ในสาราณียธรรม^{๔๕}

(๒) ประเภทของการปฏิบัติตรงคัมภวตเสนาสนะ

พระอรรถกถาจารย์อธิบายว่า ภิกษุผู้บำเพ็ญความสันโดษในเสนาสนะตามมีตามได้ เท่ากับรักษาการปฏิบัติตรงคัมภวตเสนาสนะทั้ง ๕ ประเภท ได้แก่

๑. อารัญญุกังคฐุดงค์	การอยู่ป่าเป็นวัตร
๒. รุกขมูลิกังคฐุดงค์	การอยู่โคนไม้เป็นวัตร
๓. อัปโลกาสิกังคฐุดงค์	การอยู่กลางแจ้งเป็นวัตร
๔. โสสานิกังคฐุดงค์	การอยู่ป่าช้าเป็นวัตร
๕. ขตาสันถติกังคฐุดงค์	การอยู่ในเสนาสนะแล้วแต่จะจัดให้เป็นวัตร ^{๔๖}

ทั้ง ๕ ประเภทนี้ มีวัตถุประสงค์ก็เพื่อเข้าถึงความสันโดษในเสนาสนะตามมีตามได้ สรรเสริญความสันโดษในเสนาสนะ ไม่แสวงหาที่ไม่สมควร เพราะเหตุมาจากเสนาสนะ แม้ไม่ได้เสนาสนะก็ไม่กระวนกระวาย หรือได้เสนาสนะ ก็มิได้ติดใจ ไม่ลุ่มหลง มองเห็นโทษภัย มีปัญญาสลัดออกจากการบริโภคน้ำใช้สอยเสนาสนะ ไม่ยกตนข่มผู้อื่น เป็นผู้ขยัน ไม่เกียจคร้าน มีสติสัมปชัญญะตั้งมั่นอยู่ในความสันโดษในเสนาสนะตามมีตามได้^{๔๗}

^{๔๕} อ.จตุกก.อ. (ไทย) ๓๕/๒๘/๑๐๑-๑๐๒.

^{๔๖} อ.จตุกก.อ. (ไทย) ๓๕/๒๘/๑๐๒.

^{๔๗} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๘/๔๔.

พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงคุณสมบัติของภิกษุผู้สมาทานธุดงค์หมวดเสนาสนะไว้ใน
อรัญญสูตรว่า

ภิกษุจะต้องเป็นผู้ตรีกอยู่ในเนกขัมมะ มีความเมตตาไม่มีความพยาบาทเบียดเบียน และเป็น
ผู้มีปัญญา ภิกษุเหล่านี้ควรอาศัยอยู่ในป่า^{๔๘}

พระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังตรัสอีกว่า

ภิกษุผู้สมาทานธุดงค์หมวดเสนาสนะ ควรมีคุณสมบัติ ๕ ประการ คือเป็นผู้สำรวมใน
ปาติโมกข์ เป็นผู้ทรงพหูสูต เป็นผู้ปรารภความเพียร เป็นผู้มีฉานเป็นเครื่องบริหารตนอยู่ และ
เป็นผู้มีปัญญา^{๔๙}

พระอุปติสสเถระ และพระพุทธโฆสาจารย์ ได้แสดงวิธีสมาทานธุดงค์หมวดเสนาสนะ
แต่ละประเภท มีเนื้อความเหมือนกันดังนี้

- ๑.ภิกษุห้ามเสนาสนะใกล้บ้าน สมาทานองค์แห่งภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตร
- ๒.ภิกษุห้ามการอยู่ในที่อยู่มุงบัง สมาทานองค์แห่งภิกษุผู้อยู่โคนไม้เป็นวัตร
- ๓.ภิกษุห้ามการอยู่ในที่มุงบังและโคนไม้ สมาทานองค์แห่งภิกษุผู้อยู่กลางแจ้งเป็นวัตร
- ๔.ภิกษุห้ามสถานที่ที่มีไช้ป่าช้า สมาทานองค์แห่งภิกษุผู้อยู่ป่าช้าเป็นวัตร
- ๕.ภิกษุห้ามความโลเลในเสนาสนะ สมาทานองค์แห่งภิกษุผู้อยู่ในเสนาสนะแล้วแต่จะ
จัดให้เป็นวัตร^{๕๐}

พระพุทธองค์ได้ทรงวางแนวทางของการปฏิบัติธุดงค์หมวดเสนาสนะไว้เช่น
กำหนดเวลาการปฏิบัติธุดงค์หมวดเสนาสนะ การเลือกเสนาสนะที่มีความสัปปายะแก่การภาวนา
คุณสมบัติของผู้ปฏิบัติธุดงค์หมวดเสนาสนะ และอุบายวิธีการดำรงชีวิตของภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตร
ตามอรรถาธิบายดังต่อไปนี้

^{๔๘} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๖๒/๓๗๕-๓๘๐.

^{๔๙} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๖๒/๓๗๕-๓๘๐.

^{๕๐} ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๘๕๑-๘๕๕/๔๘๑, ขุ.เถร.อ. (ไทย) ๕๓/๓๕๑/๑๓๐-๑๓๑.

ในพระวินัยปิฎก กำหนดระยะเวลาการปฏิบัติธุดงค์หมวดเสนาสนะว่า

อนุญาตให้ภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตร อยู่ไม้โคน ไม้วัตร และอยู่กลางแจ้งเป็นวัตร เพียง๘เดือน เพราะในช่วงฤดูฝน เป็นเวลา๔เดือน ภิกษุจะต้องจำพรรษาในเสนาสนะที่มีที่มุงบัง มีบาน ประตู มีหน้าต่างเปิดปิดได้ และไม่อนุญาตให้ภิกษุณีสมาทานอยู่ป่าเป็นวัตร^{๕๑}

พระพุทธองค์ ทรงแสดงวิธีเลือกเสนาสนะที่สัปปายะแก่การภาวนาไว้ในวนปัดถสูตรว่า

ป่าที่ปัดถก็ตามที่ภิกษุอาศัยอยู่แล้ว เป็นสถานที่ที่มีปัจจัย๔เครื่องดำรงชีพสมบูรณ์ สติที่ยังไม่เคยมีกลับมามีสติ จิตที่ยังไม่เคยตั้งมั่น กลับมีความตั้งมั่น อาสวะที่ยังไม่สิ้นไป กับสิ้นไปและเข้าสามารถถึงการบรรลुरुธรรม ภิกษุควรอาศัยอยู่ในป่าที่ปัดถนั้นตลอดไป หรือเสนาสนะใดก็ตาม ที่ภิกษุเข้าไปอาศัยอยู่แล้ว อกุศลธรรมเสื่อมลง กุศลธรรมมีแต่เจริญไปบุลย์ขึ้น เสนาสนะแห่งนั้นภิกษุควรอาศัยอยู่ตลอดไป

พระพุทธเจ้ายังตรัสเตือนสติและให้กำลังใจแก่ภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตร ขณะบำเพ็ญเพียรอยู่ในป่าว่า

ภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตรไม่ควรประมาทวาระลึกถึงภัยที่อาจเกิดขึ้นกับตน๕ประการ คือ ภัยจากสัตว์เลื้อยคลาน ภัยจากโรคและความประมาทในอิริยาบถต่างๆของตน ภัยจากสัตว์ดุร้ายทั้งหลาย เช่น เสือ หมี เป็นต้น ภัยจากมนุษย์ผู้มีใจอคุร้าย และภัยจากพวกมนุษย์เบียดเบียน ภัยเหล่านี้อาจทำร้ายชีวิตให้ถึงความตายได้ทุกเมื่อ จนภิกษุไม่สามารถบรรลुरुธรรมที่ยังไม่บรรลุ^{๕๒}

ดังนั้น ภิกษุไม่ควรประมาท ควรทำความเพียรด้วยใจที่เด็ดเดี่ยว โดยอุทิศกายใจเพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่ถึงเพื่อบรรลुरुธรรมที่ยังไม่บรรลุ

(๓) อานิสงส์ของการปฏิบัติธุดงค์หมวดเสนาสนะ

พระพุทธองค์ทรงแสดงอานิสงส์ของการปฏิบัติธุดงค์หมวดเสนาสนะไว้ว่า

ภิกษุเป็นผู้สลัดออกจากกลาง สักการะ อันเนื่องมาจากปัจจัย๔ เป็นผู้มึจิตสงบ ระวัง จากรูปเสียงที่ไม่สบาย และจากความยินดีจิตใจในกามคุณทั้งหลาย เป็นผู้กระทำจิตที่ยังไม่เคยสงบกลับกลายเป็นจิตที่มีความสงบ ระวัง ตั้งมั่น เป็นสมาธิ ตลอดทั้งตามรักษาจิตที่เป็น

^{๕๑} วิ.จ (ไทย) ๗/๓๔๓/๒๐๐, พระเทพคิลก (ระแบบ จิตตญาณ), พระธรรมวินัย, หน้า ๒๒๓.

^{๕๒} สรุปลสาระจาก อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๗๗/๑๓๘-๑๔๐.

สมาธิ ให้ปลดเปลื้องจากอกุศลธรรมทั้งหลาย เป็นผู้กระทำจิตที่ยังไม่เคยหลุดพ้น ให้กลับกลายเป็นจิตที่หลุดพ้น และสามารถตามรักษาจิตที่หลุดพ้นไว้ได้^{๕๓}

พระสังคีติกาจารย์ แสดงอานิสงส์ของการปฏิบัติชุกดงค์ในหมวดเสนาสนะ ๕ ข้อ ดังต่อไปนี้

- ๑.เป็นผู้ปิดกั้นความยินดีในงานก่อสร้าง และความอยากได้ในเสนาสนะทั้งหลาย^{๕๔}
- ๒.เป็นผู้ปิดกั้นความยินยอมในร่างกาย (ภิกษุผู้อยู่ป่าช้าเป็นวัตร) โดยเห็นว่า ร่างกายนี้เป็นของไม่สะอาด เป็นของน่าเบื่อ เป็นสิ่งโสโครก และไร้ประโยชน์^{๕๕}
- ๓.เป็นผู้ไม่มีความกังวล ไม่มีความห่วงหาพัน มีอิสระ สามารถท่องเที่ยวไปได้ทุกทิศ^{๕๖}
- ๔.เป็นผู้ไม่ยินดีในลาภสักการะ และสามารถสละลาภสักการะทั้งหลายได้โดยสะดวก^{๕๗}
- ๕.เป็นผู้สมควรแก่ธรรม คือความมักน้อย สันโดษในเสนาสนะ เกิดขึ้นกับผู้ปฏิบัติ จะเป็นเหตุให้กุศลธรรมทั้งหลายเสื่อมลง และเป็นเหตุให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นได้เกิดขึ้น^{๕๘}

๒.๒.๒ การปฏิบัติธรรมาจริญญ์กัณฑ์ การอยู่ป่าเป็นวัตร

ผู้วิจัยได้อธิบายการปฏิบัติธรรมาจริญญ์กัณฑ์ การอยู่ป่าเป็นวัตรออกเป็น ๓ หัวข้อ คือ (๑) ความหมายของการปฏิบัติ อาริญญ์กัณฑ์ (๒) ระดับของการปฏิบัติ อาริญญ์กัณฑ์ และ (๓) อานิสงส์ของการปฏิบัติธรรมาจริญญ์กัณฑ์ ดังนี้

(๑) ความหมายของการปฏิบัติธรรมาจริญญ์กัณฑ์

เมื่อภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตร จะต้องออกจากเสนาสนะบ้านไปรุ่งอรุณในป่า ภิกษุผู้ปฏิบัติธรรมาจริญญ์กัณฑ์ ข้อนี้ ควรทำความเข้าใจ ความหมาย ของ คำว่า “บ้าน” “อุปจารบ้าน” และ “ป่า” ตามอรรถาธิบาย ในพระวินัยปิฎก ดังต่อไปนี้

^{๕๓} สรุปลงจาก อัง.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๘๖/๔๑๔-๔๑๕.

^{๕๔} พุ.พ. (ไทย) ๒๕/๑-๒/๒๐.

^{๕๕} พุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๓๑๔/๔๐๗.

^{๕๖} พุ.ม. (ไทย) ๒๕/๒๐๕/๕๘๕.

^{๕๗} อัง.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๘๖/๔๑๔-๔๑๕.

^{๕๘} อัง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๘๗,๘๘/๑๕.

คำว่า “บ้าน” หมายถึง ที่อยู่อาศัยอย่างหนึ่ง ซึ่งอาจจะมีบ้าน มีกระท่อมหลังเดียว หรือหลายหลังล้อมรั้วหรือไม่ล้อม มีคนอยู่หรือไม่มีคนอยู่ก็ตาม รวมถึง สิ่งก่อสร้างสำหรับเป็นที่โจจรพักอาศัยหรือ บริเวณที่มีเกรียนจอดพักเกิด ๔ เดือน

คำว่า “อุปจารบ้าน” หมายถึง บริเวณที่นับตั้งแต่เสาเขื่อนต้นในออกไปชั่วก้อนดินตกที่ผู้ชายมีกำลังปานกลางขว้างไป

คำว่า “ป่า” หมายถึง สถานที่ที่ถัดจากบ้านและอุปจารบ้าน เรียกว่า ป่า^{๕๕}

ในคัมภีร์วินัยปิฎก มหาวิภังค์ ให้ความหมายของ คำว่า “ป่า” ว่า สถานที่ที่ไกลจากบ้าน หลังสุดท้ายประมาณ ๕๐๐ ชั่วคันธนูหรือ ๒๕ เส้น หรือประมาณ ๑ กิโลเมตร^{๖๐}

จุดคงค์ในข้อนี้ ถือความหมายของตามพระสูตรต้นคปิฎกและการที่จะพิจารณาว่า บริเวณไหนคือเขตป่า หรือเขตวัดนั้น ให้พิจารณาจากป่าซึ่งเป็นสถานที่ที่ไกลจากบ้านหลังสุดท้ายประมาณ ๕๐๐ชั่วคันธนูหรือ๑กิโลเมตร แต่ถ้ามีภูเขาหรือแม่น้ำขวางกั้น มีวัดอยู่ฝั่งตรงกันข้ามให้วัดตามระยะทางเดินปกติ ถ้าภิกษุออกอุบายสร้างภูเขาแม่น้ำปิดทางเดินนั้น เพื่อให้เกิดทางเดินอ้อมจะได้วัดระยะทางให้ครบตามที่กำหนดไว้๕๐๐ชั่วคันธนู ภิกษุรูปนี้ได้ชื่อว่า จุดคงค์โจร^{๖๑} และในการที่จะอนุญาตให้ภิกษุเข้าไปอยู่ในหมู่บ้านได้นั้น ก็ต่อเมื่ออุปัชฌาย์หรืออาจารย์อาพาธ จะต้องนำไปรักษาในหมู่บ้าน แต่ควรออกมารับอรุณในป่า ถ้าอาพาธหนักไม่ควรถือรักษาจุดคงค์ข้อนี้

(๒) ระดับของการปฏิบัติอารัญญกัณฑ์จุดคงค์

สำหรับระดับของการปฏิบัติอารัญญกัณฑ์จุดคงค์ การอยู่ป่าเป็นวัตร มี ๓ ระดับ คือ

- ๑.ระดับเคร่งครัด ภิกษุจะต้องรับอรุณในป่าตลอดเวลา
- ๒.ระดับปานกลาง ภิกษุสามารถพักอยู่ในวัดบ้านได้ตลอดฤดูฝน
- ๓.ระดับผ่อนปรน ภิกษุสามารถพักอยู่ในวัดบ้านได้ตลอดฤดูฝนและฤดูหนาว

ความขาดของการอยู่ป่าเป็นวัตร จะมีในขณะภิกษุรับอรุณในวัดบ้านโดยไม่มีเหตุจำเป็นเช่น จากป่ามาฟังธรรมในวัดบ้าน ขณะที่กำลังฟังธรรมอยู่เพลินๆอยู่นั้น ก็อรุณขึ้นไปก็ดี หรือ

^{๕๕} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๘๕/๒๔๕.

^{๖๐} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๔๗๗/๑๓.

^{๖๑} พระพุทธโฆสเถระ วจนา, สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปลและเรียบเรียง, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า๑๑๑.

อรุณขึ้นระหว่างทางก็ดี ชุติงก็ยังไม่ขาด เพราะเป็นเหตุสุดวิสัย แต่ถ้าฟังจบแล้ว คิดว่า จะนอนพัก สักครู่หนึ่งแล้วค่อยไป เผลอหลับไปสว่างเสียก่อน หรือเมื่อฟังธรรมแล้วอยู่ในวัดบ้านต่อจนสว่าง โดยไม่มีเหตุจำเป็น^{๖๒}

(๓) อานิสงส์ของการปฏิบัติอรัญญิกังคชุตตงค์

พระอุปติสสเถระ และพระพุทธโฆสศาจารย์ แสดงอานิสงส์ของอานิสงส์ของการปฏิบัติ อรัญญิกังคชุตตงค์ ๗ ประการ ดังต่อไปนี้

๑.เป็นผู้มีสมาธิตั้งมั่น จากสมาธิที่ไม่เคยตั้งมั่น และสามารถรักษาสมาธิที่ตั้งมั่นไว้ได้
 ๒.เป็นผู้มีปัจจัยเครื่องดำรงชีวิต คือ เสนาสนะ ที่เป็นของเล็กน้อย หาได้ง่าย และไม่มี
 โทษ

๓.เป็นผู้ที่อันตรายทั้งหลาย คือ รูปที่นายินดี ไม่มารบกวนจิตของผู้อาศัยอยู่ในป่า^{๖๓}

๔.เป็นผู้ไม่สะดุ้งกลัว

๕.เป็นผู้ละความเยื่อใยในชีวิต

๖.เป็นผู้ได้รับความสุขอันเกิดจากวิเวก

๗.เป็นผู้สามารถรักษาชุตตงค์ในข้ออื่นๆ ได้ เช่น ปิงสุกุกังคชุตตงค์^{๖๔}

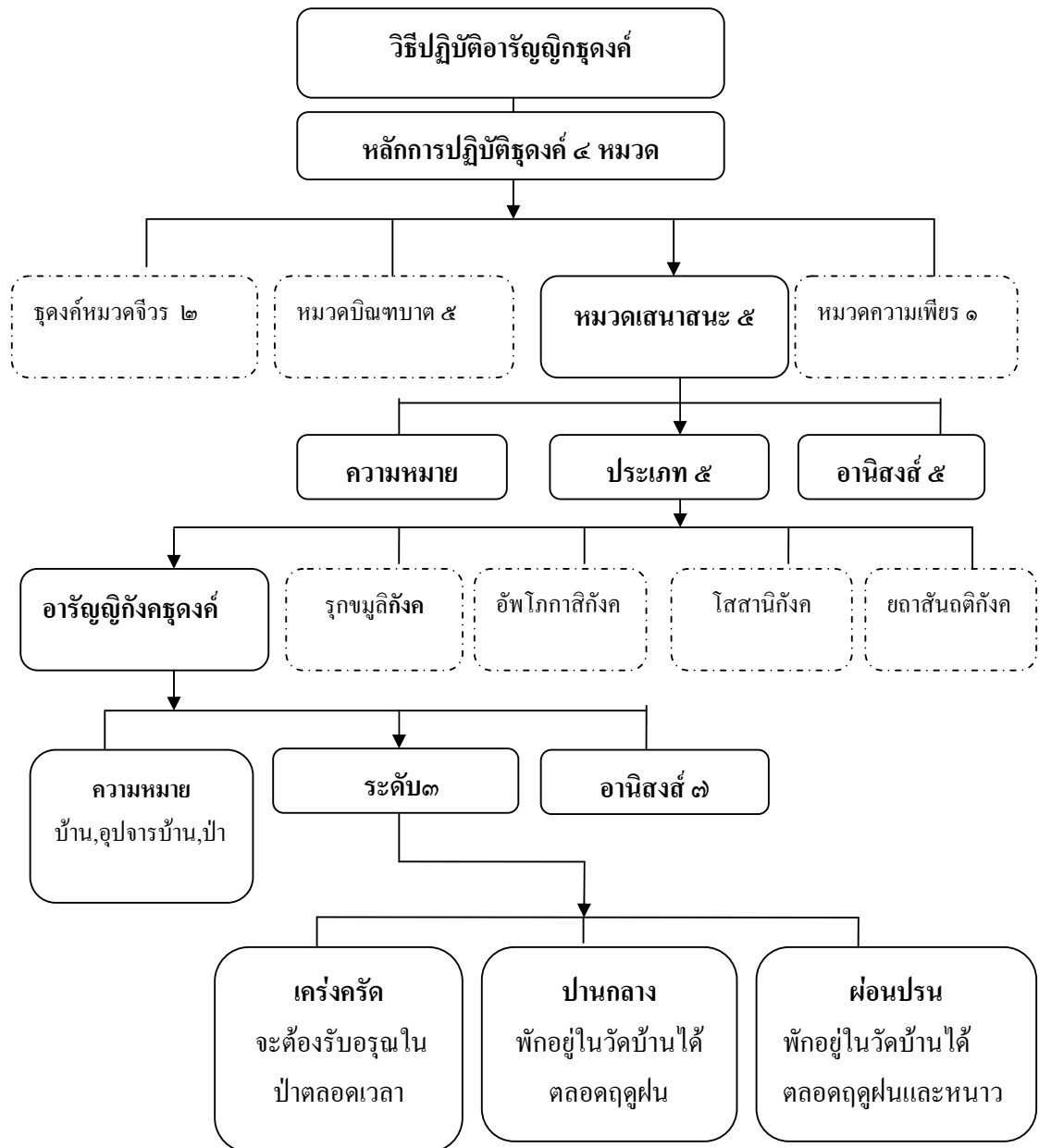
เพื่อให้เกิดความเข้าใจมากยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจึงนำหัวข้อที่ ๒.๒ วิธีปฏิบัติอรัญญิกังคชุตตงค์ มาสรุปและเขียนเป็นแผนภาพ แสดงการไหลของวิธีปฏิบัติอรัญญิกังคชุตตงค์ ได้ดังนี้

^{๖๒} พระพุทธโฆสเถระ รัตน, สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถระ) แปล, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๑๑๒., หน้า ๒๕, พระอุปติสสเถระ, วิมุตติมรรค, หน้า ๓๓.

^{๖๓} อัง.ปญจก.(ไทย) ๒๒/๑๑๓/๑๕๒.

^{๖๔} พระพุทธโฆสเถระ รัตน, สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถระ) แปล, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๑๕๗ พระอุปติสสเถระ, วิมุตติมรรค, หน้า ๓๓.

แผนภาพที่ ๒.๑ : วิธีปฏิบัติอารัญญิกษุวงศ์

๒.๓ อารัญญิกชุดงค์ในพุทธศาสนาเถรวาท

ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาอารัญญิกชุดงค์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท^{๖๕} มี ๓ หัวข้อ คือ ๑) อารัญญิกชุดงค์ตามแนวพระไตรปิฎก ๒) อารัญญิกชุดงค์ตามแนววิมุตติมรรค และ ๓) อารัญญิกชุดงค์ตามแนววิสุทธิมรรค ดังที่แสดงในตารางที่ ๒.๔ ดังนี้

ตารางที่ ๒.๔ : แสดงความรู้อารัญญิกชุดงค์ในพุทธศาสนาเถรวาท

แสดงความรู้อารัญญิกชุดงค์ในพุทธศาสนาเถรวาท		
คัมภีร์	ความหมาย	อารัญญิกชุดงค์ที่ปรากฏ
พระวินัยปิฎก	ประมวลบทบัญญัติข้อบังคับสำหรับฝึกฝนควบคุมความประพฤติระเบียบสำหรับควบคุมความประพฤติของบุคคลและ หมู่ชนให้อยู่ร่วมกันด้วยความสงบ	๑. ภิกษุผู้ถืออยู่ป่า เพราะอาศัยความมกน้อยสัน โขษ ชัดเกลาคความเงียบสงัด และ ประโยชน์ด้วยการปฏิบัติอันงาม ๒. พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุผู้ถืออยู่ป่าเป็นวัตรเข้าเฝ้าได้ตามสะดวก
พระไตรปิฎก	ประมวลพุทธพจน์หมวดพระสูตรคือ พระธรรมเทศนา คำบรรยายธรรมต่างๆ เหมาะกับบุคคลและ โอกาส ตลอดจนบทประพันธ์ที่เป็นชั้นเดิมในพระพุทธศาสนา	๑. โอวาทปาฏิโมกข์ เสนาสนะอันสงัดคือ ป่า ๒. อานาปานสติสูตร ฝึกสติอาศัย ป่า ๓. วนโรปสูตร ปลุกป่าบุญนี้ยอมไปสู่สวรรค์ ๔. มหาโคตมิงคสาธสูตร ปางดงามสำหรับสมาธิ ๕. มหาสารโถมสูตร พระพุทธศาสนากับต้นไม้
พระอภิธรรมปิฎก	ประมวลพุทธพจน์หมวดพระอภิธรรมคือ หลักธรรมและคำอธิบายที่เป็นหลักวิชาส่วนๆ ไม่เกี่ยวข้องกับบุคคลหรือเหตุการณ์	๑. การบำเพ็ญไปโดยลำดับคือ การบำเพ็ญชุดงค์ ๑๓ ๒. วิธีปฏิบัติกรรมฐาน อาศัยเสนาสนะอันสงัด มีป่าและการอยู่ป่า ๓. พระภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเข้าเป็นวัตร ๕ จำพวก คือ อาศัยความมกน้อย สัน โขษ ชัดเกลาคความปฏิบัติในวัตรอันดีงาม

^{๖๕} เถรวาท หมายถึง “วาทะหรือลัทธิของพระเถระ, นิกายพระพุทธศาสนาฝ่ายใต้ ซึ่งถือตามคติพระอรหันต์พุทธสาวกได้วางหลักธรรมวินัยเป็นแบบแผนไว้เมื่อครั้งปฐมสังคายนา ได้แก่ พระพุทธศาสนาอย่างที่นับถือแพร่หลายในประเทศไทย พม่า ลังกา ลาว และกัมพูชา (อีกนิกายหนึ่ง คือ มหายาน)”, พระพรหมคุณาภรณ์, พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒ (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส. อาร์. พรินต์ติ้ง แมสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๗๑.

ตารางที่ ๒.๔ : แสดงความรู้ อารัณญิกธุดงค์ ในพุทธศาสนาเถรวาท (ต่อ)

แสดงความรู้ อารัณญิกธุดงค์ ในพุทธศาสนาเถรวาท			
คัมภีร์	ความหมาย	อารัณญิกธุดงค์ที่ปรากฏ	
คัมภีร์ ขั้น อรรถ กถา	วิ มุตติ มรรค	ทางแห่งความหลุดพ้น อาศัยปรโต โมส และโยนิโสมนสิการให้เกิด สัมมาทิฎฐิ ดำเนินตามหลักไตรสิกขา คือศีล สมาธิ และปัญญา ก็จะสามารถ บรรลุถึงความหลุดพ้น	ลักษณะการถามตอบคือ ๑. สมาทาน เพราะว่า จิตถูกรบกวนด้วยกามารมณ์ ๕ ๒. อานิสงส์ ไม่ถูกรบกวนจากกามารมณ์ รู้ประโยชน์ มนุษย์และเทวดาสรรเสริญ เป็นข้อปฏิบัติของสัตว์มนุษย์ ๑. กำหนดเขต ระหว่างป่ากับบ้าน ระยะ ๕๐๐ ขั้วธนู
	วิ สุทธิ มรรค	ทางที่ดำเนินไปสู่วิสุทธิอันได้แก่พระ นิพพาน ประกอบด้วยศีล สมาธิ และ ปัญญา เป็นเครื่องสาง กิเลสตัณหาใน จิตใจให้หมดไป ก็จะเป็นชีวิตที่ ประเสริฐ ดั่งงามตามแนวทาง พระพุทธศาสนา	๑. การปฏิบัติเพื่อขัดเกลาหรือทำกิเลสให้เบาบาง ๒. การสมาทานประพฤติ มีการกระทำให้สมบูรณ์ กลาง เพลา และการขาดแห่งการอยู่ป่า ๓. อานิสงส์แห่งการปฏิบัติมีความเป็นผู้มีก่น้อยเป็นต้น ๔. กำหนดระยะห่างของป่าและบ้านหลากหลายนัย

๒.๔ สรุป

“อารัณญิกธุดงค์” ในความหมายตามตัวอักษร หมายถึง องค์คุณเครื่องกำจัดกิเลสของผู้
ถือการอยู่ป่าเป็นกิจวัตร ส่วนคำว่า “อารัณญิกธุดงค์” ในความหมายตามคัมภีร์และนักวิชาการทาง
พระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง วัตรปฏิบัติพิเศษอันเคร่งครัดของผู้ถือการอยู่ป่าเป็นกิจวัตร เพื่อ
กำจัดกิเลส และปิดกั้นกระแสอาารมณ์ ช่วยให้มีก่น้อย สัน โดษ และเพื่อเป็นอุบายในการรักษาศีลให้
บริสุทธิ์เป็นพื้นฐานที่จะรองรับการเจริญสมาธิและปัญญา หรือการเจริญสมถและวิปัสสนา
กรรมฐาน

ประเภทของ “อารัณญิกธุดงค์” จัดอยู่ในทุกกลุ่มของธุดงค์ กล่าวคือ ในธุดงค์ ๑๓
ประเภท “อารัณญิกธุดงค์” จัดอยู่ในข้อที่ ๘. อารัณญิกธุดงค์ และการจำแนกธุดงค์ทั้ง ๑๓
ประเภทนี้ออกเป็น ๖ กลุ่ม “อารัณญิกธุดงค์” ก็ยังจัดอยู่ในแต่ละกลุ่มอีกด้วย คือ (๑) จำแนกโดย
หมวด “อารัณญิกธุดงค์” จัดอยู่ในหมวดที่ ๑. เสนาสนะ (๒) โดยปัจจัย จัดอยู่ในประเภทที่ ๑.
อาศัยปัจจัย (๓) โดยย่อ จัดอยู่ในประเภทที่ ๕. อารัณญิกธุดงค์ (๔) โดยผู้ที่ยังไม่ได้ศึกษาธุดงค์
จัดอยู่ในประเภทที่ ๑. เสนาสนะ (๕) โดยบุคคล จัดอยู่ในประเภทที่ ๑. ภิกษุ ๑๓ (๖) โดยข้อปฏิบัติ

จัดอยู่ในทั้ง ๒ ประเภท มีวัตถุประสงค์คือ เพื่อให้ธรรมเป็นอุปการะแก่ผู้ปฏิบัติอรัญญิกธุรงค์ คือ มกน้อย สันโดษ ขัดเกลากิเลส ยินดีในที่สงัด และเห็นประโยชน์ในการภาวนา เพื่อช่วยส่งเสริม สัมมาปฏิบัติ คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ให้มีความเจริญก้าวหน้า จนสามารถเข้าถึงการบรรลุธรรมคือ พระนิพพาน **มีความสำคัญ** ตามหลักพระพุทธศาสนาแล้ว พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตการอยู่ป่า เป็นการมุ่งเน้นไปที่การบำเพ็ญเพียรทางจิตเพื่อบรรลุมรรคผลนิพพานในที่สุด มิได้มุ่งเน้นไปที่ประเด็น อย่างอื่น หากแต่อาศัยป่าเพื่อความวิเวกในการปฏิบัติธรรมนั่นเอง **คำสมาทานอรัญญิกธุรงค์** อยู่ใน ข้อที่ ๘ อรัญญิกังค คือ “คามันตะเสนาสะนัง ปะฎิกขิปามิ อรัญญิกังคัง สะมาทियามิ”

อรัญญิกธุรงค์ เป็นสิ่งที่บัญญัติขึ้นสำหรับภิกษุผู้มีความต้องการจะสมาทาน อยู่ป่าเป็น วัตร ที่ควรทำ มิได้มุ่งหมายที่จะบัญญัติให้เป็นสาธารณแก่ภิกษุทั้งหมดโดยทั่วไปทั้งนี้เพราะการจะ สมาทานอรัญญิกธุรงค์นั้นขึ้นอยู่กับความเลื่อมและความเจริญของกรรมฐาน ในลักษณะที่ว่า ธุรงค์ทั้งหมดนั้น ก็ย่นลงเพียง ๒ ประการเหมือนกัน กล่าวคือ เมื่อผู้ปฏิบัติเสพธุรงค์ก็มีมัญฐาน เจริญผู้ปฏิบัติมันพึงเสพ แต่ถ้าผู้ปฏิบัติเสพธุรงค์กรรมฐานเลื่อมผู้ปฏิบัติมันไม่พึงเสพ ค์ แต่ว่าเมื่อ ผู้ปฏิบัติจะเสพธุรงค์ก็ตามไม่เสพก็ตาม ก็มีมัญฐานย่อมเจริญอย่างเดียวไม่เลื่อมเลยผู้ปฏิบัติจะ อนุเคราะห์ห่มนุมนขนภายหลัง หรือแม้ผู้ปฏิบัติเสพธุรงค์ก็เท่านั้น ไม่เสพก็เท่านั้น ก็มีมัญฐานไม่เจริญ ขึ้นแม้ผู้ปฏิบัติก็พึงเสพธุรงค์ ทั้งนี้เพื่อให้สำเร็จเป็นวาสนาต่อไป

วิธีการปฏิบัติอรัญญิกธุรงค์ แบ่งเป็น ๒ หัวข้อ คือ ๑) การปฏิบัติธุรงค์หมวด เสนาสนะ ความสันโดษในเสนาสนะ มี ๑๕ อย่าง ได้แก่ ๑.สันโดษในการตริก ๒.ในการไป ๓.ในการ แสวงหา ๔.ในการได้ ๕.สันโดษในการรับ ๖. ในการรับแต่พอประมาณ ๗. ในการเว้นจากการ อยากได้ ๘. ตามที่จะได้ ๙. ตามกำลัง ๑๐.ตามความเหมาะสม ๑๑. ในการอุปการะ ๑๒. ในการ กำหนด ๑๓. ในการบริโภค ๑๔. ในการเว้นการสะสม ๑๕.ในการสละ สำหรับวิธีปฏิบัติมี ๕ ประเภทคือ ๑.อรัญญิกังคธุรงค์ ๒.รุกขมุติกังคธุรงค์ ๓.อัพโกภาสิกังคธุรงค์ ๔.โสสานิกังคธุรงค์ ๕. ขลาสันถติกังคธุรงค์ และ อานิสงส์ ๕ ข้อ คือ ๑. เป็นผู้ปิดกั้นความยินดีในงานก่อสร้าง และความ อยากได้ในเสนาสนะ ๒.เป็นผู้ปิดกั้นความยินดีในร่างกาย ๓.เป็นผู้ไม่มีความกังวลไม่หวงแหน มีอิสระ ท่องเที่ยวไปได้ทุกทิศ ๔.เป็นผู้ไม่ยินดีในลาภสักการะ และสามารถสละลาภสักการะ ทั้งหลายได้โดยสะดวก ๕.เป็นผู้สมควรแก่ธรรม คือความมกน้อย สันโดษในเสนาสนะ

๒) วิธีการปฏิบัติอรัญญิกังคธุรงค์ พิจารณาว่า บริเวณไหนคือเขตป่าหรือวัด คือป่าที่ ไกลจากบ้านหลังสุดท้ายประมาณ ๕๐๐ ช่วงคันธนูหรือ ๑กิโลเมตร ถ้ามีภูเขาหรือแม่น้ำกั้น มีวัดอยู่ฝั่ง ตรงกันข้ามให้วัดตามระยะทางเดินปกติ และจะเข้าไปในหมู่บ้านได้ ก็ต่อเมื่ออุปชฌาย์หรืออาจารย์

อาหาร จะต้องนำไปรักษาในหม้อบ้าน แต่ควรออกมารับอรุณในป่า ถ้าอาหารหนักไม่ควรถือรักษา
 ชุติงค์ข้อนี้ สำหรับระดับของการปฏิบัติอรัญญิกชุติงค์ มี ๓ ระดับ คือ ๑.เคร่งครัด จะต้องรับ
 อรุณในป่าตลอดเวลา ๒. ปานกลาง สามารถพักอยู่ในวัดบ้านได้ตลอดฤดูฝน ๓. ผ่อนปรน สามารถ
 พักอยู่ในวัดบ้านได้ตลอดฤดูฝนและฤดูหนาว **อานิสงส์ของการปฏิบัติอรัญญิกชุติงค์** มี ๗
 ประการ คือ ๑.เป็นผู้มีสมาธิตั้งมั่น ๒. มีปัจจัยเครื่องดำรงชีวิต ๓. อันตรายทั้งหลาย คือ รูปที่น่ายินดี
 ไม่มารบกวนจิตของผู้อาศัยอยู่ในป่า ๔. ไม่สะดุ้งกลัว ๕. ละความเยื่อใยในชีวิต ๖. ได้รับความสุข
 อันเกิดจากวิเวกและ ๗. สามารถรักษาชุติงค์ในข้ออื่นๆ อรัญญิกชุติงค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท
 มี ๓ หัวข้อ คือ (๑) อรัญญิกชุติงค์ตามแนวพระไตรปิฎก (๒) อรัญญิกชุติงค์ตามแนวคัมภีร์วิมุตติ
 มรรค (๓) อรัญญิกชุติงค์ตามแนวคัมภีร์วิสุทธิมรรค

เมื่อเราได้ศึกษาความหมายของอรัญญิกชุติงค์ การจัดประเภทของอรัญญิกชุติงค์ที่จัด
 อยู่ในทุกกลุ่มของชุติงค์ วัตถุประสงค์และความสำคัญตามหลักพระพุทธศาสนา พร้อมทั้งวิธีการ
 ปฏิบัติอรัญญิกชุติงค์ รวมถึงอรัญญิกชุติงค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาททั้งตามแนวพระไตรปิฎก
 วิมุตติมรรคและวิสุทธิมรรคแล้ว ทำให้ผู้วิจัยสนใจต่อไปในประเด็นของการศึกษาการปฏิบัติ
 อรัญญิกชุติงค์ของพระเรวตะที่เกี่ยวกับชีวประวัติต่างๆของท่านกับอรัญญิกชุติงค์ ในบทที่ ๓ ที่
 จะกล่าวต่อไป

บทที่ ๓

การศึกษาชีวประวัติของพระเวทชะ

จากการที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับอภิปุณฺณิกคฺงคฺในพุทธศาสนาเถรวาทในคัมภีร์ต่าง ๆ ทั้งตามแนวพระไตรปิฎก วิมุติธรรมคและวิสุทฺธิธรรมค รวมถึงวิธีการปฏิบัติอภิปุณฺณิกคฺด้วย จากข้อมูลเหล่านี้จึงเป็นที่มาของการศึกษาการปฏิบัติอภิปุณฺณิกคฺของพระเวทชะ ซึ่งผู้วิจัยสนใจประเด็นที่เกี่ยวกับชีวประวัติของพระเวทชะทั้งการเป็นพระอสีติมหาสาวกและเอตทัคคะ รวมถึงชาติภูมิ การออกบวช คุณสมบัตินเฉพาะตัว จนถึงชีวิตบั้นปลาย จึงจำเป็นต้องศึกษารายละเอียดของการปฏิบัติอภิปุณฺณิกคฺของพระเวทชะ ดังต่อไปนี้

๓.๑ พระอสีติมหาสาวกในคัมภีร์พระพุทศาสนาเถรวาท

ในการศึกษาพระอสีติมหาสาวกในคัมภีร์พระพุทศาสนาเถรวาทนี้ ผู้วิจัยได้พิจารณาแบ่งหลักธรรมออกเป็น ๔ หัวข้อ คือ (๑) ความหมายของพระอสีติมหาสาวก (๒) หลักการเลือกพระอสีติมหาสาวก (๓) รายนามพระอสีติมหาสาวก และ (๔) เอตทัคคะในคัมภีร์พระพุทศาสนาเถรวาท ดังนี้

๓.๑.๑ ความหมายของอสีติมหาสาวก

ความหมายของพระอสีติมหาสาวก คำว่า “อสีติมหาสาวก” ตามรูปศัพท์ เป็นคำสมาสประกอบด้วยคำ “อสีติ” และ “มหาสาวก”

คำว่า “อสีติ” เป็นปกติสังขยา คือ จำนวนนับตามปกติ แปลว่า “๘๐”

ส่วน “มหาสาวก” ประกอบด้วยคำว่า “มหา” ซึ่งเป็นคุณศัพท์แปลว่า ใหญ่ มาก สำคัญ และคำว่า “สาวก” ซึ่งเป็น คำนามกิตก์ ประกอบรูปมาจากธาตุ “สุ” (ในความหมายว่าฟัง) + ปัจจัย ฌว มีรูปศัพท์ ว่า “สาวก” แปลว่า ผู้ฟัง ในที่นี้หมายถึง ภิกษุผู้บรรลุธรรมชั้นสูงสุดคืออรหัตผล

คำว่า “อสีติมหาสาวก” ไม่มีในพระไตรปิฎก พบแต่คำว่า “พระสาวกเถระผู้มีชื่อเสียง” แต่ปรากฏอยู่ในหนังสืออรรถกถาต่างๆ คือ ธรรมบทอรรถกถา สุมังคลวิลาสินีอรรถกถา และ ปรมัตถทีปนีอรรถกถา

ดังนั้น คำว่า “อสีติมหาสาวก” หมายถึง พระสาวกผู้ใหญ่ ๘๐ รูปหรือพระสาวกผู้ยิ่งใหญ่ ๘๐ รูป หรือพระสาวกสำคัญ ๘๐ รูป

๓.๑.๒ หลักการคัดเลือกพระอสีติมหาสาวก

หลักการคัดเลือกพระอสีติมหาสาวกมี ๓ ข้อ คือ (๑) คัดเลือกจากพระสาวก แล้วจึงจัดให้เป็น “พระมหาสาวก” ซึ่งไม่เกี่ยวกับพรรษาอายุกาล ด้วยเหตุนี้เองจึงปรากฏว่าได้จัดผู้บรรลุนิพพานเป็นพระอรหันต์ แต่ยังมีได้อุปสมบทเป็นภิกษุเข้าเป็นพระมหาสาวกด้วย ๑ ท่าน คือพระพาหิยะ (๒) มีคุณธรรม และ (๓) มีความสามารถพิเศษ คือความชำนาญในอภิญาสมาบัติและความแตกฉานในปฏิสัมภิทาเป็นหลัก สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงวินิจฉัยไว้ โดยทรงเสนอเกณฑ์สำหรับพิจารณา การจัดกลุ่มพระอสีติมหาสาวก ไว้ว่า

๑. พระอัญญาโกณฑัญญะเป็นเอตทัคคะสงเคราะห์พระปัญจวัคคีย์ ๔ องค์เข้าด้วย

๒. พระอรุเวลกัสสปะ สงเคราะห์พระกัสสปะน้องชายอีก ๒ องค์เข้าด้วย

๓. พระโมฆราชเป็น เอตทัคคะสงเคราะห์พระคณะเดียวกัน อีก ๑๕ พระองค์เข้าด้วย

อีกเกณฑ์หนึ่ง สงเคราะห์พระสาวกผู้มีชื่อระบุไว้ในช่วงเริ่มประกาศพระพุทธศาสนา แต่ไม่ได้ระบุอยู่ในจำนวน เอตทัคคะ คือ พระยสะกับพระสหายอีก ๔ รูป โดย ๒ เกณฑ์นี้ได้พระสาวกเอตทัคคะ ๔๑ พระสาวกสหจรแห่งเอตทัคคะ ๒๑ รูป ในเริ่มแรกประกาศพระพุทธศาสนา ๑ สหจร ๔ รวมเป็น ๖๕ รูป อีก ๑๑ รูป เป็นพระสาวกที่หาเกณฑ์มิได้ แต่มีนามระบุอยู่ในช่วงกลางของการประกาศพระพุทธศาสนาบ้าง ในช่วงท้ายของการประกาศพระพุทธศาสนาบ้าง จากหลักการเลือกที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงวินิจฉัยไว้^๑

ส่วนตามนัยบาลีกถาถึงพระมหาสาวกผู้ได้รับยกย่องเป็นเอตทัคคะ ๔๑ รูป ตามนัยอรรถกถากำหนดจำนวนพระมหาสาวกไว้ ๘๐ รูป^๒

อนึ่ง ในการเลือกพระสาวกแล้วจัดเข้า เป็นพระอสีติมหาสาวกนั้น ยังมีข้อที่น่าศึกษาเพิ่มเติมคือ เกิดมีขึ้นในยุคใด จากเหตุผลที่กล่าวมานี้ทำให้สันนิษฐานได้ว่า น่าจะมีเค้ามาตั้งแต่สมัยพุทธกาลแล้ว โดยเห็นได้จากคำเรียกที่ว่า ‘พระสาวกเถระ ผู้มีชื่อเสียง’ ซึ่งเท่าที่ระบุนามไว้ ก็เป็น

^๑ พระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, *อนุพุทธประวัติ*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๓๓), คำนำ.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒.

อสีติมหาสาวกทั้งหมด แต่มาเด่นชัดขึ้นในยุคสมัยของพระอรธกถาจารย์ในลังกา คือ ในคัมภีร์ อรธกถา มีคำว่า “มหาสาวก” และ ‘อสีติมหาสาวก’ ปรากฏอยู่ส่วนเป็นคัมภีร์ที่แต่งขึ้นในลังกา หรือในยุคที่การศึกษาพระพุทธศาสนาในลังกากำลังรุ่งเรือง โดยพระอรธกถาจารย์ผู้มีชื่อเสียงคือ พระพุทธโฆสาจารย์ ผู้มีชีวิตอยู่ระหว่าง ปี พ.ศ. ๕๐๐ – ๑,๐๐๐ พุทธศาสนิกชนในยุคนั้นและยุคต่อมา ทั้งพระและฆราวาสต่างนิยมยกย่องในตัวพระอสีติมหาสาวกมาก

สรุปได้ว่า หลักการเลือกพระอสีติมหาสาวก คือ (๑) กำหนดเอาจากพระสาวกที่มี คุณธรรม และ มีความสามารถพิเศษ ผู้เป็นเอกทัศกะเป็นหลัก แล้วรวมพระสหจรในกลุ่มของท่าน เข้าด้วย (๒) กำหนดเอาพระสาวกผู้มีได้เป็นเอกทัศกะแต่มีชื่อระบุไว้ในปฐมโพธิกาล ตามหลักการ เลือกนี้ ครั้งแรกได้พระสาวก ๖๔ รูป ครั้งที่ ๒ ได้พระมหาสาวกอีก ๕ รูป รวมเป็นได้ พระมหาสาวก ๖๙ รูป ที่เหลืออีก ๑๑ รูป จัดเข้าโดยไม่มีหลักเกณฑ์ ซึ่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงวินิจฉัยว่า คงเป็นด้วยต่างอาจารย์ต่างเลือกกันจัดเข้าตามมติของตน เพื่อให้ครบจำนวน ๘๐ จึงต่างรายชื่อกัน

๓.๑.๓ คุณลักษณะสำคัญของพระอสีติมหาสาวก

พระอสีติมหาสาวก มีทั้งที่ได้รับยกย่องไว้ในตำแหน่งเอกทัศกะและที่มิได้รับยกย่องไว้ในตำแหน่ง เอกทัศกะซึ่งเป็นไปตามความปรารถนา แต่ถึงอย่างไรพระอสีติมหาสาวก ๒ กลุ่มนี้ก็มี ความสำคัญที่ควรกล่าวถึงไว้เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษา และความสำคัญของพระอสีติ มหาสาวกนั้นแยกกล่าวได้เป็น ๒ ประการ^๓ คือ

(๑) คุณลักษณะสำคัญส่วนตัว

คุณลักษณะสำคัญส่วนตัวของพระสาวกทั้งหลาย มี ๓ คุณลักษณะ คือ ๑) ความเป็นผู้ ได้บำเพ็ญบารมีมามาก ๒) การได้บรรลุอภิญญา และ๓) ความเป็นผู้มีเถรธรรม ดังนี้

๑) ความเป็นผู้ได้บำเพ็ญบารมีมามาก หมายถึง การได้บำเพ็ญบารมีมาเพื่อเป็นพระ มหาสาวกไว้หลายต่อหลายชาติ ปรมัตถทีปนี กล่าวว่า

“พระสาวกของพระพุทธเจ้าไซ้ว่าจะเป็นพระมหาสาวกได้ทุกรูป ท่านที่บำเพ็ญบารมีมา เพื่อการนี้เท่านั้นจึงจะเป็นได้ และต้องบำเพ็ญบารมีสิ้นระยะเวลา ๑๐๐,๐๐๐ กัป”

อนึ่ง นอกจากบำเพ็ญบารมีสิ้นระยะเวลา ๑๐๐,๐๐๐ กัปแล้ว พระอสีติมหาสาวกยังต้อง บำเพ็ญ “คตปัจจากตวัตร” อยู่ตลอดเวลาประกอบอีกด้วย ปรมัตถทีปนี กล่าวว่า “วัตรนี้ผู้ที่

^๓ บรรจบ บรรณรุจิ. พระอสีติมหาสาวก. (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา. ๒๕๓๖), หน้า๑.

ปรารถนาเป็นพระมหาสาวกต้องบำเพ็ญ มีเข็มนั้นแล้วก็ไม่สามารถบรรลุถึงความ เป็นพระมหาสาวกได้เลย”^๔

๒) การได้บรรลุอภิญญา หมายถึง การได้บรรลุความรู้ชั้นสูง ความรู้ชั้นสูงเรียกว่า อภิญญา มี ๖ คือ ๑ อภิวินิ ความรู้ที่ทำให้สามารถแสดงฤทธิ์ได้ ๒ ทิพโสต ความรู้ที่ทำให้เกิดหูทิพย์ ๓ เจโตปริยญาณ ความรู้ทำให้รู้ใจผู้อื่นได้ ๔ ปุพเพนิวาสานุสสติ ความรู้ทำให้ระลึกชาติได้ ๕ ทิพจักขุ ความรู้ทำให้เกิดตาทิพย์ ๖ อาสวกขยญาณ ความรู้ทำอาสวะให้สิ้นไป^๕

๓) ความเป็นผู้มีศีลธรรม หมายถึง ความเป็นผู้มีธรรมที่ทำให้เป็นผู้มั่นคง มี ๑๐ ประการ คือ

๑. รัตตัญญู เป็นผู้รู้ราตรี หมายถึง บวชมานานและรู้เห็นกิจการทรงจำเรื่องราวต่างๆ ไว้ได้มาก

๒. สีสวา เป็นผู้มีศีล หมายถึง เสร็จครัดในสิกขาบททั้งหลายและสำรวมกายวาจาใจ

๓. พหุสสุตะ เป็นผู้พหูสูต หมายถึง ทรงความรู้ไว้มาก

๔. สวาคคปาฏิโมกขะ เป็นผู้ทรงจำปาฏิโมกข์ได้ดี หมายถึง ทรงจำพระวินัยได้คล่องแคล่ว ชำนิชำนาญ สามารถวินิจฉัยได้ดี

๕. อธิภรณสมุปปาทวุปสมกฺขสตะ เป็นผู้ฉลาดในการระงับอธิภรณที่เกิดขึ้น หมายถึง เมื่อเกิดเรื่องราวไม่สงบขึ้นในสงฆ์ สามารถหาทางระงับปัญหานั้นได้

๖. ธรรมกามะ เป็นผู้ใคร่ในธรรม หมายถึง รักความรู้ รักความจริง ยินดีในการพิจารณาธรรม

๗. สันตุฎฐะ เป็นผู้ยินดีในของที่ตนมี หมายถึง ยินดีด้วยปัจจัยตามมีตามได้

๘. ปาธาทิกะ เป็นผู้น่าเลื่อมใส หมายถึง เป็นผู้มื่อริยาบถ รวมทั้งกิริยาอาการเรียบร้อย ทำให้ผู้พบเห็นเกิดความเลื่อมใส

๙. ฌานลาภี เป็นผู้ได้ฌาน หมายถึง เป็นผู้บรรลุฌานและมีความคล่องแคล่วในฌาน ๔ อันเป็นเครื่องทำให้อยู่เป็นสุขในชีวิตประจำวัน

๑๐. อนาสวเจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติ เป็นผู้บรรลุเจโตวิมุตติและปัญญาวิมุตติ สิ้นอาสวะ หมายถึง ละระาคะและอวิชชาได้จนทำให้กิเลสสิ้นไป^๖

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘.

พระอสีติมหาสาวก แม้จะมีเถรธรรมไม่ครบหรือมีแตกต่างกัน แต่ที่ต้องมีเหมือนกันคือ ข้อ ๑๐ ซึ่งก็ หมายความว่า พระอสีติมหาสาวกทุกรูปต้องเป็นพระอรหันต์ แม้ว่าบางรูปขณะที่ พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ยังไม่สำเร็จเป็นพระอรหันต์ แต่ก็สำเร็จได้ภายหลังพุทธปรินิพพาน

(๒) คุณลักษณะสำคัญที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม

สำหรับคุณลักษณะสำคัญที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนนั้นเป็นผลมาจาก ๒ คุณลักษณะคือ ๑) ความสามารถเฉพาะตัวของพระอสีติมหาสาวก และ ๒) ผลงาน ที่ส่งผลต่อความเจริญมั่นคงของพระพุทธศาสนา^๗ ดังนี้

๑) ความสามารถเฉพาะตัว ของพระอสีติมหาสาวก แต่ละรูปมีความสามารถเฉพาะตัวแตกต่างกันออกไป จนดูเหมือนว่าจะเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าในด้านต่างๆ ได้ อาทิ พระอัญญาโกณฑัญญะ เป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าด้านรัตตัญญู พระสารีบุตร เป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าด้านมีปัญญามาก พระมหาโมคคัลลานะ เป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าด้านมีฤทธิ์มาก ความสามารถดังกล่าวนี้แม้จะเป็นความสามารถเฉพาะตัวแต่ก็เป็นไปเพื่อส่วนรวม เพราะพระอสีติมหาสาวกได้ใช้ความสามารถนี้ช่วยรับภารกิจของพระพุทธเจ้าในการประกาศพระพุทธศาสนา เพราะเหตุที่มีความสามารถเฉพาะตัวนี้เอง พระอสีติมหาสาวกจึงได้ชื่อว่าเป็นผู้ตามเสด็จที่ตีเลิศตามปกติพระพุทธเจ้าเมื่อเสด็จไปในที่ใด ย่อมมีพระสาวกแวดล้อมตามเสด็จไปด้วยเป็นจำนวนมาก ในจำนวนนั้นมีพระอสีติมหาสาวกรวมอยู่ด้วย ดังปรากฏในธรรมบทอรกถกถาว่า

“วันหนึ่ง พระพุทธเจ้าเสด็จเข้าไปบิณฑบาตในเมืองราชคฤห์พร้อมด้วยพระอสีติมหาเถระ โดยมีภิกษุ ๕๐๐ รูปเป็นบริวาร”^๘ และว่า

“คราวหนึ่ง พระพุทธเจ้าประทับจำพรรษาอยู่ในปราสาทของมิกคารมารดา ครั้นถึงวันมหาปวารณาเสด็จมาประทับอยู่ที่ซุ้มล่างของปราสาท โดยมีพระมหาสาวกนั่งแวดล้อม”^๙

การมีบริวารตามเสด็จนั้นถือว่าเป็นธรรมเนียมอย่างหนึ่งของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ และถือเป็นเกียรติยศอย่างหนึ่งที่ทำให้พระพุทธเจ้าสง่างาม

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

^๘ พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๓๓๘.

^๙ พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๓๘๑.

โดยเหตุที่พระอสีติมหาสาวกมีความสามารถดังกล่าว จึงมีผลออกมาเป็นการให้สังคมยอมรับ ซึ่งจะเห็นได้จากกรณีที่พระและภรรยาสมาเมื่อเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้ว มักจะถือโอกาสไปนมัสการพระอสีติมหาสาวกด้วย ดังปรากฏในธรรมบทวรรคถาว่า

“ขณะที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ในเมืองโกสัมพี มีลาภเกิดขึ้นแก่พระองค์และพระสาวกมากมาย มีผู้คนถือเครื่องสักการะ อาทิ ผ้าและยาไปวัดแล้วเที่ยวหาว่า พระศาสดาประทับนั่งอยู่ที่ไหน พระสารีบุตรนั่งอยู่ที่ไหน พร้อมทั้งเที่ยวหาคนที่นั่งของพระอสีติมหาสาวกรูปอื่นๆ ด้วย”^{๑๐}

ในทำนองเดียวกัน พระสาวกทั่วไปเมื่อเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้ว ก็จะไปไหว้พระอสีติมหาสาวกด้วย พระอรรถกถาจารย์เล่าไว้ในธรรมบทวรรคถาว่า

“พระเถระผู้ถืออยู่ป่าเป็นวัตรรูปหนึ่งส่งศิษย์ไปเฝ้าพระพุทธเจ้าพร้อมกับสั่งว่า เธอทั้งหลายจงไปถวายบังคมพระศาสดาตามที่ฉันบอกแล้ว และจงไปไหว้พระอสีติมหาสาวกด้วย”^{๑๑} และว่า

“ต่อมาพระเถระรูปนั้นมาเฝ้าพระศาสดาเอง เก็บบาตรและจีวรไว้ในสำนักพระเถระผู้เป็นสหายแล้ว จากนั้นจึงไปถวายบังคมพระศาสดาและไหว้พระมหาเถระ ครั้นแล้วจึงกลับมายังที่อยู่ของพระเถระผู้เป็นสหาย”^{๑๒}

นอกจากนี้ พระอสีติมหาสาวกด้วยกัน หลังจากเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วก็จะถือโอกาสไปมาหาสู่กัน ดังปรากฏในปรมัตถทีปนีอรรถกถาว่า

“หลังจากบรรลุดุริหัตผลแล้ว พระขทิวินยเวระตะได้ไปยังที่บำรุงของพระศาสดา และของพระมหาเถระมีพระธรรม เสนาบดี เป็นต้น ตามเวลาอันเหมาะสม”^{๑๓}

๒) ผลงาน^{๑๔} พระอสีติมหาสาวกได้แสดงผลงานออกมา ด้วยการช่วยพระพุทธเจ้าประกาศพระพุทธศาสนาให้แพร่หลายและรักษาพระพุทธศาสนาให้คงอยู่ การช่วยพระพุทธเจ้า

^{๑๐} บุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๑๘๘.

^{๑๑} บุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๒๑๑.

^{๑๒} บุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๑/๒๑๑.

^{๑๓} บุ.เถร.อ. (ไทย) ๒/๓/๑/๒๓๕-๒๔๐.

^{๑๔} บรรจบ บรรณรุจิ. พระอสีติมหาสาวก, หน้า ๑๑.

ประกาศพระพุทธศาสนาให้แพร่หลายนั้น ปรากฏให้เห็นเด่นชัดแต่แรกแล้วนั้นคือ หลังจากได้บรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว พระพุทธเจ้าได้ประกาศพระพุทธศาสนาตามลำพังพระองค์เดียว อยู่ระยะหนึ่ง กระทั่งได้พระสาวก ๖๐ รูป ต่อมาทรงเห็นว่าพระสาวกเหล่านั้นสามารถเป็นกำลังสำคัญ ของพระองค์ได้ จึงทรงส่งไปประกาศพระพุทธศาสนาในที่ต่างๆ วันที่ส่งพระสาวกออกไป ประกาศพระพุทธศาสนานั้น พระพุทธเจ้าตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพ้นแล้วจากบ่วง ทั้งที่เป็นทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ ขอเธอทั้งหลายจงจาริกไป เพื่อประโยชน์และความสุขเกษมแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมวลมนุษย์ ขอเธอทั้งหลายอย่าได้ไปร่วมทางเดียวกัน ๒ รูป จงแสดงธรรมในห้วงามในเบื้องต้น ในห้วงามในท่ามกลาง และในห้วงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ให้พร้อมด้วยอรรถและพยัญชนะให้บริบูรณ์บริสุทธิ สัตว์ทั้งหลาย จำพวกที่มีรูปคือกิลิเลสในจักขุน้อยมีอยู่ เมื่อไม่ได้ฟังธรรมจักพากันเสื่อม ผู้รู้ทั่วถึงธรรมจักมีภิกษุทั้งหลายแม้เราก็จักไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคมเพื่อแสดงธรรม”^{๑๕}

นอกจากเป็นกำลังสำคัญในการช่วยประกาศพระพุทธศาสนาแล้ว พระอสีติมหาสาวกยังเป็นกำลังสำคัญในการช่วยรักษาพระพุทธศาสนาให้คงอยู่ จะเห็นได้ จากคราวหนึ่ง พระสารีบุตร ทูลถามพระพุทธเจ้าถึงเหตุปัจจัยที่ทำให้พระพุทธศาสนามั่นคง พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า การบัญญัติสิกขาบทและการแสดงปาฏิโมกข์ ทั้ง ๒ นี้เป็นเหตุให้พรหมจรรย์มั่นคง พระสารีบุตรจึงกราบบังคมทูลให้พระพุทธเจ้าบัญญัติสิกขาบทและแสดงปาฏิโมกข์ พระพุทธเจ้าทรงรับข้อเสนอของพระสารีบุตรแต่ตรัสชี้แนะว่า

“ตามปกติพระศาสดาจะบัญญัติสิกขาบทและแสดงปาฏิโมกข์แก่สาวก ก็ต่อเมื่อปรากฏว่ามีธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะเกิดขึ้นในสงฆ์”

ผลงานอีกอย่างหนึ่งของพระสารีบุตร คือ การเสนอต่อที่ประชุมสงฆ์ให้จัดทำสังคายนา ซึ่งได้แก่การจัดคำสอนของพระพุทธเจ้าให้เป็นหมวดหมู่ ซึ่งเมื่อทำอย่างนี้แล้ว จะช่วยรักษาธรรมวินัยให้มั่นคงอยู่เป็นประโยชน์แก่ชาวโลกได้นานแสนนาน^{๑๖}

ภายหลังพุทธปรินิพพาน พระมหากัสสปะผู้เป็นหนึ่งในบรรดาพระอสีติมหาสาวก ที่เหลืออยู่ไม่ก็รูป ก็ได้สร้างผลงาน ชิ้นสำคัญไว้ นั่นคือเป็นกำลังสำคัญในการ รักษาธรรมวินัยโดย

^{๑๕} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

^{๑๖} บรรจบ บรรณรุจิ. พระอสีติมหาสาวก, หน้า ๑๓.

ชวนพระอรหันต์ ๔๕๕ รูป (รวมทั้งท่านด้วยเป็น ๕๐๐ รูป) ทำสังคายนาตามแนวทางที่พระสารีบุตรเสนอ ส่งผลให้คำสอนของพระพุทธเจ้ายังยืนสืบมาจนกระทั่งทุกวันนี้

ในคราวทำปฐมสังคายนานั้น นอกจากพระมหากัสสปะแล้ว ยังมีพระอสีติมหาสาวกรูปอื่นๆ ร่วมด้วย อาทิ พระอุบาลี และพระอานนท์^{๑๑}

นอกจากพระอสีติมหาสาวกรูปที่กล่าวมานี้ พระอสีติมหาสาวกรูปอื่นๆ ต่างก็ล้วนเป็นกำลังสำคัญในการรักษาธรรมวินัยให้มั่นคงด้วยการปฏิบัติดี ปฏิบัติตรง ปฏิบัติเหมาะสม และปฏิบัติชอบ ซึ่งการปฏิบัติดังกล่าวมานี้ของพระอสีติมหาสาวกเหล่านั้นสามารถรักษาพระศาสนาไว้ได้

๓.๑.๔ รายนามพระอสีติมหาสาวก

ในพระไตรปิฎกมีปรากฏรายนามของพระอสีติมหาสาวกไว้ครบ แต่กล่าวไว้ในที่ต่างๆ กัน ส่วนมากกล่าวไว้ในพระสูตรต้นตปิฎก ในธรรมบทอรรถกถาก็มีบ้าง ในปรมัตถทีปนิกกล่าวไว้ครบเช่นเดียวกับในพระไตรปิฎก ผู้วิจัยได้ศึกษาแล้วพบว่า รายนามของพระอสีติมหาสาวกที่ประมวลตามคุณสมบัติที่ได้รับมีทั้งหมด ๘๐ องค์ คือ

๑) พระอัญญาโกณฑัญญะ ๒) พระวัปปะ ๓) พระภัททิยะ ๔) พระมหานามะ ๕) พระอัสสชิ ๖) พระนาลกะ ๗) พระยสะ ๘) พระวิมลละ ๙) พระสุพาหุ ๑๐) พระปุลณชิ ๑๑) พระควัมปติ ๑๒) พระอุรุเวลกัสสปะ ๑๓) พระนทีกัสสปะ ๑๔) พระคยากัสสปะ ๑๕) พระสารีบุตร ๑๖) พระมหาโมคคัลลานะ ๑๗) พระมหากัสสปะ ๑๘) พระมหากัจจानะ ๑๙) พระมหาโกฏฐิตะ ๒๐) พระมหากัปปิณะ ๒๑) พระมหาจุนทะ ๒๒) พระอนุรุทธะ ๒๓) พระกัณหาเรวดี ๒๔) พระอานนท์ ๒๕) พระนันทกะ ๒๖) พระภคุ ๒๗) พระนันทะ ๒๘) พระกิมพิละ ๒๙) พระภัททิยะ(กาฬโคธาบุตร) ๓๐) พระราหุล ๓๑) พระสีวลี ๓๒) พระอุบาลี ๓๓) พระทัฬพะ(มัลลบุตร) ๓๔) พระอุปเสนะ(วังคันทบุตร) ๓๕) พระขทิวณิยเรวตะ ๓๖) พระปุลณมันตานีบุตร ๓๗) พระปุลณะ(สุนาปรันตกะ) ๓๘) พระโสณกุฎทิมณเฑาะ ๓๙) พระโสณโกฬิวิสะ ๔๐) พระราธะ ๔๑) พระสุภูติ ๔๒) พระองคุลิมาล ๔๓) พระวัคคลี ๔๔) พระกาฬุทายี ๔๕) พระมหาอุทายี ๔๖) พระปิลินทวัจณะ ๔๗) พระโสภิตะ ๔๘) พระกุมารกัสสปะ ๔๙) พระรัฐบาล ๕๐) พระวังคิสะ ๕๑) พระสภิกะ ๕๒) พระเสลละ ๕๓) พระอุปวาณะ ๕๔) พระเมฆิยะ ๕๕) พระสาकตะ ๕๖) พระนาคิตะ

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๗.

๕๙) พระลกุลนทกัททียะ ๕๘) พระปิ่นโกลการทวาชะ ๕๙) พระมหาปิ่นถก ๖๐) พระจุพปิ่นถก
 ๖๑) พระพากุลละ ๖๒) พระกฤษณทธานะ ๖๓) พระพาหิยะ(ทารุจีริยะ) ๖๔) พระยโสชะ
 ๖๕) พระอชิตะ ๖๖) พระติสสะเมตเตยยะ ๖๗) พระปุลณณะ ๖๘) พระเมตตกุ ๖๙) พระโรตตะกะ
 ๗๐) พระอุปสีวะ ๗๑) พระนันทะ ๗๒) พระเหมกะ ๗๓) พระโตเทยยะ ๗๔) พระกัปปะ
 ๗๕) พระชตุกัณณี ๗๖) พระภัทราวุธ ๗๗) พระอุทยะ ๗๘) พระโปสาละ ๗๙) พระโมฆะราช
 ๘๐) พระปิงคิยะ^{๑๘}

รายนามของพระอสีติมหาสาวกที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ รายนามลำดับที่ ๑-๔๑ ยกเว้น
 ลำดับที่ ๑๖ (พระมหาโมคคัลลานะ) เป็นพระมหาเถระนั่งด้านพระปรศรีศัขวาของพระพุทธเจ้า
 ส่วนรายนามลำดับที่ ๑๖ และตั้งแต่ลำดับที่ ๔๒-๘๐ เป็นพระมหาเถระนั่งด้านพระปรศรีศัขวายของ
 พระพุทธเจ้า การที่พระสาวกนั่งด้านปรศรีศัขวายทั้ง ๒ ข้างของพระพุทธเจ้า ถือเป็นธรรมเนียมครั้ง
 พุทธกาล โดยมีหลักอยู่ว่าการปลุกอาสนะ ในที่นิมนต์ ให้ปลุกอาสนะของพระพุทธเจ้าไว้ตรง
 กลาง ปลุกอาสนะ ของพระสาวกไว้ด้านพระปรศรีศัขวา ปลุกอาสนะของพระมหาโมคคัลลานะ
 ไว้ด้านพระปรศรีศัขวาย แล้วจึงปลุกอาสนะพระสาวก รูปอื่น ๆ ต่อจากอาสนะของพระมหาสาวก ทั้ง
 ๒ นั้น^{๑๙}

๓.๑.๕ เอตทัคคะในกัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

(๑) ความหมายของ “เอตทัคคะ” หมายถึง ผู้ประเสริฐสุดในทางใดทางหนึ่ง เอตทัคคะ
 เป็นตำแหน่งทางพระพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าทรงประทานแต่งตั้งให้พุทธบริษัท คือ ภิกษุ ภิกษุณี
 อุบาสก อุบาสิกา ผู้มีความรู้ความสามารถเป็นเลิศเด่นกว่าท่านอื่นๆ ในด้านนั้นๆ และแต่ละตำแหน่ง
 จะมีเพียงรูปเดียวหรือท่านเดียวเท่านั้น^{๒๐}

(๒) หลักเกณฑ์และเหตุผล ที่พระพุทธเจ้าทรงยกย่องพุทธบริษัททั้ง ๔ ไว้ในตำแหน่ง
 เอตทัคคะนั้น พระพุทธองค์ทรงใช้หลักเกณฑ์และเหตุผล ๔ ประการ คือ

๑. โดยเหตุเกิดเรื่อง (อตุฏฐปุตติโต) คือ ได้รับการยกย่องตามเรื่องที่เกิดขึ้น (อตุฏฐปุตติ
 โต) ได้แสดงความสามารถให้ปรากฏโดยสอดคล้องกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น

^{๑๘} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๘๕.

^{๑๙} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๘๗.

^{๒๐} พระครูกัลยาณสิทธิวัฒน์ (สมาน พรหมอยู่). เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๖.
 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๖), คำนำ.

๒. โดยการมาก่อน (อาคมฺนุโต) คือ ได้รับการยกย่องตามที่ได้สะสมบุญมาในอดีตชาติ ได้สร้างบุญสะสมในด้านนั้นมาตั้งแต่อดีตชาติ พร้อมทั้งตั้งจิตปรารถนาเพื่อบรรลุตำแหน่งเอตทัคคะนั้นด้วย

๓. โดยเป็นผู้ฆ่าของข่านาญ (จิณฺณวลิโต) คือ ได้รับการยกย่องตามความเชี่ยวชาญ มีความเชี่ยวชาญเฉพาะเรื่องเป็นพิเศษ

๔. โดยเป็นผู้ยิ่งใหญ่ด้วยคุณ (คุณฺดาเทรกโต) คือ ได้รับการยกย่องตามความสามารถเหนือผู้อื่น มีความสามารถในเรื่องที่ทำให้ได้รับตำแหน่งเอตทัคคะ เหนือกว่าผู้อื่นที่มีความสามารถอย่างเดียวกัน^{๒๑}

ผู้วิจัยเห็นว่า การประธานตำแหน่งอัครสาวกหรือพระมหาสาวกในเอตทัคคะต่างๆ พระพุทธองค์ทรงยึดหลัก ๒ ประการดังนี้

๑. การตั้งความปรารถนาของพระสาวก คือ พระพุทธองค์ทรงประธานเอตทัคคะให้กับพระสาวกนั้น มิได้ประธานตามพระทัยของพระองค์ หากแต่ทรงประธานเพราะความปรารถนาของพระสาวกแต่ละท่านที่เคยสร้างบารมีและตั้งความปรารถนาไว้ในอดีต

๒. ระยะเวลาในการบำเพ็ญบารมี ดังกล่าวก็มาประจวบเหมาะให้สำเร็จในพระศาสนาของพระองค์

ฉะนั้นไม่ว่าพระสาวกรูปไหนจะบวชก่อนบวชหลัง พรรษามากน้อยจึงไม่ใช่เกณฑ์ที่พระองค์ทรงยึดเป็นบรรทัดฐานในการแต่งตั้งอัครสาวก หากแต่ทรงยึดหลักความปรารถนาที่ตั้งไว้ ซึ่งความปรารถนาก็เป็นหนึ่งในอริยฐานบารมี เพราะการอริยฐาน หมายถึง การตั้งใจมุ่งผลอย่างใดอย่างหนึ่ง ตั้งจิตปรารถนา^{๒๒} แม้การบรรลุความเป็นพระพุทธเจ้าของพุทธองค์ก็ด้วยการตั้งความปรารถนา ดังเช่นการที่พระองค์ตรัสประธานมอบตำแหน่งอัครสาวกแก่พระสารีบุตร และพระมหาโมคคัลลานะ แทนที่จะประธานแก่เหล่าพระปัญจวัคคีย์ ที่บวชก่อนบรรลุพระอรหัตผลก่อน โดยเหตุที่ทรงให้ด้วยเห็นว่า แต่ละท่านนั้นตั้งความปรารถนาไว้ต่างกัน พระปัญจวัคคีย์ปรารถนาที่จะบรรลุธรรมและตรัสรู้ก่อนใคร ดังที่พระองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย เราหาเลือกหน้าให้ตำแหน่งแก่พวกภิกษุไม่ แต่เราให้ตำแหน่งที่ตน ๆ ปรารถนาแล้ว ๆ นั้นแล แก่

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า (๓).

^{๒๒} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๑๓๒๔.

ภิกษุเหล่านี้^{๒๓} จากหลักเกณฑ์ดังกล่าวจึงทำให้มีตำแหน่งเอตทัคคะที่หลากหลายเพื่อให้สอดคล้องกับคุณสมบัติส่วนบุคคล และคุณสมบัติที่เอื้อต่อส่วนรวมที่พระสาวกแต่ละท่านที่มีแตกต่างกันออกไปนั่นเอง

(๓) ประเภทของเอตทัคคะในพระพุทธศาสนา

ผู้วิจัยได้ศึกษาพบว่า ประเภทของเอตทัคคะในพระพุทธศาสนาแบ่งเป็น ๔ หมวด คือ ๑) หมวดภิกษุ ๒) หมวดภิกษุณี ๓) หมวดอุบาสก และ ๔) หมวดอุบาสิกา ดังนี้

๑) หมวดภิกษุ ทั้งหมด ๔๑ องค์ คือ ๑.พระอัญญาโกณฑัญญะเถระ เอตทัคคะในทางรัตตัญญู (รู้ราตรีนาน) ๒.พระอรุเวลกัสสปะเถระ เอตทัคคะในทางผู้มีบริวารมาก ๓.พระสารีบุตรเถระ (อัครสาวกฝ่ายขวา) เอตทัคคะในทางผู้มีปัญญา ๔.พระมหาโมคคัลลานะเถระ (อัครสาวกฝ่ายซ้าย) เอตทัคคะในทางผู้มีฤทธิ์ ๕.พระปุณณมันตานีบุตรเถระ เอตทัคคะในทางผู้เป็นพระธรรมกถึก ๖.พระกาฬทายีเถระ เอตทัคคะในทางผู้นำตระกูลให้เลื่อมใส ๗.พระนันทเถระ เอตทัคคะในทางผู้สำรวจอินทรี ๘.พระราหุลเถระ เอตทัคคะในทางผู้ใคร่ในการศึกษา ๙.พระอุบาลีเถระ เอตทัคคะในทางผู้ทรงพระวินัย ๑๐.พระภัททิยเถระ เอตทัคคะในทางผู้เกิดในตระกูลสูง ๑๑.พระอนรุทธเถระ เอตทัคคะในทางผู้มีทิพยจักขุญาณ ๑๒.พระอานนท์เถระ เอตทัคคะในทางผู้เป็นพหูสูต ผู้มีสติ ผู้มีกตិ ผู้มีความเพียร และเป็นพุทธอุปัฏฐาก ๑๓.พระโมฆราชเถระ เอตทัคคะในทางผู้ยินดีในจีวรเศร้าหมอง ๑๔.พระปิณโฑลภารทวาชเถระ เอตทัคคะในทางผู้บันลือสีหนาท ๑๕.พระมหาจายนเถระ เอตทัคคะในทางผู้อธิบายความย่อให้พิสดาร ๑๖.พระสีวลีเถระ เอตทัคคะในทางผู้มีลาภมาก ๑๗.พระโสณกุฎิกัณณเถระ เอตทัคคะในทางผู้แสดงธรรมด้วยถ้อยคำอันไพเราะ ๑๘.พระมหากัสสปะเถระ เอตทัคคะในทางผู้ทรงธุดงค์ ๑๙.พระราธเถระ เอตทัคคะในทางผู้ทรงปฏิภาณ (ญาณแจ่มแจ้งในพระพุทธศาสนา) ๒๐.พระลกุณฏกภัททิยเถระ เอตทัคคะในทางผู้พูดเสียงไพเราะ ๒๑.พระทัฬหฬลบุตรเถระ เอตทัคคะในทางผู้จัดเสนาสนะ ๒๒.พระพากุลเถระ เอตทัคคะในทางผู้มีโรคหายากน้อย ๒๓.พระวักกเถระ เอตทัคคะในทางผู้สัทธาธิมุต(หลุดพ้นกิเลสด้วยศรัทธา) ๒๔.พระมหากัปปินเถระ เอตทัคคะในทางผู้ให้อิวัตติกุชบริษัท ๒๕.พระอุปเสนเถระ เอตทัคคะในทางผู้นำซึ่งความเลื่อมใส โดยรอบในหมู่ชนทั้งชั้นสูงและชั้นต่ำ ๒๖.พระขทิวณิยเรวตเถระ เอตทัคคะในทางผู้อยู่ป่า ๒๗.พระสุภูติเถระ เอตทัคคะในทางผู้อรณวิหาร(เจริญมานประกอบด้วยเมตตา)และทักษิณยบุคคล ๒๘.พระพาหิยทารุจิรียเถระ เอตทัคคะในทางขิปปาภิกษุ (ตรัสรู้เร็วพลัน) ๒๙.พระวังคีสเถระ เอตทัคคะในทางผู้มีปัญญาปฏิภาณฉลาด

^{๒๓} จุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๑๒๕-๑๓๐.

ในการผูกเป็นบทบาทคาถา ๓๐. พระโสมโกพิวิสเถระ เอตทัคคะในทางผู้ปรารภความเพียร ๓๑. พระโสภิตเถระ เอตทัคคะในทางระลึกบุพเพนิวาสานุสติญาณ ๓๒. พระนันทเถระ เอตทัคคะในทางผู้ให้อิวาสภิกษุณี ๓๓. พระกังขาเรวตเถระ เอตทัคคะในทางผู้ยินดีในฌานสมบัติ ๓๔. พระมหาปิ่นถกเถระ เอตทัคคะในทางผู้เจริญวิปัสสนา ๓๕. พระจูฬปิ่นถกเถระ เอตทัคคะในทางผู้ชำนาญในมโนมยิทธิ ๓๖. พระกุนทธานเถระ เอตทัคคะในทางผู้จับสลากเป็นปฐม ๓๗. พระรัฐบาลเถระ เอตทัคคะในทางผู้บวชด้วยศรัทธา ๓๘. พระกุมารกัสสปเถระ เอตทัคคะในทางผู้แสดงธรรมอันวิจิตร ๓๙. พระมหาโกฏิฐิตเถระ เอตทัคคะในทางผู้แตกฉานในปฏิสัมภิทา ๔๐. พระสาครเถระ เอตทัคคะในทางผู้ฉลาดในเตโชกสิณสมบัติ ๔๑. พระปิลินทวัจฉเถระ เอตทัคคะในทางผู้เป็นที่รักใคร่ของเทพดา^{๒๔}

๒) หมวดภิกษุณี ทั้งหมด ๑๓ องค์ คือ ๑. พระมหาปชาบดีเถรี เอตทัคคะในฝ่ายผู้รัตตัญญู ๒. พระมหาเขมาเถรี เอตทัคคะในฝ่าย ผู้มีปัญญา ๓. พระมหาอุบลวรรณาเถรี เอตทัคคะในฝ่าย ผู้มีฤทธิ์ ๔. พระมหาปฎาจาราเถรี เอตทัคคะในฝ่าย ผู้ทรงพระวินัย ๕. พระมหานันทาเถรี เอตทัคคะในฝ่าย ผู้ยินดีในฌาน ๖. พระมหาธรรมทินนาเถรี เอตทัคคะในฝ่าย ผู้เป็นธรรมกถึก ๗. พระมหาโสมมาเถรี เอตทัคคะในฝ่าย ผู้ปรารภความเพียร ๘. พระมหาสกุลาเถรี เอตทัคคะในฝ่าย ผู้มีทิพยจักขุ ๙. พระมหาภัททาภุณทลเกสิเถรี (พระนางยโสธรา) เอตทัคคะในฝ่าย ผู้ตรัสรู้เร็วพลัน ๑๐. พระมหาภัททกาปิลาณีเถรี เอตทัคคะในฝ่าย ผู้มีบุพเพนิวาสานุสติญาณ (ระลึกชาติได้) ๑๑. พระนางยโสธรา เอตทัคคะในฝ่าย ผู้บรรลุมหาภิกษุญา ๑๒. พระมหาภิสาโคตมีเถรี เอตทัคคะในฝ่าย ผู้ทรงจิตรเศร้าหมอง ๑๓. พระมหาสิงคาลมาตาเถรี เอตทัคคะในฝ่าย ผู้พ้นกิเลสด้วยศรัทธา^{๒๕}

๓) หมวดอุบาสก ทั้งหมด ๑๐ ท่าน คือ ๑. ตปัสสะและภัลลิกะ เอตทัคคะในฝ่ายผู้ถึงสรณะก่อน ๒. อนาถปิณฑิกเศรษฐี เอตทัคคะในฝ่ายผู้เป็นทายก ๓. จิตตถุหบดี เอตทัคคะในฝ่ายผู้เป็นธรรมกถึก ๔. หัตถกอพวกอานาคามี เอตทัคคะในฝ่ายผู้สงเคราะห์บริษัทด้วยสังกหัตถุ ๕. พระเจ้ามหานามะ เอตทัคคะในฝ่ายผู้ถวายปัจจัย ๔ อันประณีต ๖. อุกคถุหบดี เอตทัคคะในฝ่ายผู้ถวายโภชนะเป็นที่ชอบใจ ๗. อุกคถุหบดี เอตทัคคะในฝ่ายผู้เป็นสังฆอุปัฏฐาก ๘. สุรัมพัญญู

^{๒๔} ดูรายละเอียดใน พระครูกัลยาณสิทธิวัฒน์ (สมาน พรหมอยู่). เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา, หน้า ๑๗-๑๗๐.

^{๒๕} ดูรายละเอียดใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๕-๒๒๑.

เศรษฐี เอตทัคคะในฝ่ายผู้เลื่อมใสอย่างมั่นคง ๘. ชิวโกโกมารภัจจ์ เอตทัคคะในฝ่ายผู้เลื่อมใสในบุคคล
๑๐. นกุลปีตาคฤหบดี เอตทัคคะในฝ่ายผู้มีความคุ้นเคยในพระพุทธเจ้า^{๒๖}

๔) หมวดอุบาสิกา ทั้งหมด ๑๐ ท่านคือ ๑. นางสุชาดา เอตทัคคะในฝ่ายผู้ถึงพระ
รัตนตรัยก่อน ๒. นางวิสาขา เอตทัคคะในฝ่ายผู้เป็นทายิกา ๓. นางบุชชุตตรา เอตทัคคะในฝ่ายผู้
เป็นพหูสูต ๔. นางสามาวดี เอตทัคคะในฝ่ายผู้มีปกติอยู่ด้วยเมตตา ๕. นางอุตตรา (นันทมาตา)
เอตทัคคะในฝ่ายผู้ยินดีในฉาน ๖. นางสุปปวาสา เอตทัคคะในฝ่ายผู้ถวายรสอันประณีต ๗. นาง
สุปปียา เอตทัคคะในฝ่ายผู้เป็นภิกษุณี ๘. นางกาติยานี เอตทัคคะในฝ่ายผู้เลื่อมใสมั่นคง
๙. นางกาฬี (อุบาสิกาชาวกรุงโรม) เอตทัคคะในฝ่ายผู้เลื่อมใสโดยได้ยินได้ฟังตาม ๑๐. นางนกุล
มาตาคฤหบดี เอตทัคคะในฝ่ายผู้มีความคุ้นเคยในพระพุทธเจ้า^{๒๗}

แม้ว่าพระมหาสาวกจะมีอยู่ถึง ๘๐ รูป ดังที่กล่าวมาแล้ว แต่ก็ยังมีเพียง ๔๑ รูปเท่านั้นที่
ได้รับการยกย่องไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะจากพระพุทธเจ้า เพราะตำแหน่ง เอตทัคคะคือ ตำแหน่งที่
พระพุทธเจ้าทรงประทานให้แก่พระสาวกผู้มีความสามารถ เป็นเลิศเฉพาะด้านต่างๆ ดังนั้นผู้วิจัย
จึง ได้นำรายชื่อบุคคลของเอตทัคคะในหมวดที่ ๑) หมวดภิกษุ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับ
อัสติมหาสาวก

ดังนั้นจะเห็นว่าพระเรวตะ ก็นับเป็นหนึ่งในเอตทัคคะที่ได้รับการยกย่องในด้านผู้อยู่ป่า
ที่มีคุณสมบัติเป็นที่ปรากฏเป็นหนึ่งในอัสติ นี้ด้วย ซึ่งจะกล่าวถึงรายละเอียดต่อไป

๑.๒ ชาติภูมิ

พระเรวตะ หรือ พระเรวตขทิวณียเถระ เอตทัคคะมหาสาวกเลิศทางผู้อยู่ป่าเป็นวัตร
ได้บำเพ็ญบุญสมภารไว้ในพระสัมมาสัมพุทธเจ้าองค์ก่อนๆ สั่งสมบุญทั้งหลายอันเป็นอุปนิสัยแห่ง
พระนิพพานในภพนั้น ๆ ไว้เป็นอันมาก และการที่พระพุทธองค์ทรงแต่งตั้งท่านให้เป็นเอตทัคคะ
เช่นนั้น นอกจากเหตุที่ท่านมิได้อาศัยอยู่ป่าเหมือนอย่างพระเถระเหล่าอื่น ซึ่งเมื่อจะอยู่ในป่าก็ต้องเลือก
ป่า น้ำ และที่ภิกษาจารที่ถูกต้องใจอยู่ในป่า แต่ท่านไม่ยึดถือของที่ถูกใจเหล่านี้ อาศัยอยู่ในป่าตะเคียน
ที่เต็มไปด้วยก้อนกรวดและก้อนหินบนที่ดอน ฉะนั้น ท่านจึงชื่อว่า เป็นยอดของเหล่าภิกษุผู้อยู่ป่า

^{๒๖} ดูรายละเอียดใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๕-๒๕๔.

^{๒๗} ดูรายละเอียดใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๘-๒๕๙.

เป็นวัตรเท่านั้น แต่ยังคงเนื่องจากท่านได้ตั้งความปรารถนาไว้ตลอดแสนกัป อีกด้วย ตามเรื่องที่จะกล่าวตามลำดับดังต่อไปนี้

๓.๒.๑ บุรพกรรมในสมัยพระปฐมุตตรพุทธเจ้า

พระเรวตะได้กระทำบุญญาธิการไว้ในสมัยพระสัมมาสัมพุทธเจ้าองค์ก่อนๆ ก่อสร้างบุญทั้งหลายอันเป็นอุปนิสัยแก้วิภูฏะไว้ในภพนั้นๆ ในอดีตกาลครั้งพระปฐมุตตระพุทธเจ้า พระเรวตะนี้บังเกิดในหงสวดี อาศัยกระทำการงานทางเรือ ที่ท่าปลายาประดิษฐานในแม่น้ำคงคา

สมัยนั้น พระศาสดามีภิกษุแสนหนึ่งเป็นบริวารเสด็จจาริกไปจนถึงท่าปลายาประดิษฐาน เขาเห็นพระทศพลแล้วคิดว่า เราไม่ได้เห็นพระพุทธรูปเป็นครั้งคราว ขณะนี้เป็นขณะที่เราจะได้ ขวนขวายกัลยาณกรรมไว้ จึงให้ผูกเรือขนานต่อกัน คาดเพดานผ้าข้างบน ห้อยพวงมาลาของหอม เป็นต้น ลาดเครื่องลาดอันวิจิตรประกอบด้วยผ้าเปลือกไม้ นิมนต์พระศาสดาพร้อมทั้งบริวารเสด็จข้ามฟาก

ในสมัยนั้น พระศาสดาทรงสถาปนาภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตรองค์หนึ่งไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะ นายเรื่อนั้นเห็นภิกษุนั้นจึงคิดว่า แม้เราก็คควรเป็นยอดของเหล่าภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตรในศาสนาของพระพุทธรูปองค์หนึ่งในอนาคตดังนี้เหมือนกันจึงนิมนต์พระศาสดาถวายมหาทาน ๗ วัน หมอบ ณ แทบบาทมูลของพระศาสดา กระทำความปรารถนาว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญแม้ข้าพระองค์พึงเป็นยอดของเหล่าภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตรในศาสนาของพระพุทธรูปองค์หนึ่งในอนาคตเหมือนอย่างภิกษุที่พระองค์ทรงสถาปนาไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะเถิด”^{๒๘}

พระศาสดาทรงเห็นว่าหาอันตราয়มิได้ ทรงพยากรณ์ว่า ได้รับพุทธพยากรณ์อย่างที่พระมหากัสสปะ พระราเช พระอุปเสนะ ได้รับมาแล้ว คือ จักได้ออกบวชเป็นสาวกของพระพุทธรูปโคดมใน อีก ๑๐๐,๐๐๐ กัปข้างหน้า จักได้บรรลุอรหัตผลพระพุทธรูปโคดมจักตั้งท่านไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะด้านเป็นอยู่ป่า ท่านได้ฟังพระพุทธรูปเจ้าตรัสพยากรณ์แล้วเกิดปีติโสมนัสเป็นอย่างยิ่ง แต่มิได้กล่าวถึงกรรมในระหว่างไว้ ท่านกระทำกัลยาณกรรมจนตลอดชีพ เวียนว่ายอยู่ในเทวโลกและมนุษย์^{๒๙}

^{๒๘} อภ.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๑/๓๕๗.

^{๒๙} อภ.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๑/๓๕๘.

๓.๒.๒ กำหนดเป็นเรวตะในสมัยพระสมณโคดมพุทธเจ้า

ในสมัยพระสมณโคดมพุทธเจ้า พระเรวตะได้มาปฏิบัติสันทิในครรภ์ของนางสารีพราหมณ์ในบ้านอุปติสสคาม ณ หมู่บ้านนาลกะ (นาลันตะ) ไม่ไกลกรุงราชคฤห์ บิดาคือ วังคันตพราหมณ์ มารดาคือ สารีพราหมณ์ ญาติทั้งหลายขนานนามท่านว่า เรวตะ เพราะเกิดในเรวดีฤกษ์ ท่านเป็นบุตรคนสุดท้องของนางพราหมณ์ มีพี่ชายคือ อุปติสสะ หรือต่อมาคือ พระสารีบุตร (ตามชื่อมารดา) พระอัครสาวกเบื้องขวาของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระจุนทเถระ และพระอุปเสนเถระ (หรือในพระบาลีเป็น พระอุปเสนวังคันตบุตร ตามชื่อบิดา) ซึ่งต่อมาพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแต่งตั้งให้เป็นเอตทัคคะมหาสาวกผู้นำความเลื่อมใสมาโดยรอบ ท่านมีพี่สาว ๓ คน ชื่อ จาลา อุพจาลา และลีสูพจาลา และหลานชายสามคนคือ จาลี อุปจาลี ลีสูพจาลี ซึ่งเป็นบุตรของพี่สาวแต่ละคน ซึ่งต่อมาทั้งหมดได้บวชในพระธรรมวินัยทั้งหมด^{๓๐}

มารดาของพระเรวตะคือนางรูปสารีนัน ตามประวัติกล่าวว่าเป็นมิถฉาทิฎฐิ แม้เป็นมารดาของพระอรหันต์ ๗ รูป ก็ไม่เลื่อมใส ในพระพุทธรูป พระธรรม และพระสงฆ์

๓.๓ การออกบวช

มารดาของเรวตะ คิดว่า ศากยะบุตรก็มานำเอาบุตรของเราไปบวชเสียเกือบหมดแล้ว เราจักผูกเรวตะลูกคนเล็กของเราไว้ด้วยเครื่องผูกคือเรือน ดังนี้แล้วนำนางทาริกาจากสกุลที่เสมอ กันมาให้ให้หิ้วย่าของเรวตะแล้วกล่าวว่า แน่ะแม่ เจ้าจงเป็นคนแก่ยิ่งกว่าย่าของเจ้า เรวตะฟังถ้อยคำของตนเหล่านั้นแล้วคิดว่า นางทาริกานี้ยังอยู่ในปฐมวัย เขาว่ารูปมืออย่างนี้ของนางทาริกานี้จักเป็นเหมือนรูปย่าของเรา เราจักถามความประสงค์ของคนเหล่านั้นก่อน แล้วจึงกล่าวว่า ท่านทั้งหลายจะกระทำอย่างไร มารดาบิดาตอบว่า

"เราบอกว่า พ่อเอ๊ย หนิงนี้จะถึงความชราเหมือนอย่างย่าของเจ้า"^{๓๑}

เรวตะนั้นถามว่า รูปของ หนิงนี้จักเป็นเหมือนอย่างนี้หรือ มารดาบิดาตอบว่า พ่อเอ๊ย เจ้าพูดอะไร ผู้มีบุญมากก็จะเป็นอย่างนี้ เรวตะนั้นคิดว่า ได้ยินว่า รูปนี้จักมีหนังเหี่ยวโดยทำนองนี้ จักมีผมหงอก ฟันหักโดยทำนองนี้เรยินดีในรูปเช่นนี้จะทำอะไรได้ เราจักไปตามทางที่พี่ชายของเรา

^{๓๐} อจ.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๑/๓๕๕.

^{๓๑} อจ.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๑/๓๖๐.

ไปแล้วนั่นแหละ จึงทำเป็นเหมือนยืนพูดกะเด็กหนุ่มๆ รุ่นๆ กันว่ามาเถอะพวกเรา เราไปวิ่งกันแล้ว ออกไปเสีย มารดาบิดากล่าวว่าพ่อในวันมงคล เจ้าอย่าไปข้างนอกเลย

เรวตะนั้นทำเป็นเหมือนเล่นกับเด็กทั้งหลายอยู่ พอถึงวาระตนวิ่งก็ไปหน่อยหนึ่งแล้ว กลับเดินกลับช้าๆ พอถึงวาระอีกก็ไปให้เหมือนไกลกว่านั้นแล้วกลับมา ครั้นถึงวาระที่สามก็รู้ว่า คราวนี้เป็นเวลาของเราจะหนีไปในที่ต่อนั่นเอง ไปจนถึงป่าซึ่งเป็นที่อยู่ของภิกษุผู้ถือบั้งสกุล เป็นวัตร อภิวัตพระเถระแล้วขอพรพาพระเถระกล่าวว่า

“สัพบุรุษ เราไม่รู้จักเธอ เธอเป็นลูกของใครและเธอก็มาโดยทั้งที่แต่งตัวอยู่เช่นนี้ ใครจะสามารถให้เธอบวชได้แล้ว”^{๓๒}

เขายกแขนทั้ง ๒ ขึ้นร้องเสียงดังว่า เขาปล้นฉัน เขาปล้นฉันดังนี้ พวกภิกษุก็มามุ่งทั้งข้างโน้นข้างนี้กล่าวว่า สัพบุรุษ ในที่นี้ไม่มีใครที่ชื่อว่าปล้นผ้าหรือเครื่องประดับของเธอเลย เธอจะพูดว่าเขาปล้นอย่างไร เรวตะกล่าวว่า ท่านผู้เจริญผมมิได้กล่าวหมายถึงผ้าและเครื่องประดับ แต่กล่าวหมายถึงพวกท่านยังปล้นสมบัติข้างใน

ไม่ต้องบวชผมก่อนโปรดบอกให้พี่ชายของข้าพเจ้าทราบก่อนภิกษุถามว่า ก็พี่ชายของเธอ ชื่อไร ในเวลาเป็นคฤหัสถ์ชื่ออุปติสสะแต่ในเวลานี้คนทั้งหลายเรียกว่าสารีบุตร

ภิกษุทั้งหลายกล่าวว่าอาวุโส เมื่อเป็นอย่างนั้น กุลบุตรผู้นี้ก็เป็นน้องชายคนเล็กของเรา เรา พระธรรมเสนาบดีพี่ชายใหญ่ของเราพูดไว้ก่อนเที่ยวว่า พวกญาติของเราล้วนเป็นมิจฉาทิฎฐิ ญาติของเราคนใดคนหนึ่งมาก็จงให้เขาบวชด้วยอุบายอย่างใดอย่างหนึ่งเถิด ดังนั้น จึงกล่าวว่า กุลบุตรนี้เป็นน้องตัวของพระเถระ ท่านทั้งหลายจงให้เธอบวชเถิด

ดังนั้นแล้วบอก ตจปัญจกัมมัฏฐาน ซึ่งหมายถึง กรรมฐานที่เป็นมูลกรรมฐาน ซึ่งเป็นของดั้งเดิมที่พระพุทธเจ้าทุกๆ พระองค์ทรงสั่งสอน “ตจปัญจกัมมัฏฐาน” คือ กรรมฐานมีหนึ่งเป็นที่เคารพห้ำ, กรรมฐานอันบัณฑิตกำหนดด้วยอาการมีหนึ่งเป็นที่ ๕ เป็นอารมณ์ คือ กรรมฐานที่ท่านสอนให้พิจารณาส่วนของร่างกาย ๕ อย่าง คือ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง โดยความเป็นของปฏิภูล หรือ โดยความเป็นสภาวะอย่างหนึ่งๆ ตามที่มันเป็นของมัน ไม่เอาใจเข้าไปผูกพันแล้วคิดวาดภาพใฝ่ฝันตามอำนาจกิเลส พจนานุกรมเขียน ตจปัญจกรรมฐาน เรียกอีกอย่างว่า มูลกัมมัฏฐาน (กรรมฐานเบื้องต้น)^{๓๓}

^{๓๒} อัง.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๑/๓๖๐.

^{๓๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๕๗.

๓.๔ บรรลุพระอรหัต

ฝ่ายเวรตสามเณรคิดว่า “ถ้าเราอยู่ในที่นี้ต่อไป พวกญาติก็คงติดตามมาเพื่อเรียกเรากลับ” ดังนั้นจึงเรียนกับภิกษุจากสำนักของภิกษุเหล่านั้น ถือบาตรแลจีวร เทียวจาริกไปถึงป่าไม้ตะเคียน ในที่ประมาณ ๓๐ โยชน์จากสำนักนั้น บำเพ็ญสมณธรรม เมื่อท่านเพียรพยายามอยู่ด้วยตั้งใจว่า ถ้าเรายังไม่บรรลุพระอรหัต ก็จักไม่ไปเฝ้าพระทศพลหรือพระเถระพีชชา^{๓๔}

เวลาล่วงไป ๓ เดือน ในระยะแรก ด้วยความที่เป็นผู้สุขุมลชาชาติ แต่ต้องมาบริโภคนิโกษณะอันปอน จิตก็ไม่ประณีต ไม่ก้าวหน้าในพระกัมมัฏฐาน ครั้นล่วงไป ๓ เดือน ปรารถนาออกพรรษาแล้วท่านก็บำเพ็ญสมณธรรมในที่นั้นต่อไป เมื่อท่านเพียรบำเพ็ญสมณธรรมอยู่ จิตก็มีอารมณ์เป็นอันเดียวแล้ว ท่านเจริญวิปัสสนาแล้วบรรลุพระอรหัตในระหว่าง ๓ เดือนภายในพรรษานั้นแล บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย การที่ท่านได้พักอาศัยอยู่ในป่าไม้ตะเคียนนั่นเอง จึงเป็นเหตุให้ท่านได้ชื่อว่า พระเวรต ขทิวรณิยเถระ เพราะ “ขทิวระ” แปลว่า ไม้ตะเคียน ไม้พะยอม พระจันทร์^{๓๕} “วณิยะ” แปลว่า อยู่ป่า อีกอย่างหนึ่งคำว่า ขทิวระ จะแปลว่า ไม้สะแกก็ได้^{๓๖}

กล่าวโดยสรุป การบรรลุธรรมของพระเวรตขทิวรณิยเถระนั้น ก็เพราะการที่ท่านเรียนกรรมฐาน กล่าวคือ ตบปัญจกกรรมฐานนั่นเอง

ครั้งนั้น พระสารีบุตร เมื่อได้ทราบข่าวการบวชของท่านเวรตตะ จึงได้กราบทูลพระศาสดาว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นัยว่า พระเวรตตะผู้เป็นน้องชายของข้าพระองค์บวชแล้ว ข้าพระองค์จักไปเยี่ยมเธอ พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงทราบว่าพระเวรตตะเพิ่งจะเริ่มทำความเพียรเจริญวิปัสสนา จึงทรงห้ามพระสารีบุตรถึง ๒ ครั้ง ในครั้งที่ ๓ เมื่อพระสารีบุตรทูลอ่อนวอนอีก ทรงทราบว่าพระเวรตตะได้บรรลุพระอรหัตแล้วจึงตรัสว่า สารีบุตร แม้เราเองก็จักไป เธอจงบอกให้พวกภิกษุได้ทราบด้วย^{๓๗}

พระเถระสั่งให้ภิกษุทั้งหลายมาประชุมกันแล้ว แจ้งให้ภิกษุทั้งหมดได้ทราบด้วยคำว่า ผู้มีอายุทั้งหลาย พระศาสดา ทรงมีพระประสงค์จะเสด็จไปสู่ที่จาริก พวกท่านผู้มีความประสงค์จะ

^{๓๔} อัง.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๑/๓๖๐.

^{๓๕} พระอัครคณาธิการ,รศ.ดร.จำลอง สารพัดนึก รวบรวมเรียบเรียง, พจนานุกรม บาลี – ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๑๗๖.

^{๓๖} เสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต, สามเณรเหล่ากอแห่งสมณะ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๕๓.

^{๓๗} อัง.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๑/๓๖๑.

ตามเสด็จด้วย ก็จึงมาเถิด ในเวลาที่พระทศพลจะเสด็จไปสู่ที่จากริก ชื่อว่าพวกภิกษุผู้ที่ไม่ประสงค์จะติดตามไปมีจำนวนน้อย พวกภิกษุโดยมากมีความประสงค์จะตามเสด็จด้วยเพราะตั้งใจกันว่าพวกเราจักได้เห็นพระสรีระอันมีวรรณะดุจดั่งทองคำของพระศาสดา หรือว่าพวกเราจักได้ฟังพระธรรมกถาอันไพเราะ เพราะเหตุนี้ พระศาสดาจึงเสด็จออกไปด้วยพระประสงค์ว่า จักเยี่ยมพระเรวตะ โดยมีภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่เป็นบริวาร พวกภิกษุอาศัยบุญของพระสิวลี^{๓๘}

ในเวลาเสด็จไปหน่อยหนึ่ง มาถึงหนทาง ๒ แพร่ง พระอานนเถระจึงกราบทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญตรงนี้มีหนทาง ๒ แพร่ง ภิกษุสงฆ์จะไปทางไหน พระเจ้าข้า พระศาสดาตรัสถามว่า อานนท์หนทางไหน เป็นหนทางตรง พระอานนท์กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญหนทางตรงมีระยะประมาณ ๓๐ โยชน์ เป็นหนทางที่มีอมมนุษย์ ส่วนหนทางอ้อมมีระยะทาง ๖๐ โยชน์ เป็นหนทางสะดวกปลอดภัย มีภิกษุอาศัยง่าย พระศาสดาตรัสว่า อานนท์ สิวลีได้มาพร้อมกับพวกเรามีใช่หรือ พระอานนท์กราบทูลว่า ใช่ พระสิวลีมาแล้วพระเจ้าข้า พระศาสดาตรัสว่า ถ้าอย่างนั้นพระสงฆ์จะไปตามเส้นทางตรงนั้นแหละ เราจักได้ทดลองบุญของพระสิวลี พระศาสดามีพระภิกษุสงฆ์เป็นบริวาร เสด็จขึ้นสู่เส้นทาง ๓๐ โยชน์ เพื่อจะทรงทดลองบุญของพระสิวลีเถระ

เมื่อพระศาสดาทรงดำเนินไปทางนั้น พวกเทวดาคิดว่า “พวกเราจักทำสักการะแก่พระสิวลีเถระ พระผู้เป็นเจ้าของเรา” ให้สร้างวิหารในที่โยชน์หนึ่งๆ ไม่ให้เกินไปกว่าโยชน์หนึ่ง ลูกขึ้นแต่เช้าเที่ยวถือเอาวัตถุมิข้าวต้มเป็นต้นอันเป็นทิพย์แล้วเที่ยวไปด้วยตั้งใจว่า “พระสิวลีเถระผู้เป็นเจ้าของเรา นั่งอยู่ที่ไหน”

พระสิวลีให้เทวดาถวายภัตที่นำมาเพื่อคนแก่ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธรูปเจ้าเป็นประมุข พระศาสดาพร้อมทั้งบริวารเสวยบุญของพระสิวลี เถระผู้เดียว ได้เสด็จไปตลอดทางกันดารประมาณ ๓๐ โยชน์

จำเดิมแต่ที่ได้เสด็จไปตามหนทาง หมู่เทวดาได้เนรมิตวิหารในที่ทุกๆ โยชน์ ช่วยกันจัดแจงพระวิหารเพื่อเป็นที่ประทับของพระพุทธรูปและเป็นที่อยู่ของภิกษุสงฆ์ พวกเทวดาทั้งหลายได้ถือเอาข้าวยาสูบและของเคี้ยวเป็นต้น เทียวเดินหาและถามกันอยู่ว่า พระผู้เป็นเจ้าสิวลีของพวกเราไปไหน ดังนี้แล้ว จึงไป พระเถระให้ช่วยกันถือเอาสักการะและสัมมมานะแล้วไปเฝ้าพระศาสดา พระศาสดาได้ทรงเสวยร่วมกับภิกษุสงฆ์ โดยทำนองนี้แหละ พระศาสดาเมื่อจะทรงเสวยสักการะ เสด็จไปวันละโยชน์เป็นอย่างสูง จนล่วงพ้นหนทางกันดาร ๓๐ โยชน์ เสด็จถึงที่อยู่ของพระขทิวณิยเรวตะเถระแล้ว

^{๓๘} อัง.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๑/๓๖๐.

ฝ่ายพระเรวตะ ทราบการเสด็จมาของพระศาสดา จึงนิรมิตพระคันธกุฎีเพื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า นิรมิตวิหาร ที่จิงกรม และที่พักกลางคืนและที่พักกลางวันจำนวนเพียงพอแก่ภิกษุสงฆ์ ณ ที่อยู่ของตนนั้นแหละ แล้วออกไปทำการต้อนรับพระตถาคตเจ้า พระศาสดาเสด็จเข้าไปยังพระวิหารตามหนทางที่ประดับตกแต่งแล้ว ครั้นเมื่อพระตถาคต เสด็จเข้าไปยังพระคันธกุฎีแล้ว พวกภิกษุจึงค่อยเข้าไปยังเสนาสนะที่ถึงแล้วตามลำดับพรรษา พวกเทวดาคิดว่า เวลานี้มิใช่เวลาอาหาร จึงได้นำเอาน้ำปานะ ๘ อย่างถวายพระศาสดา ทรงดื่ม น้ำปานะร่วมกับภิกษุสงฆ์ เมื่อพระตถาคตเสวยสักการะและสัสมานะโดยทำนองนี้นั้นแหละ เวลาผ่านไปแล้วครึ่งเดือน

ก็บรรดาภิกษุเหล่านั้น ภิกษุแก่ ๒ รูป ในเวลาพระศาสดาเสด็จเข้าไปสู่ป่าไม้ตะเคียนคิดแล้วอย่างนี้ว่า

“ภิกษุผู้ทำการก่อสร้างได้ยิ่งใหญ่ถึงเพียงนี้ จะทำสมณธรรมได้อย่างไร พระศาสดาทรงเห็นแก่หน้าว่าเป็นน้องชายของพระสารีบุตร จึงเสด็จมาสู่สำนักของเธอ”^{๓๕}

ลำดับนั้น พระศาสดาทรงดำริว่า เมื่อเราอยู่ในที่นี้นานไป สถานที่นี้จักกลายเป็นที่ไม่สงบไป ชรรณาพวกภิกษุผู้อยู่ในป่า ต้องการความสงบเงียบมีอยู่ การอยู่ด้วยความผาสุกจักไม่มีแก่พระเรวตะแน่ แต่นั่นก็เสด็จไปสู่ที่พักกลางวันของพระเรวตะ แม้พระเรวตะก็อยู่เพียงผู้เดียวอาศัยแผ่นกระดานพาดยึดที่ท้ายจิงกรม นั่งบนหลังแผ่นหินแล้ว ได้มองเห็นพระศาสดา เสด็จมาแต่ไกลเทียว จึงลุกขึ้นต้อนรับแล้ว

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสถามเธอว่า

“เรวตะ สถานที่นี้เป็นที่มีสัตว์อันตราย เธอได้ฟังเสียงช้างม้าเป็นต้นที่คูร้ายแล้ว จะทำอย่างไร” พระเถระกราบทูลว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ชรรณาว่าความยินดีในการอยู่ป่า บังเกิดขึ้นแล้วแก่ข้าพระองค์ ก็เพราะได้ฟังเสียงของสัตว์เหล่านั้นแล ณ สถานที่นั้นพระศาสดาได้ตรัสถึงชื่อว่า **อานิสงส์ในการอยู่ป่า ด้วยพระคาถา ๕๐๐ คาถาแต่พระเรวตะเถระ**”^{๓๖}

วันรุ่งขึ้นเสด็จไปบิณฑบาตในสถานที่ไม่ไกล ตรัสเรียกพระเรวตะเถระมาแล้ว ได้ทรงบันดาลให้ภิกษุผู้ทีกล่าวโทษพระเถระให้หลงลืมไม้เท้า รองเท้า ทะนายน้ำมันและร่มแล้วจึงเสด็จออกไป ครั้นเมื่อเวลาเสด็จออกไปภายนอกแต่อุปัชฌาย์วิหารแล้วจึงทรงคลายพระอุทรี พวกภิกษุ

^{๓๕} อจ.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๑/๓๖๐.

^{๓๖} อจ.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๑/๓๖๓.

เหล่านั้นจึงนึกขึ้นได้ว่าตนลืมบริวาร จึงพากันกลับมาเพื่อนำบริวารของตนไป แม้ภิกษุเหล่านั้นจะย้อนกลับไปตามเส้นทางที่มาแล้วก็ตาม แต่ไม่สามารถจะจำสถานที่นั้นได้ เพราะเมื่อไปครั้งแรก ภิกษุเหล่านั้นเดินไปตามเส้นทางที่พระเวรตะเนรมิตประดับตกแต่งไว้งดงาม ราบเรียบ แต่วันนั้นกลับต้องเดินไปตามทางขรุขระ ในบางที่นั้นต้องนั่งยองๆ บางที่ต้องเดินเข่า ภิกษุเหล่านั้นพากันเดินเยียบย่ำกอไม้พุ่มไม้ และหนาม ไปถึงสถานที่ที่ตนเคยอยู่ จึงจำได้ว่าร่มของตนคล้องไว้ที่ตอตะเคียนตรงนั้น ตรงนั้น จำได้ว่ารองเท้าไม้และทะนายน้ำมันอยู่ตรงนั้น ในตอนนั้น ภิกษุเหล่านั้น จึงทราบว่ พระเวรตะเนรมิตได้เนรมิตสิ่งต่างๆ ทั้งหลายที่ตนพบมา จึงถือเอาบริวารของตนที่ลืมไว้แล้วพากันพูดว่า สักการะเห็นปานนี้ ย่อมเป็นสักการะที่พระเถระจัดแจงไว้เพื่อรับรองพระทศพลดังนี้แล้ว จึงได้พากันไป

พระบรมศาสดาสด็จเข้าไปสู่บุพพาราม ภิกษุเหล่านั้นจึงไปยังเรือนของนางวิสาขา ซึ่งได้ถวายภัตตาหารแก่พระภิกษุทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นได้ดื่มข้าวต้มแล้วฉันของเคี้ยวแล้วนั่งอยู่ นางวิสาขาอุบาสิกาจึงเรียนถามพวกภิกษุพวกที่ล่วงหน้ามาก่อนเหล่าภิกษุที่ลืมบริวารนั้นว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ สถานที่ที่อยู่ของพระเวรตะเนรมิตเป็นที่น่าจับใจไหมหนอ พวกภิกษุกล่าวว่า คุณก่อนอุบาสิกาน่าจับใจ เสนาสนะนั้นมีส่วนเปรียบด้วยนันทวันและจิตตลควันแล^{๕๑}

ต่อมานางวิสาขาก็ถามพวกภิกษุผู้หลงลืมบริวารแล้วตามมาภายหลังกว่าภิกษุเหล่านั้น บ้างว่า พระคุณเจ้าสถานที่อยู่ของพระเวรตะเนรมิตที่น่าพอใจไหม ภิกษุเหล่านั้นกลับตอบว่า อย่าถามเลย อุบาสิกา สถานที่นั้นเป็นที่ไม่สมควรจะกล่าว สถานที่อยู่ของพระเวรตะเนรมิตอยู่ในสถานที่ซึ่งมีแต่ที่แห้งแล้ง ก้อนกรวด ก้อนหิน ขรุขระและตอไม้เท่านั้นแล

นางวิสาขา ได้ฟังถ้อยคำของพวกภิกษุผู้มาก่อนและมาหลังแล้ว คิดว่าถ้อยคำของภิกษุพวกไหนหนอเป็นความจริง จึงถือเอาของหอมและดอกไม้ไปเข้าเฝ้าพระทศพลเจ้า ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่สมควรข้างหนึ่ง กราบทูลถามพระศาสดาว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญภิกษุบางพวกพากันนิมิตาที่อยู่ของพระเวรตะเนรมิต สถานที่อยู่นั้นเป็นอย่างไรพระเจ้าข้า พระศาสดาตรัสว่า คุณก่อนวิสาขา ที่อยู่จะเป็นสถานที่อยู่รื่นรมย์หรือไม่นั้น ขึ้นอยู่กับ จิตของพระอริยะทั้งหลายย่อมยินดีในสถานที่ใดสถานที่นั้นนั่นแหละชื่อว่าสถานที่รื่นรมย์ใจ ดังนี้แล้วจึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“พระอรหันต์ทั้งหลายอยู่สถานที่ใด คือ จะเป็นบ้านก็ตาม ป่าก็ตาม ที่ลุ่มก็ตาม ที่ดอนก็ตามสถานที่นั้น เป็นรมณีสถาน”^{๕๒}

^{๕๑} อจ.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๑/๓๖๔.

^{๕๒} พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๘๘/๖๐.

ความสำคัญของกาถาดังกล่าว หมายความว่า ในกาถานี้มีนัยว่า แม้ในหมู่บ้านจะหาความสงบกายไม่ได้ก็จริง แต่พระอรหันต์ทั้งหลายก็ได้ความสงบใจ เพราะอารมณ์ทั้งหลายหาทำจิตของท่านให้หวั่นไหวได้ไม่ คั้งนั้น ที่ไหนก็ตามย่อมเป็นที่พระอรหันต์อยู่ได้ และที่นั่นย่อมเป็นสถานที่ที่ร่มเย็น^{๔๓}

วันรุ่งขึ้น ภิกษุทั้งหลายสนทนากันว่า “แม้สามเณรผู้เดียวทำเรือนยอด ๕๐๐ หลัง เพื่อภิกษุ ๕๐๐ รูป มีลาภ มีบุญ น่าชมจริง ” พระศาสดาเสด็จมาตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเรอนั่งประชุมกันด้วยถ้อยคำอะไรหนอ ” เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า “ด้วยถ้อยคำขอนี้พระเจ้าข้า” ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย บุตรของเราไม่มีบุญ ไม่มีบาป เพราะ บุญและบาปทั้งสองเขอสละเสียแล้ว” ได้ตรัสพระคาถานี้ ในพราหมณวรรค ว่า

“ผู้ใดในโลกนี้ ละบุญและบาปทั้งสองได้ พ้นจากกิเลสเครื่องข้องได้ ไม่เสรำโศกปราศจากกิเลสคุณุติ เป็นผู้บริสุทธิ์ เราเรียกผู้นั้นว่า พราหมณ์^{๔๔}

๓.๕ คุณสมบัติเฉพาะตัวของพระเรวตะ

คุณสมบัติเฉพาะตัวของพระเรวตะนั้น ผู้วิจัยประมวลพบ ๒ หัวข้อ (๑) ด้านเขตทัคคะ และ(๒) ด้านการอยู่ป่าเป็นวัตร ดังนี้

๓.๕.๑ ด้านเขตทัคคะ

ครั้งพระเรวตะได้เป็นพระอรหันต์แล้ว เพื่อจะถวายบังคมพระศาสดาและให้พระธรรมเสนาบดี จึงเก็บงำเสนาสนะแล้วถือบาตรจีวรออกไป ถึงเมืองสาวัตถีโดยลำดับ จึงเข้าไปยังพระเชตวัน ๒-๓ วัน ลำดับนั้น พระศาสดาประทับนั่งในท่ามกลางหมู่พระอริยเจ้า ประทานพระดำรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เรวตะนี้เป็นเลิศแห่งภิกษุสาวกทั้งหลายของเราผู้อยู่ป่าเป็นวัตร แล้วท่านก็กลับมาป่าไม่ตะเคียนนั้นแล ชัยยังอยู่ด้วยสุขอันเกิดแต่ผลสมาบัติ และด้วยพรหมวิหารธรรม

ด้วยเหตุที่พระเรวตะเป็นผู้ที่มีความยินดีในความสงบเงียบตามความเป็นอยู่ของภิกษุผู้อยู่ป่าจึงได้รับการแต่งตั้งจากพระพุทธเจ้าให้อยู่ในตำแหน่งดังกล่าว แม้ความเห็นของท่านเกี่ยวกับการปฏิบัติของภิกษุว่าอย่างไรจึงจะได้ชื่อว่า เป็นผู้มีความงามโดยท่านได้ให้เหตุผลกับพระสารีบุตรซึ่งเป็นพระพี่ชายว่า ท่านสารีบุตร ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีความ หลีกเร้นเป็นที่มายินดี

^{๔๓} พุ.ธ.อ. (บาลี) ๔/๗๒.

^{๔๔} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๔๑๒/๑๖๓.

ยินดีแล้วในความหลีกเลี่ยง นั่นประกอบธรรมชาติเครื่องระงับ ใจภายในตน ไม่เห็นห่างจากฉันท ประกอบด้วยวิปัสสนา เพิ่มพูนเรือนว่าง ท่านสารีบุตร ปาโคสิงคสาละวันพึงงามด้วยภิกษุเช่นนี้^{๕๕}

๓.๕.๒ ด้านการอยู่ป่าเป็นวัตร

การอยู่ป่าในทางพระพุทธศาสนานั้น มีความมุ่งหมายหลายประการ จนอาจกล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นท่ามกลางป่า ธรรมชาติอันรื่นรมย์ แม้ที่มาของคำว่าวัดในพระพุทธศาสนา ก็เพราะว่า มีความร่มรื่น กล่าวคือเรียกกันว่าป่าอาราม ยังรวมไปถึง สถานที่ที่เหมาะสมการบำเพ็ญภาวนา ด้วย^{๕๖} แม้การปฏิบัติธรรมตามหลักฐาน ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคก็กล่าวความหมายและประโยชน์ไว้อย่างน่าสนใจดังนี้

อาราม^{๕๗} หมายถึง ความยินดี ความพอใจ อุทยาน สวน จากความหมายดังกล่าวทำให้มีมุมมองไปถึงการให้ความหมายที่ รื่นรมย์เป็นที่มีความใกล้ชิดกับธรรมชาติ^{๕๘}

แนวทางปฏิบัติในการอยู่ป่าของพระภิกษุ(นิสสัย ๔)^{๕๙} นั้น พระพุทธเจ้าทรงให้แนวทางให้แนวปฏิบัติได้ชัดเจนว่าจะปฏิบัติอย่างไรกับป่า กล่าวคือ ทรงวางหลักการในการดำรงชีวิตเพื่อความขัดเกลา ที่เรียกว่า นิสสัย ๔ ข้อ ดังนี้

๑. **เที่ยวบิณฑบาต** คือ ให้ภิกษุเลี้ยงชีพด้วยการบิณฑบาต โดยอาศัยชาวบ้านเป็นอยู่ โดยปัจจัยที่ได้จากการบิณฑบาตนั้นถือว่าเป็นปัจจัยที่บริสุทธิ์ นิสสัย ๔ คือ เครื่องอาศัยของบรรพชิต หรือ สิ่งที่บรรพชิตพึงปฏิบัติ เพื่อการยังชีพ ประกอบด้วย

๒. **นุ่งห่มผ้าบังสุกุล** คือ การนุ่งห่มผ้าที่หาเจ้าของมิได้ เช่น ผ้าตามกองขยะที่ชาวบ้านทิ้ง หรือ ผ้าห่อศพ ภิกษุในสมัยพุทธกาลจะเก็บมาข้อมเย็บเป็น จีวร สบง ใว้ นุ่งห่ม

^{๕๕} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๒๒/๓๖๖.

^{๕๖} พระพุทธโฆสเถระ รัตนา, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปลและเรียบเรียง, หน้า ๒๐๓.

^{๕๗} พระอัครคณาธิการ, รศ.ดร.จำลอง สารพัดนึก รวบรวมเรียบเรียง, พจนานุกรม บาลี – ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๘๗.

^{๕๘} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ธรรมและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๕๔.

๓. อยู่โคนไม้ เนื่องจาก ในสมัยพุทธกาล ผู้ที่บวชเป็นบรรพชิต เมื่อถึงบ้านเรือนมา ออกบวชก็มักจะอาศัยอยู่ในป่า แม้แต่พระพุทธองค์ก็มีได้ยกเว้น ต่อมาภายหลังจึงมีผู้ศรัทธาสร้าง กุฏิถวาย

๔. ฉันทายตงด้วยน้ำมูตรเน่า คือ การฉันทรักษาโรคด้วยยาตองน้ำมูตร(ปัสสาวะ)เน่า ปัจจุบันการแพทย์เจริญขึ้น จึงไม่ค่อยนิยมปฏิบัติ และอนุโลมให้ฉันทายอื่นแทนได้^{๔๕}

การอาศัยป่า โคนต้นไม้ในธุดงค์วัตร กล่าวคือ วัตรปฏิบัติดังกล่าวอย่างหนึ่งของภิกษุ ๑๓ ประการ เป็นวัตรปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้ แต่ไม่มีการบังคับ แล้วแต่ผู้ใดจะสมัครใจ ปฏิบัติ เป็นอุบายวิธีกำจัดขัดเกลากิเลส ทำให้เกิดความมักน้อยสันโดษยิ่งขึ้น^{๔๖} ซึ่งมีอยู่ ๒ ข้อ ที่ ระบุว่า อาศัยป่า โคนต้นไม้ปฏิบัติธุดงค์ คือ

๑. อรัญญิกังคะ คือการอยู่ป่าเป็นวัตร คือจะอยู่อาศัยเฉพาะในป่าเท่านั้น จะไม่อยู่ใน หมู่บ้านเลย เพื่อไม่ให้ความพลุกพล่านวุ่นวายของเมืองรบกวนการปฏิบัติ หรือเพื่อป้องกันการพอก พูนของกิเลส

๒. รุกขมูลิกังคะ คือการอยู่โคนไม้เป็นวัตร คือจะพักอาศัยอยู่ใต้ต้นไม้เท่านั้น งดเว้น จากการอยู่ในที่มีหลังคาที่สร้างขึ้นมามุงบัง ข้อวัตรปฏิบัติสำหรับภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตร การที่ภิกษุ เข้าไปอยู่ในป่า พระพุทธองค์ทรงแสดงวนปัดกสูตร^{๔๗} ซึ่งเป็นหลักธรรมสำหรับผู้อาศัยป่าเป็นที่ บำเพ็ญธรรมพึงพิจารณาว่า ดังนี้ ถ้าอยู่แล้ว สติไม่ตั้งมั่น จิตไม่เป็นสมาธิ อาสวะไม่สิ้น ไม่บรรลุ ธรรมอันปลอดโปร่งจากกิเลสอันยอดเยี่ยมทั้งปัจจัย ๔ ก็หาได้ยาก ก็ควรหลีกไปจากป่านั้น ไม่ควร อยู่ในเวลากลางวันหรือเวลากลางคืน ถ้าอยู่แล้ว สติไม่ตั้งมั่นเป็นต้น แต่ปัจจัย ๔ หาได้ไม่ยาก ก็ควร พิจารณาว่าตนไม่ได้บวชเพราะเหตุแห่งปัจจัย ๔ พิจารณาแล้วก็ควรหลีกไปจากป่านั้น ไม่ควรอยู่ ถ้า อยู่แล้ว สติตั้งมั่นเป็นต้น แต่ปัจจัย ๔ ก็หาได้ยาก ก็ควรพิจารณาว่าตนไม่ได้บวชเพราะเหตุแห่ง ปัจจัย ๔ พิจารณาแล้วก็ควรอยู่ในป่านั้น ไม่ควรหลีกไป

ถ้าอยู่แล้ว สติตั้งมั่นเป็นต้น และปัจจัย ๔ ก็หาได้ไม่ยาก ก็ควรอยู่ในป่านั้นแต่ตลอด ชีวิต ไม่ควรหลีกไป

^{๔๕} วิ.ม. (ไทย) ๔/๗๓/๑๐๑.

^{๔๖} ดูรายละเอียดใน วิ.ม.หา. (ไทย) ๑/๓๐/๒๐.

^{๔๗} ม.มู. (ไทย) ๑๒/๑๕๐/๒๐๔.

พุทธบัญญัติกับการอยู่ป่าของภิกษุ คณะสงฆ์ส่วนมากเป็นผู้อยู่ป่า ดังนั้น ภิกษุสงฆ์จึงมีความระมัดระวังในการรักษาป่าอันเป็นสถานที่อยู่ของตน พระภิกษุสงฆ์จะต้องมีความเคารพต่อต้นไม้ทุกต้นที่ตนได้อาศัยร่มเงา ความว่า

“ภูตคาม หรือพีช หรือของเขียว” หมายถึง ส่วนของพีชทั้ง ๕ ส่วน และเป็นพระวินัยที่พระภิกษุและภิกษุณีสงฆ์ ถือปฏิบัติโดยเคร่งครัด โดยการไม่ทำลาย คือ

๑. พีชเกิดจากราก เช่น ขมิ้น ขิง แผลก เห่าหมูพุทธบัญญัติกับการอยู่ป่าของพระสงฆ์
๒. พีชเกิดจากลำต้น เช่น ต้นโพธิ์ ต้นไทร
๓. พีชเกิดจากข้อ เช่น อ้อย ไม้ไผ่ ไม้อ้อ
๔. พีชเกิดจากยอด เช่น ผักบุ้ง เห็ดเหี้ยนาง แมงลัก
๕. พีชเกิดจากเมล็ด เช่น ข้าว ถั่ว งา^{๕๒}

มีข้อห้ามมิให้พระภิกษุสงฆ์เข้าพำนักอาศัยสถานที่บางแห่งในป่า ในพระวินัย คือ

๑. ไม้ให้อยู่ในโพรงไม้คูกปีศาจ
๒. ไม้ให้อยู่บนคาคบไม้คูดนายพราน
๓. ไม้ให้อยู่กลางแจ้งแล้วต้องวิ่งหลบฝนทุกครั้งที่ฝนตก
๔. ไม้ให้อยู่ในป่าช้าคูดสัปรหระ
๕. ไม้ให้อยู่ตามโคนต้นไม้คูดคนเลี้ยงวัว ๖. ไม้ให้อยู่ใต้ตมดินคูดเดียด^{๕๓}

นอกจากนั้น พระพุทธองค์ยังทรงรักษารักษารวมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อเป็นปัจจัยหนุนความป็นปฏิรูปเทศอีกด้วย คือ

๑. ไม้อนุญาตให้พรากภูตคาม (การทำลายต้นไม้และพันธุ์พืช)^{๕๔}
๒. ไม้อาพาธ^{๕๕} ไม้อนุญาตให้ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายลงในของเขียว^{๕๖} (พืชพันธุ์ไม้)

^{๕๒} วิ.ม.หา. (ไทย) ๒/๕๑/๒๓๘-๒๓๙.

^{๕๓} วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๐๔/๓๒๐.

^{๕๔} วิ.ม.หา. (ไทย) ๒/๘๕/๒๓๗.

^{๕๕} “อาพาธ” ความเจ็บป่วย, โรค (ใช้เฉพาะพระภิกษุสามเณร).

^{๕๖} วิ.ม.หา. (ไทย) ๒/๖๕๒/๓๒๒.

๓. ไม่อาพาธ ไม่อนุญาตให้ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายลงในน้ำ^{๕๗}

๔. ไม่อนุญาตให้เผาหญ้า^{๕๘}

ในพรรษาหนึ่ง พระพุทธองค์ทรงปลีกเร้นไปจำพรรษา ณ ป่าใหญ่ ชื่อ อิจฉานังคละ^{๕๙} ตลอดไตรมาสนั้น ทรงปลีกวิเวกพำนักอยู่เพียงพระองค์เดียว ทรงอนุญาตให้เฉพาะภิกษุที่นำอาหารบิณฑบาตเข้าไปถวายเพียงรูปเดียวเท่านั้น เมื่อออกพรรษาแล้ว ทรงพบภิกษุทั้งหลาย จึงทรงเล่าว่า ทรงพำนักอยู่ตลอดพรรษาด้วยอานาปานสติ

พุทธจริยาตอนนี้ สะท้อนให้เห็นว่า อานาปานสติภาวนานั้น สำหรับผู้บรรลุอริยผลสูงสุดเป็นพระอรหันต์แล้วก็สามารถใช้เพื่อเป็นวิธีการในการพักผ่อนเพื่อเกื้อกูลต่อสุขภาพได้^{๖๐}

จากที่กล่าวมาทั้งหมด พระเวทนะมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ ทั้งนี้เพราะความปรารถนาเดิม ที่ตั้งไว้ ปรารถนาไว้จากสำนักของพระพุทธเจ้าองค์ก่อนๆ และท่านเองก็มีความยินดี พอใจในธรรมชาติ ด้วยความที่ในยุคนั้นสมัยนั้นมีความจำเป็นต่อการปรับสภาพตนเองให้เหมาะแก่การอยู่กับป่า อยู่กับธรรมชาติเพราะมุ่งไปที่การปฏิบัติขั้นของพระพุทธศาสนาท่ามกลางธรรมชาติ ธรรมะที่มีเครื่องอุปมาเปรียบเทียบกับธรรมชาติ

กล่าวโดยสรุป พุทธจริยวัตรเกี่ยวข้องกับป่าไม้ ต้นไม้ พุทธสาวกผู้ปฏิบัติธรรมในป่า พระวินัยห้ามพระสงฆ์ทำลายต้นไม้ ป่าไม้ทุกชนิด ห้ามบ้วนน้ำลายลงบนต้นไม้ และแม่น้ำ ชาดก แสงหาโมกขธรรม ท่ามกลางป่า และธรรมชาติ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้ ได้ต้นโพธิ์ อาสนะปูด้วยหญ้ากุสะ ทรงแสดงธรรมโดยใช้ธรรมชาติเป็นอุปการณ์ เช่น ดอกบัว ต้นไม้ ใบไม้ โปรดปีญจ วัคคีย์ ฌ สวนป่าอิสิปตนมฤคทายวัน พาราณสี วัดแห่งแรก คือ วัดเวฬุวัน สวนป่าไม้ไผ่ ปรีนิพพาน ได้ต้นไม้สาละ เมืองกุสินารา นั้นหมายถึงการทำลายป่ามิใช่วิสัยชาวพุทธพุทธทาส กล่าวว่าการตัดไม้ทำลายป่าอันเป็นที่รักและทะนุ ถนอมของพุทธองค์นั้นมิใช่การกระทำของชาวพุทธและเป็นบาปหนักเมื่อมนุษย์ทำลายธรรมชาติ ในที่สุดธรรมชาติก็ทำลายมนุษย์ป่า^{๖๑}

^{๕๗} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๕๓/๖๓๓.

^{๕๘} วิ.จู. (ไทย) ๓/๒๘๓/๓๐.

^{๕๙} สัม. (ไทย) ๑๕/๑๓๓๓/๔๑๕.

^{๖๐} ว. วชิรเมธี, สัมมาสมาธิ ลมหายใจแห่งการตื่นรู้, มปป., หน้า ๑๕.

^{๖๑} ที่มา : <http://www.buddhism.rilc.ku.ac.th/chachawarn/coursesyllabus/> (๓ มกราคม ๒๕๕๔.)

สถานที่ที่พระพุทธเจ้าพำนักตลอดพรรษา พระองค์เสด็จจำพรรษา ณ ป่าไผ่ หรือสวนป่าในเมืองต่างๆ เช่น ราชคฤห์ พาราณสีกรุงเวสาลี กรุงสาวัตถี หรือ ตามภูเขา และถ้ำ ฯลฯ จึงเกิดวัดป่า วัดถ้ำ วัดริมฝั่งแม่น้ำ วัดเขามากมาย แม้ประเทศไทยมีวัดอรุณยูวาลี อยู่ทั่วไทยการพรรณนาความสมบูรณ์ของป่ากาพูทายีอำมาตย์ได้นิมนต์พระพุทธองค์กลับกบิลพัสดุ์ได้พรรณาคความสมบูรณ์ของต้นไม้ เถาวัลย์ พืชดิน หญ้าและภูเขา คนธรรพ์และวิยาธรที่อาศัยอยู่ในป่านั้นพระองค์เสด็จกบิลพัสดุ์ ประทับที่นิโครธาราม(ไม้ไทร) ได้อนุญาตให้พระสารีบุตรบวชนางมหาบขาบดิโคตมีสวนป่าสมัยพุทธองค์ ป่าอิสิปตนมฤคทายวันป่าใหญ่เมืองพาราณสี มีแม่น้ำคงคาไหลผ่านพระยสะและสหยา ขอบวช บิคารมารดาของพระยสะประกาศตนเป็นอุบาสกและอุบาสิกา ปฐมเทศนาแสดงธรรมจักกัปปวัตตนสูตร ป่าปารีเลยยกวัน ป่าไผ่ใหญ่เมืองโกสัมพีพระองค์หนีความวุ่นวายที่พระสงฆ์พิพาทกัน ช้างชื่อ ปาลีไลย์ มาอุปัฏฐากพระองค์ว่านรได้ปฏิบัติพระพุทธองค์โดยถวายเป็นน้ำผึ้ง

ป่าสาละวโนทยานสาละวัน ราชอุทยานนอกเมืองกุสินารของมัลลกษัตริย์ ตั้งชื่ออุทยานตามต้นสาละ สถานที่พระองค์ปรินิพพาน มีพราหมณ์ชื่อ สุภทัตะ ขอบวช (ภิกษุรูปสุดท้าย) ตั้งศาสดาแทนพระองค์ “อานนท์ ธรรมก็ดีวินัยก็ดี ที่เราได้แสดงไว้แล้วและบัญญัติแล้วจักเป็นศาสดาของพวกท่านสืบแทนเราตถาคตเมื่อเราล่วงไปแล้ว”^{๖๒} “ภิกษุทั้งหลาย เราขอเตือนพวกท่านให้รู้ว่าสิ่งทั้งหลายที่เกิดมาในโลก มีความเสื่อมเป็นธรรมดาท่านทั้งหลายจงทำหน้าที่อันเป็นประโยชน์แก่ตนและแก่ผู้อื่นให้สำเร็จบริบูรณ์ด้วยความไม่ประมาทเถิด”^{๖๓} ปรินิพพานวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน (เพ็ญวิสาขะ) ณ ภายใต้ต้นสาละทั้งคู่ที่ออกดอกบานสะพรั่ง ป่าจูลวัน มหาวันในเวสสันดรชาดก กัณฑ์จุลพนและมหาพน ได้พรรณานาป่าไผ่น้อย ป่าไผ่ใหญ่ภูเขา และสัตว์ต่างๆ อย่างน่ารื่นรมย์พราณเจตบุตร และชุกพรพรรณานาป่าและทางไปสู่ภูเขาคันธมาทน์อันเป็นสถานที่พระเวสสันดรประทับมหาวัน พรรณานาป่าใหญ่โดยอัจจุตยาธิกล่าวพรรณนาแก่ชุกกว่าด้วยรุกขชาติ ป่าไผ่ คำสอนเรื่องป่าในพระสูตร โอวาทปาฏิโมกข์ ที่มีใจความที่ไม่ทำชั่ว ทำดีและทำใจให้ผ่องใส, ให้ยินดีในเสนาสนะอันสงบ อานาปนสติสูตร ให้ฝึกสติอาศัยสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ เช่น ป่าโดยสอนว่า “นั่นป่า โคนไม้ เรือนว่าง วนโรปสูตร สร้างสิ่งที่ได้บุญตลอดกาล คือการปลูกต้นไม้ให้ร่มเงา “ชนเหล่าใดสร้างวัดวาอารามที่ร่มรื่นปลูกไม้ดอก ไม้ผล ปลูกต้นไม้ให้ร่มเงา สร้างสะพาน สระน้ำบ่อน้ำ และตั้งอยู่ในธรรม และศีลจตุไปสวรรค์อย่างแน่นอน” มหาโคสิณกสาสูตร กล่าวว่่า ป่านี้ตั้งงามสำหรับภิกษุผู้กลับจากบิณฑบาต นั่งสมาธิตั้งกายตรง ดำรงสติเฉพาะหน้า ตั้งใจว่า จะไม่

^{๖๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔.

^{๖๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๘/๑๖๖.

เล็กน้อยสมาธิเปรียบเทียบธรรมะกับต้นไม้ การเปรียบเทียบดอกบัวกับบุคคลหลายเหล่า ดอกบัว
รองรับเมื่อเจ้าชายสิทธัตถะประสูติ

พุทธศาสนาเปรียบด้วยต้นไม้ทั้งต้นไม้ กิ่ง ใบ สะเก็ด เปลือกกะพี้ และ แก่น และแก่นไม้
คือ หัวใจพระพุทธศาสนา คือการหลุดพ้นจากกิเลส อริยสัจธรรม คนจะบรรลุธรรมผลได้เร็ว คือ การ
อยู่ป่าเป็นวัตร ข้อวัตรปฏิบัติของภิกษุผู้อยู่ป่า นิสัย คือ ฉันทอาหารที่ได้จากบิณฑบาต จีวรได้จากผ้า
บังสกุล อยู่โคนต้นไม้ ด้วยความพอใจ เกสัช : ใช้จ่ายตามธรรมชาติ มี รากไม้ ใบไม้ หญ้า และน้ำ
ปัสสาวะรดคงควัตร มี ข้อ ระบุว่าภิกษุอาศัยป่า ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร (อริยญักกะ) อยู่ตามโคนไม้
เป็นวัตร (รุกขมูลิกังคะ) ทรงอนุญาตเสนาสนะ ๕ ประเภท ผู้ใดปรารถนาอยู่ป่า ก็จงอยู่ผู้ใดปรารถนา
รับผ้าบังสกุล ก็จงรับ ฯลฯ” อยู่ป่าแต่ห้ามทำลายป่า พุทธบัญญัติกับการอยู่ป่าของพระสงฆ์ห้ามภิกษุ
อยู่ ป่าด้วยเหตุ ไม้ให้อยู่ในโพรงไม้คูดงปีศาจ ไม้ให้อยู่บนคาบไม้คูดงนายพราน. ไม้ให้อยู่กลางแจ้ง
ต้องหลบฝนทุกครั้งทีฝนตก ไม้ให้อยู่ในป่าช้าคูดงปีศาจ. ไม้ให้อยู่ตามโคนไม้คูดงคนเลี้ยงวัว ไม้ให้
อยู่ในคูดงเดี่ยวเดี่ยว พระสงฆ์เมืองอาฬวี ทำการซ่อมแซมเสนาสนะและได้ตัดกิ่ง ไม้ลง เทวดาที่
อาศัยอยู่ในต้นไม้ไม่พอใจในปาจิตตีย์ห้ามไว้ว่า “ห้ามมิให้ภิกษุเทอจจากระปัสสาวะ หรือ ถ่มน้ำลาย
บนของเขียวหรือพืช” ผู้อยู่ป่าใช้ไม้ข่อยเขียวและทำความสะอาดพื้น มีประโยชน์ คือ ทำให้สายตาดี
ทำให้ปากสะอาด ทำให้ลิ้นรับรสได้ดี ขจัดเสมหะ ทำให้เจริญอาหาร ความพึงพอใจของพระสงฆ์ผู้
อยู่ป่า วนวิจจะ ภิกษุ กล่าวไว้ว่า : “อาตมาพึงพอใจในก้อนหิน สีฟ้าของเมฆงดงามดำนน้ำในลำธาร
อันบริสุทธิ์และเย็นจ่าอุดมไปด้วยแมลงเต่าทอง” “ด้วยน้ำใส หน้าผาใหญ่ ปกคลุมด้วยตะไคร่ มีทั้ง
ฝูงลิงและกวาง ก้อนหินเหล่านั้นเป็นที่น่าชื่นชม” ต้นไม้ในพุทธประวัติ ได้แก่

๑. ต้นโพธิ์ เป็นต้นไม้เป็นที่ตรัสรู้

๒. ต้นสาละ เป็นต้นไม้ที่มีความสำคัญเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าโดยตรง ทั้งตอน
ประสูติและตอนปรินิพพาน

๓. ต้นชมพูพฤกษ์ หรือ ต้นหว่า เป็นต้นไม้ที่เจ้าชายสิทธัตถะนั่งขัดสมาธิ

๔. ต้นอชปลินโครธ หรือต้นไทร เป็นต้นไม้ที่ธิดามาร คน คือ นางคันหา รากา อรดี มา
ประเล้าประโลมพระพุทธเจ้า

๕. ต้นมูจลินท์หรือต้นจิก เป็นต้นไม้ที่พญามูจลินท นาคราช (พระปางนาคปรก) ต้น
ราชายตนะ ดอกบัวหรือปทุมมา ความบริสุทธิ์ โดยพระองค์ทรงตรัสเปรียบบุคคล ๔ ประเภทกับ
ดอกบัว ๔ เหล่า คือ อุกมภูติฉุญญ วิปจิตฉุญญ เนยยะ ปทปรมะ ต้นตาลหนุ่มในพรรษาที่ ๒ พระพุทธ
องค์พร้อมด้วยพระสงฆ์ ๑,๐๐๐ รูป ได้เสด็จมาประทับ ณ ลัญจิวณอุทยาน เพื่อโปรดพระเจ้าพิม
พิสาร และพระเจ้าพิมพิสารได้เสด็จมาเฝ้าที่ป่าตาลนี้ แล้วทูลเชิญเสด็จเข้าไปยังพระราชนิเวศ พระ

เจ้าพิมพ์สารได้ถวายเวฬุวันแด่พระสงฆ์ซึ่งมีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน จึงเกิดวัดแรกขึ้นในพุทธศาสนา เรียกว่า “เวฬุวันาราม” ต้นคันหาพฤกษ์ ต้นประดู่ลาย ที่ใช้ใบไม้ในกำมือกับใบไม้ในป่าอันไหนมากกว่ากันเป็นเครื่องอุปมา ต้นไม้สีเขียว ที่แสดงอุบายแก้ห้วงพระโมคคัลลานะ ต้นหญ้ากู่สะ สำหรับปูอาสนะวันตรัสรู้ได้ต้นโพธิ์ ต้นมณฑปเป็นดอกไม้ที่ได้โปรยจากอากาศมาบนศีรษะพระองค์ พระพุทธองค์สัมพันธ์กับต้นไม้ ป่าไม้ ตลอดพระชนม์ชีพ ธรรมะที่ตรัสรู้ คือ ความจริงจากธรรมชาติ พระองค์ได้สร้างสังคมพระสงฆ์อยู่ป่า เพื่อสุขแท้จริง อาศัยป่าแต่ไม่ทำลายป่า ใช้ป่าเพื่อสุขทางจิต (สุขภายใน) ความคิดทำลายป่า มิใช่วิถีชาวพุทธ เพราะการทำลายป่าคือการทำลายมนุษย์นั่นเองพระพุทธศาสนาเกี่ยวข้องกับป่าทั้ง โดยหลักธรรมและการปฏิบัติของพระพุทธเจ้า และพุทธสาวก พระพุทธองค์ตลอดพระชนม์การปฏิบัติและเผยแผ่ธรรมะทรงอาศัยอยู่ท่ามกลางธรรมชาติมี ป่าไม้ โคนต้นไม้ ถ้า ภูเขา เป็นต้น ได้สร้างสังคมพระสงฆ์อยู่ป่า ปฏิบัติธรรมในป่าโดยไม่ทำลายป่า และอนุรักษ์ป่าในขณะเดียวกันด้วย

กล่าวได้ว่า ป่าเป็นที่อยู่ตามธรรมชาติที่บริสุทธิ์และสงบเหมาะแก่ผู้แสวงหาความวิเวกในพุทธประวัติ นั้น พระพุทธองค์ทรงใช้พระชนม์ชีพส่วนใหญ่อยู่กับธรรมชาติในป่า ดังนั้น การเข้าใจบทบาทของพระองค์ที่มีต่อการอนุรักษ์ป่าโดยการศึกษาพุทธประวัติ แม้ว่าความสัมพันธ์ที่พระองค์มีต่อป่าและธรรมชาตินั้นจะเป็นไปเพื่อการแสวงหาโมกขธรรมก็ตาม แต่ความนิยมชมชอบในธรรมชาติของป่านั้น ก็ยากที่จะหาผู้ใดเทียบพระองค์ ต้นไม้ต่างๆ ในพุทธประวัติต้นโพธิ์ นับได้ว่าเป็นต้นไม้ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งใน พระพุทธประวัติอีกชนิดหนึ่ง เพราะเจ้าชายสิทธัตถะกุมาร ในระหว่างบำเพ็ญพรต เพื่อหาสัจธรรมนั้น ได้ทรงเลือกนั่งประทับที่โคน ต้นโพธิ์ จนกระทั่งพระองค์ได้ตรัสรู้ และยังมีต้นไม้อื่นๆ ที่มีความเกี่ยวข้องเป็นต้นไม้ในพุทธประวัติ

คำสอนในทางพระพุทธศาสนามุ่งหมายให้เกิดประโยชน์สุข ๓ ประการ คือ ประโยชน์สุขสามัญที่สามารถมองเห็นได้ในปัจจุบันที่บุคคลทั่วไปปรารถนา มีทรัพย์สมบัติ เกียรติยศชื่อเสียง อันประกอบด้วยลาภ ยศ สุข สรรเสริญ ส่วนประโยชน์ชั้นสูงขึ้นไปก็ได้แก่ความมีจิตใจเจริญออกงามด้วยคุณธรรมความดี ทำชีวิตให้มีค่าเป็นหลักประกันในชาติหน้า และประโยชน์อย่างยิ่ง คือ พระนิพพาน อันได้แก่ สภาพที่ดับกิเลสความโลภ ความโกรธและความหลง อันเป็นเป้าหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา ดังนั้นเป้าหมายของการอยู่ในปฏิรูปเทศจึงมี ๒ ระดับ ดังจะนำเสนอต่อไปนี้

ดังที่กล่าวมาแล้วว่า เป้าหมายของการอยู่ในปฏิรูปเทศก็เป็นไปตามแนวทาง คำสอนของพระพุทธศาสนาทั้ง ๓ ประการ^{๖๔} แต่ในเป้าหมายระดับโลกิยน์จะหมายถึงประโยชน์สุขใน ๒ ประการแรก ก็คือ

๑) ทัศนคติ หรือประโยชน์ของการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน เป็นประโยชน์ในปัจจุบัน ประโยชน์สุขสามัญที่มองเห็นกันในชาตินี้ ที่คนทั่วไปปรารถนา มีทรัพย์ ยศ เกียรติ ไม้ตรี เป็นต้น

๒) สัมปราชัย หรือประโยชน์ของการดำเนินชีวิตในการเบี่ยงหน้า คือการดำเนินชีวิตเพื่อประโยชน์เบี่ยงหน้า ซึ่งเป็นผลมาจากการบำเพ็ญประโยชน์ที่สมบูรณ์ในปัจจุบันส่งผลให้ชีวิตในอนาคต ตลอดถึงในภพหน้า คือความเจริญงอกงามแห่งชีวิตจิตใจที่ก้าวหน้าเติบโตใหญ่ขึ้นด้วยคุณธรรม ดำรงตนอยู่ในศีลธรรม ย่อมยังคุณประโยชน์ให้เป็นผู้มีความมั่นใจในความดีของตน ถึงเวลาละโลกนี้ไปก็มีจิตใจผ่องใส สามารถครองสติได้ ไม่หวั่นกังวลหรือกลัวภัยแห่งโลกหน้า

เป้าหมายของการอยู่ในปฏิรูปเทศในระดับโลกุตระนั้นก็หมายถึง ประโยชน์สุขในประการสุดท้าย ก็คือ ปรมัตถะ หรือประโยชน์สูงสุดในการดำเนินชีวิต อันเป็นจุดหมายสูงสุดของมนุษย์ตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา เพื่อสลัดตนออกจากทุกข์ทั้งปวง และเพื่อทำพระนิพพานให้แจ้ง หรือเรียกว่าประโยชน์ที่เป็นสาระแท้จริงของชีวิต ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายขั้นสุดท้ายในทางพระพุทธศาสนาที่ทุกชีวิตควรจะเข้าถึง คือการรู้แจ้งสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ไม่ถูกบีบคั้นด้วยอำนาจของกิเลสความยึดมั่นถือมั่น สามารถทำจิตใจให้ปลอดโปร่งผ่องใส สะอาด บริสุทธิ์ ก็จะมีความสุขประณีตภายในเรียกสั้นๆ ว่า พระนิพพาน คือดับกิเลสและกองทุกข์ นับได้ว่า ปฏิรูปเทศ จากกรอบแนวคิดดังกล่าว ย่อมหมายความว่า การอยู่ป่า ของพระเรวตะก็นับเป็นปฏิรูปเทศสำหรับท่านโดยเฉพาะนั่นเอง

สรุปความได้ว่า พระเรวตะนับเป็นตัวอย่างของคุณสมบัติด้านเอตทัคคะและ เรื่องของการอยู่ป่าเป็นวัตร ละความกลัวความหวาดระแวงอันจะเกิดขึ้นจากป่า เพราะธรรมดาว่า ป่าย่อมเป็นผู้นำสพรึงกลัว ดังคำที่พระพุทธองค์ได้แสดงแก่พระสารีบุตรว่า สารีบุตรเพราะราวป่า นำสพรึงกลัว นำสขดสของ จึงมีเรื่องดังนี้ คือ ภิกษุผู้ไม่ปราศจากราคะ เข้าไปราวป่า ส่วนมากเกิดความกลัวจนลุกชนพอง^{๖๕}

^{๖๔} อ.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๓๕/๓๘๘-๓๘๙.

^{๖๕} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๕/๑๒.

ท่านพระเวรณะนั้น ได้ให้แง่คิดในการอยู่ป่าของภิกษุ ซึ่งประมวลจากประสบการณ์ของท่านที่มีความยินดีในการอยู่ที่สงัด สงบระงับ และหลีกเลี่ยงว่า ท่านสารีบุตร ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีความหลีกเลี่ยงเป็นที่มายินดีแล้วในความหลีกเลี่ยง หมั่นประกอบกรรมเครื่องระงับใจภายในตน ไม่เห็นห่างจากฌาน ประกอบด้วยวิปัสสนา เพิ่มพูนเรื่อว่าง ท่านสารีบุตร ปาโคสังคาสลวันพึงงามด้วยภิกษุเช่นนี้”^{๖๖}

การตอบปัญหาของท่านที่มีต่อพระสารีบุตรนั้นย่อมแสดงทรรศนะที่ว่า การอยู่ในป่านั้นเหมาะสมที่จะเจริญวิปัสสนา เพื่อการถึงที่สุดแห่งทุกข์ คือ มองบรรยากาศว่าการเจริญกรรมฐานนั้นเบื้องต้นย่อมต้องการความสงบร่มเย็นร่มรื่น และเมื่อปฏิบัติได้แล้ว ก็ย่อมสามารถจะดำรงได้อย่างเป็นสุขในที่ทุกเมื่อ นั้นหมายความว่า การอยู่ป่านั้นเป็นปฏิรูปเทศสำหรับการบรรลุธรรมนั่นเอง รูปแบบของปฏิรูปเทศสำหรับภิกษุนั้น เป็นเรื่องของถิ่นที่อยู่อาศัยที่เป็นเครื่องช่วยส่งเสริมให้ผู้ผู้อยู่ที่นั้นสามารถพัฒนาตนไปสู่ความเป็นภิกษุที่ดี โดยการอยู่ในปฏิรูปเทศช่วยส่งเสริมให้เกิดมีคุณธรรมของความเป็นภิกษุ และพัฒนาคุณธรรมของความเป็นภิกษุให้ครบถ้วนบริบูรณ์^{๖๗}

เมื่อได้อยู่ในถิ่นที่เหมาะสมแล้ว ย่อมมีโอกาสที่จะพัฒนาตนไปสู่ความเจริญ สู่เป้าหมายหรือผลที่จะได้รับจากการอยู่ในปฏิรูปเทศได้ไม่ยาก ซึ่งเป้าหมายหรือผลที่จะได้รับจากการอยู่ในปฏิรูปเทศนั้นย่อมขึ้นอยู่กับผู้ที่อยู่นั้นว่าจะสามารถใช้ประโยชน์จากการที่ได้อยู่ในปฏิรูปเทศได้มากน้อยเพียงใด

๓.๖ ชีวิตในบั้นปลาย

พระเถระถูกกล่าวหาว่าเป็นโจรเมื่อกาลเวลาล่วงไป วันหนึ่งท่านเดินทางไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ซึ่งทรงพักอยู่ในที่ไมไกลจากกรุงสาวัตถี ในระหว่างทาง ก็เกิดโจรกระทำการปล้นในพระนคร ได้ทรัพย์แล้วจะพากันหนีมาทางที่พระเถระอยู่ เหล่าชนเจ้าของทรัพย์ ราชบุรุษและพระราชาก็พากันไล่ติดตาม พวกโจรเห็นจวนตัวจึงได้ทิ้งห่อทรัพย์ไว้ในที่ใกล้พระเถระ ผู้ที่ติดตามเห็นห่อทรัพย์ที่ตกอยู่ในที่ใกล้พระเถระ จึงได้จับตัวท่านไปด้วยเข้าใจว่าท่านเป็นโจร เมื่อชน

^{๖๖} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๓๔/๓๖๘.

^{๖๗} พระปลัดประเสริฐ อานนุโท “ศึกษาวิเคราะห์คุณค่าและความสำคัญของปฏิรูปเทศในพระพุทธศาสนาเถรวาท, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยวงศกรนครราชวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร, ๒๕๕๒). หน้า ๖๗.

เหล่านั้นพาท่านมาแสดงต่อพระราชาแล้วทูลว่า ผู้นี้เป็นโจรพระเจ้าข้า พระราชารับสั่งให้ปล่อยพระเถระแล้วตรัสถามว่า ท่านขอรับ ท่านกระทำโจรกรรมนี้หรือไม่? พระเถระเพื่อจะประกาศกรรมเช่นนั้น ที่ตนไม่เคยกระทำตั้งแต่เกิดมา เพราะตัดกิเลสได้เด็ดขาด และไม่ควรกระทำในกรรมเช่นนั้น เมื่อจะแสดงธรรมแก่พระราชา จึงได้กล่าวคาถานี้ว่า

นับแต่เราออกบวชเป็นบรรพชิตแล้ว ไม่รู้สึกถึงความดำริอันไม่ประเสริฐประกอบด้วยโทษเลย ในระยะกาลนานที่เราบวชอยู่นี้ เราไม่รู้สึกถึงความดำริว่า ขอให้สัตว์เหล่านั้น จงถูกฆ่า ถูกเขาเบียดเบียน จงได้รับทุกข์ เรา รู้สึกแต่การเจริญเมตตาอันหาประมาณมิได้ อบรมสั่งสมดีแล้วโดยลำดับ ตามที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้แล้ว เราได้เป็นมิตรเป็นสหายของสัตว์ทั้งปวง เป็นผู้อนุเคราะห์สัตว์ทั้งปวง ยินดีแล้วในการไม่เบียดเบียน เจริญเมตตาจิตอยู่ทุกเมื่อเรายังจิตอันไม่ง่อนแง่นไม่กำเริบให้บันเทิงอยู่ เจริญพรหมวิหารอันบุรุษผู้เลวทรามไม่ช่องเสพสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นผู้เข้าทูลขียนอันไม่มีวิตกจิราประกอบด้วยความเป็นผู้หนึ่งเป็นอริยะ โดยแท้จริง ภูเขาสิลาล้วนไม่หวั่นไหว ตั้งอยู่คงที่ แม้นันใด ภิกษุก็ฉนั้นนั้น ย่อมไม่หวั่นไหวจวบบรรพต เพราะสิ้นโมหะ ความชั่วแม้มีประมาณเท่าปลายขนทราย ย่อมปรากฏเหมือนประมาณเท่าหมอกเมฆแก่ท่านผู้ไม่มีกิเลสเครื่องช่วยวน ผู้แสวงหาความสะอาดเป็นนิตย์ เมืองหน้าด่านเป็นเมืองอันเขาคุ้มครองแล้วทั้งภายในและภายนอก ฉนั้นใด ท่านทั้งหลายจงค้ำครองตนฉนั้นนั้นเถิด ขณะอย่าได้ล่วงเลยท่านทั้งหลายไปเสีย เราไม่ยินดีต่อความตาย ไม่เพิลิดเพิลินต่อความเป็นอยู่ แต่เรารอเวลาตาย เหมือนลูกจ้างคอยให้หมดเวลาทำงานฉนั้น เราไม่ยินดีความตาย ไม่เพิลิดเพิลินความเป็นอยู่ แต่เรามีสติสัมปชัญญะ รอท่าเวลาตาย พระศาสดา เราคุ้นเคยแล้ว เราทำคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเสร็จแล้ว ปลงภาระอันหนักลงแล้วถอนค้นหาเครื่องนำไปสู่ภพแล้ว ได้บรรลุถึงประ โยชน์ที่กุลบุตรออกบวชเป็นบรรพชิตต้องการแล้ว บรรลุถึงความสิ้นสัง โยชน์ทั้งปวง

ครั้นพระเถระได้กล่าวอย่างนี้แล้ว ท่านก็เห็นกาลปรินิพพานแห่งตนปรากฏขึ้นในจิต จึงให้โอวาทแก่พวกเหล่านั้นโดยสังเขปนั้นแล เมื่อจะประกาศพระนิพพานจึงกล่าวคาถาสุดท้าย

เธอทั้งหลายจงยังศึกษา ๓ มีทานและศีลเป็นต้น ที่ควรให้ถึงพร้อม ให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาทเถิด จงเป็นผู้ไม่ประมาทในการตามรักษาศีลอันเป็นไปแก่คุณที่สุด อันต่างด้วยประโยชน์ในปัจจุบัน และประโยชน์ในเบื้องหน้า ในการตามประกอบสมณะ และวิปัสสนากาวนา ท่านทั้งหลายจงไม่ประมาทในทานและศีลเป็นต้น นี้เป็นคำพร่ำสอน คือเป็นโอวาทของเรา

ครั้นแสดงข้อปฏิบัติอันเป็นประ โยชน์แก่ผู้อื่นอย่างนี้แล้ว เมื่อจะถือเอาที่สุดแห่งข้อปฏิบัติอันเป็นประโยชน์ตน จึงกล่าวว่า

“เราจักปรีณิพพาน เราเป็นผู้หลุดพ้นแล้วในที่ทุกสถาน จากกิเลสและภพทั้งหลาย โดยประการทั้งปวง เพราะเหตุนี้เราจักปรีณิพพานโดยส่วนเดียวขณะนี้แล ครั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว นั่งขัดสมาธิเข้าฌานมีเตโชธาตुเป็นอารมณ์ เมื่อไฟลุกโพล่งอยู่ ปรีณิพพานด้วยอนุภาทิเสสนิพพานธาตु”

๓.๗) สรุป

“อสีติมหาสาวก” หมายถึง พระสาวกผู้ยิ่งใหญ่ ๘๐ รูป มีหลักการเลือก คือ ๑.กำหนดจากพระสาวกที่มีคุณธรรม และ มีความสามารถพิเศษ ผู้เป็นเอตทัคคะเป็นหลัก แล้วรวมพระสงฆ์ในกลุ่มของท่านเข้าด้วย ๒. กำหนดเอาพระสาวกผู้มีได้เป็นเอตทัคคะแต่มีชื่อระบุไว้ในปฐมโพธิกาล ครั้งแรกได้พระสาวก ๖๔ รูป ครั้งที่ ๒ ได้พระมหาสาวกอีก ๕ รูป รวมเป็นได้ พระมหาสาวก ๖๙ รูป ที่เหลืออีก ๑๑ รูป รวมเป็น ๘๐ รูป โดยมีคุณลักษณะสำคัญ ๒ ประการ คือ (๑) คุณลักษณะสำคัญส่วนตนมี ๓ คุณลักษณะ คือ ๑)เป็นผู้ได้บำเพ็ญบารมีมามาก ๒) ได้บรรลुरुกนิญา ๖ ๓)เป็นผู้มีเถรธรรม ๑๐ และ (๒) คุณลักษณะสำคัญที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมเป็นผลมาจากความสามารถเฉพาะตัว และ ผลงาน ที่ส่งผลต่อความเจริญมั่นคงของพระพุทธศาสนา

“เอตทัคคะ” หมายถึง ผู้ประเสริฐสุดในทางใดทางหนึ่ง เป็นตำแหน่งที่พระพุทธเจ้าทรงแต่งตั้งให้พุทธบริษัท ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา แต่ละตำแหน่งจะมีเพียงคนเดียวเท่านั้น โดยมีหลักเกณฑ์และเหตุผลในการคัดเลือก ๔ ประการ คือ ๑. โดยเหตุเกิดเรื่อง (อตุลุปปตฺติโต) ๒. โดยการมาก่อน ๓. โดยเป็นผู้ชำระชานาญ และ ๔. โดยเป็นผู้ยิ่งใหญ่ด้วยคุณ ประเภทของเอตทัคคะมี ๔ หมวด คือ ๑) ภิกษุมิ ๔๑ องค์ ๒) ภิกษุณี ๑๓ องค์ ๓) อุบาสก ๔) อุบาสิกา ๑๐ ท่าน

ชาติภูมิของพระเรวตะ หรือ พระเรวตขทิวินิยเถระ ในสมัยพระปฐมุตตรพุทธเจ้า ทรงสถาปนาภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัดรองหนึ่งไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะ พระเรวตะหรือนายเรื่อนั้นเห็นภิกษุนั้นจึง ตั้งความปรารถนา เป็นคั่งภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัดรองนั้น พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า จักได้ออกบวชเป็นสาวกของพระพุทธเจ้าโคดมใน อีก ๑๐๐,๐๐๐ กัปข้างหน้า จักได้บรรลुरुกนิญาผล พระพุทธเจ้าโคดมจักตั้งท่านไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะด้านเป็นอยู่ป่า ต่อมาพระเรวตะได้กำเนิดเป็นเรวตะในสมัยพระสมณโคดม พระเรวตะได้มาปฏิสนธิในครรภ์ของนางสารีพราหมณีในบ้านอุปติสสคาม ณ หมู่บ้านนาลกะ ไม่ไกลกรุงราชคฤห์ บิดาคือ วังคันตพราหมณ์ เป็นบุตรคนสุดท้อง พี่ชายคือ อุปติสสะ (พระสารีบุตร) พระจุนทเถระและพระอุปเสนเถระ มีพี่สาว ๓ คน

การออกบวชของพระเวรตะ เมื่อ เรวตะอายุประมาณ ๑-๘ปี ถูกมารดาจับให้แต่งงาน เพื่อป้องกันไม่ให้ท่านบวช แต่เรวตะเห็นความไม่เที่ยงของสังขารสตรี จึงหนีจากงานแต่งงาน ไปถึงป่าซึ่งเป็นที่อยู่ของภิกษุผู้ถือบั้งสกุลเป็นวัตร แล้วขอบรรพชาเป็นสามเณร แบบ “ตจปีญจกัมมัฏฐาน” คือ ธรรมเนียมหนึ่งเป็นที่เคารพห้า เป็นอารมณ คือ พิจารณาส่วนของร่างกาย ๕ อย่าง คือ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง โดยความเป็นของปฏิญกุล

การบรรลुพระอรหัตของพระเวรตะ พระเวรตะบรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิตา ภายในพรรษาในระหว่าง ๑ เดือน ได้พักอาศัยอยู่ในป่าไม้ตะเคียน จึงเป็นเหตุให้ท่านได้ชื่อว่า พระเวรต ขทรวนียเถระ เพราะ “ขทริระ” แปลว่า ไม้ตะเคียน ไม้พะยอม พระจันทร์ “วนียะ” แปลว่า อยู่ป่า หลังจากบรรลุอรหัตผลแล้ว พระเวรตะได้แสดงฤทธิ์เนรมิตป่าให้เป็นพระคันธกุฎีและเรือนยอดถวายพระพุทธเจ้าและพระสาวก ๕๐๐ รูป หลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงพาพระสาวกเสด็จกลับแล้ว ท่านก็คลายฤทธิ์ ป่าทั้งป่ากลับมีสภาพดั้งเดิม

คุณสมบัติเฉพาะตัวของพระเวรตะมี ๒ ประการ คือ (๑) ด้านเอตทัคคะ ด้วยเหตุที่พระเวรตะมีคุณสมบัติเฉพาะด้านเอตทัคคะ ตามที่ได้กล่าวมาแล้วในข้อที่ ๓.๑.๔ และความยินดีในความสงบเงียบตามความเป็นอยู่ของภิกษุผู้อยู่ป่าจึงได้รับการแต่งตั้งจากพระพุทธเจ้าให้อยู่ในตำแหน่งนี้ และ (๒) ด้านการอยู่ป่าเป็นวัตร พระเวรตะมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ เพราะความปรารถนาที่ตั้งไว้ และท่านเองก็มีความยินดี พอใจในธรรมชาติด้วย ท่านได้ให้แง่คิดในการอยู่ป่าของภิกษุ ซึ่งประมวลจากประสบการณ์ของท่านที่มีความยินดีในการอยู่ที่สงัด สงบ ระงับ และหลีกเลี่ยงในป่า

ชีวิตในบั้นปลายของพระเวรตะ ถูกกล่าวหาว่าเป็นโจร แต่พระราชารับสั่งให้ปล่อยแล้วตรัสถาม พระเวรตะตอบว่า ตนไม่เคยกระทำตั้งแต่เกิดมา เพราะตัดกิเลสได้เด็ดขาด และไม่ควรกระทำในกรรมเช่นนั้น ครั้นท่านพระเวรตะได้กล่าวอย่างนี้แล้วก็เห็นกาลปรินิพพานแห่งตนปรากฏขึ้นในจิต จึงให้โอวาทแก่พวกเหล่านั้นโดยสังเขปนั่นแล เมื่อจะประกาศพระนิพพาน ครั้นแสดงข้อปฏิบัติอันเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นอย่างนี้แล้ว นั่งขัดสมาธิเข้าฌานมีเตโชธาตุเป็นอารมณ เมื่อไฟลูกโพลงอยู่ ปรินิพพานด้วยอนุปาทิสถนิพพานธาตุ

เมื่อเราได้ศึกษาอสีติมหาสาวก เอตทัคคะและชาติภูมิของพระเวรตะตั้งแต่ในสมัยพระปฐมุตตรพุทธเจ้า จนถึง กำเนิดในสมัยพระสมณโคดม ได้ออกบวช บรรลุพระอรหัตและชีวิตในบั้นปลาย ทำให้ผู้วิจัยสนใจต่อไปในประเด็นของความสัมพันธ์กับบุคคลต่าง ๆ ของพระเวรตะ ในฐานะต่าง ๆ และบทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจนถึงอิทธิพลต่อพระภิกษุไทยในปัจจุบัน ในบทที่ ๔ ที่จะกล่าวต่อไป

บทที่ ๔

วิเคราะห์อรรถุญญิตุรงค์ของพระเรวตะที่เป็นแนวทางต่อพระภิกษุไทยในปัจจุบัน

การศึกษาเรื่องอรรถุญญิตุรงค์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ที่มีประเภทของตุรงค์ในพระวินัยปิฎก ๑๓ ประเภท และมีการจำแนกออกไปอีกเป็น ๖ กลุ่มนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ธรรมที่เป็นอุปการะแก่ผู้ปฏิบัติตุรงค์ มีความเจริญก้าวหน้า สามารถเข้าถึงการบรรลุธรรม ตามความสำคัญที่พระพุทธเจ้าทรงประสงค์ กล่าวคือการบำเพ็ญเพียรทางจิตเพื่อบรรลุมรรค ผลนิพพานเป็นที่สุด มิได้ทรงมุ่งเน้นประเด็นเป็นอย่างอื่น หากแต่ทรงประสงค์จะให้เหล่าสาวกอาศัยป่าเพื่อปลีกวิเวกในการปฏิบัติธรรม ดังนั้น ในบทนี้ ผู้วิจัยจะวิเคราะห์อรรถุญญิตุรงค์ของพระเรวตะในแง่ของอิทธิพลที่มีต่อพระสงฆ์ไทยปัจจุบัน ตามหลักฐานที่ปรากฏในพระไตรปิฎก วิมุตติมรรค วิสุทฺธิมรรค รวมถึงความสำคัญแง่มุมต่าง ๆ ในการปฏิบัติอรรถุญญิตุรงค์ของท่านซึ่งส่งผลให้ได้รับการยกย่องในเขตทศคะว่า เป็นผู้เลิศกว่าเหล่าพระสาวกทั้งหลายผู้มีปศคืออยู่ป่า จากพระศตาคตดังต่อไปนี้

๔.๑ ความสัมพันธ์กับบุคคลต่าง ๆ ของพระเรวตะ

พระอรหันตจิตตาสพในทางพระพุทธศาสนานี้ ย่อมมีความพยายามขวนขวายในการทำงานของพระพุทธศาสนาเป็นธรรมดา เห็นได้จากเขตทศคะต่างๆ ที่ได้รับแต่งตั้งจากพระพุทธเจ้า ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความที่พระอรหันต์เหล่านั้นได้จรจรโรงงานพระพุทธศาสนาโดยไม่คำนึงถึงความลำบากทางกายแม้แต่น้อย วิถีชีวิตของพระเรวตะก็เช่นกัน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้จำแนกความสัมพันธ์กับบุคคลสำคัญต่างๆ ของพระเรวตะเป็น ๕ กลุ่ม คือ (๑) ความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้า (๒) กับภิกษุ (๓) ภิกษุณี (๔) กับอุบาสิก และ (๕) อุบาสิกา ดังต่อไปนี้

๔.๑.๑ ความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้า

พระเรวตะนับเป็นหนึ่งในอสีตมหาสาวกที่ได้รับเขตทศคะคือตำแหน่งที่รับรองคุณสมบัติที่โดดเด่นกว่าสาวกเหล่าอื่นด้านอรรถุญญิตุรงค์จากพระพุทธเจ้า ทำให้เป็นพระสาวกที่มีความสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่สำคัญองค์หนึ่ง ซึ่งมีความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้า ใน

ฐานะต่างๆ ที่ผู้วิจัยได้ประมวลไว้ ๔ ฐานะ คือ (๑) ในฐานะที่เป็นพระสาวก (๒) เป็นผู้ได้รับการแต่งตั้งเป็นเอตทัคคะ (๓) พระพุทธเจ้าตรัสถึง (๔) พระพุทธเจ้าให้ความสำคัญเสด็จไปเยี่ยม ดังนี้

(๑) ในฐานะที่เป็นพระสาวก

พระเวทเถระถือว่าเป็นพระสาวกผู้ใหญ่ที่สำคัญของพระพุทธเจ้า นอกจากจะเป็นสาวก โดยการถึงซึ่งพระพุทธเจ้าเป็นสรณะตั้งแต่ครั้งยังครองเพศฤๅษีแล้ว ยังประพาศพิพรหมจรรย์ในพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้าอีกด้วย แม้จะไม่ได้บรรพชาอุปสมบทด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทาวิธี เหมือนพระเถระอื่นๆ มีพระมหากัสสปะ และพระอานนท์เป็นต้น แต่ได้ชื่อว่าเป็นสาวกของพระพุทธเจ้าเนื่องจากพระบรมพุทธานุญาตให้พระสงฆ์กระทำการบรรพชาอุปสมบทด้วยวิธีรับไตรสรณคมน์ และญัตติจตุตถกรรมวาจาแก่กุลบุตรผู้มีศรัทธาได้ ด้วยเหตุนี้ พระเวทเถระจึงนับว่าเป็นสาวกของพระพุทธเจ้าโดยการเข้าถึงพระรัตนตรัย และการบรรพชาอุปสมบทดังกล่าว

พระเวทเถระชื่อว่า เป็นสาวกของพระพุทธเจ้าด้วยเหตุแห่งการเข้าถึงธรรมตามสมควรแก่ธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงประกาศ เนื่องจากพระพุทธเจ้าเมื่อทรงค้นพบสังฆธรรมที่ไม่เคยมีใครค้นพบมาก่อนแล้วนำมาเปิดเผยเพื่อเป็นปฏิปทาแห่งการปฏิบัติของเหล่าชนผู้เลื่อมใส ย่อมได้พระนามว่า เป็นธรรมสามี กล่าวคือเจ้าของแห่งธรรม ดังนั้น เมื่อพระเวทเถระเลื่อมใสในหลักธรรมของพระองค์แล้วก็นำไปปฏิบัติจนบรรลุอริยธรรมตามมีพระโศคาปิตติผลเป็นต้น นับได้ว่า เป็นสาวกของพระพุทธเจ้าด้วยเช่นกัน

อีกอย่างหนึ่ง พระเวทเถระได้ชื่อว่าเป็นสาวกของพระพุทธเจ้าด้วยเหตุแห่งเข้าถึงธรรมซึ่งผูกโยงผู้บรรลุนิพพานให้เป็นเครือญาติเดียวกัน เรียกว่า ญาติธรรม ยกตัวอย่างกรณีที่พระพุทธองค์ถามพระมหาโมคคัลลานเถระเพื่อต้องการทราบถึงข่าวคราวของพระสารีบุตรเถระ โดยใช้คำเรียกแทนตัวพระสารีบุตรเถระว่า พี่ชายของเธอ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า พระสารีบุตรมีศักดิ์เป็นพี่ชายของเหล่าสาวกที่เหลือ ด้วยเหตุแห่งการมีปัญญาเลิศกว่าเหล่าสาวกทั้งหลายนั่นเอง ด้วยเหตุนี้ เมื่อพิจารณาตามลำดับปัญญาเครื่องเข้าถึงธรรมแล้ว พระเวทเถระนับเป็นญาติธรรมทั้งของพระพุทธเจ้า และพระอริยสาวกทั้งหลายผู้ได้ชื่อว่าเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า

(๒) ในฐานะเป็นผู้ได้รับการแต่งตั้งเป็นเอตทัคคะ

ความเกี่ยวข้องระหว่างพระเวทเถระกับพระพุทธเจ้าในฐานะเป็นสาวกผู้ได้รับเอตทัคคะ เกิดจากความโดดเด่นด้านพฤติกรรมที่กระทำเป็นประจำ หรือที่กระทำอย่างอุกฤษฏจน

^๑ คุรุขละเถยคใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๔/๔๒-๔๓, ๖๕-๖๒/๕๓-๑๐๐.

กลายเป็นความสำคัญเชิงสัญลักษณ์ประจำตัวของบุคคลนั้นไป ยกตัวอย่าง ลักษณะความมีปัญญา เลิศเป็นอัครลักษณะประจำตัวของพระสารีบุตรเถระ และลักษณะความโดดเด่นในด้านการใช้อิทธิฤทธิ์ต่างๆ เป็นอัครลักษณะประจำตัวของพระมหาโมคคัลลานเถระ เป็นต้น

สำหรับพระเวทเถระมีลักษณะมักน้อย สันโดษ ยินดีความไม่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ ใช้ปัจจัยในการดำรงชีพพอสมควร ซึ่งเป็นวิถีทางที่พระพุทธเจ้าทรงยินดี และแนวทางการอบรมสั่งสอนเหล่าสาวกมาโดยตลอด ด้วยเหตุนี้ พระเวทเถระจึงอาศัยอยู่ในป่าไม้ตะเคียนมาโดยตลอดหลายปี ตั้งแต่บรรพชาเป็นสามเณรจนถึงการอุปสมบทเป็นพระภิกษุ จึงได้รับการขนานนามว่า ขทิวนิยเวทเถระ แปลว่า พระเวทเถระผู้อยู่ในป่าแห่งไม้ตะเคียนมีหนาม และจากการที่พระเถระมีปกติอยู่ในป่าเป็นปกติเช่นนี้ ทำให้พระพุทธเจ้าเมื่อครั้งเสด็จประพรมเยี่ยมพระเถระได้ทรงแต่งตั้งท่านไว้ในเขตพักจะว่า “เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้อยู่ป่าเป็นวัตร หรือเป็นปกติ”^๒

(๓) ในฐานะที่พระพุทธเจ้าตรัสถึง

พระเวทเถระจัดเป็นพระอสีติมหาเถระที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง มีข้อมูลรองรับไว้มหาโคตงคสูตรไว้ว่า สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ที่ป่าโคตงคสาลวัน พร้อมด้วยพระเถระ ผู้เป็นพระสาวกที่มีชื่อเสียงหลายรูป คือ ท่านพระสารีบุตร ท่านพระมหาโมคคัลลานะ ท่านพระมหากัสสปะ ท่านพระอนุรุทธะ ท่านพระเวทเถระ ท่านพระอานนท์ และพระเถระผู้เป็นพระสาวกที่มีชื่อเสียงรูปอื่น ๆ^๓ ในเหล่าสาวกที่มีชื่อเสียงทั้งหลาย พระเวทเถระจัดเป็นผู้หนึ่งที่ทรงกล่าวถึงคุณสมบัติอันน่าชื่นชม ปรากฏในพระสูตรต่าง ๆ ดังนี้

ในมหาโคตงคสูตร ว่าด้วยเหตุการณ์ในโคตงคสาลวันจะเป็นปางงามได้ด้วยภิกษุผู้มีคุณสมบัติเช่นไร ซึ่งในเรื่องนี้พระสารีบุตรได้ถามพระเวทเถระถึงความงามของป่าโคตงคสาลวันซึ่งเป็นที่พักอยู่จำพรรษาของภิกษุทั้งหลายว่า จะงดงามได้ควรมีภิกษุผู้มีคุณสมบัติเช่นไรอาศัยอยู่ ซึ่งได้ทำตอบว่า จะงดงามได้ด้วยภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีความหนักแน่นเป็นที่มา ยินดี ยินดีแล้วในความหนักแน่น หมั่นประกอบธรรมเครื่องระงับใจภายในตนไม่เห็นห่างจากฉาน ประกอบด้วยวิปัสสนา เพิ่มพูนเรือนว่าง^๔ และเมื่อพระสารีบุตรได้นำคำตอบของท่านไปทูลถามพระพุทธเจ้าอีกครั้งก็ได้รับคำตอบเดิมที่ตรงกับคำตอบของพระเวทเถระ

ในโสปปสูตร ว่าด้วยการหลับนอน พระพุทธเจ้าทรงตรัสตามภิกษุหนุ่มผู้บวชไม่นานถึงการบำเพ็ญเพียรของพระเวทเถระว่า หลังการสนทนาธรรมเสร็จสิ้น ในเวลากลางคืนพระเวทเถระไป

^๒ อัง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๐๓/๒๗.

^๓ ม.มู. (ไทย) ๑๒/๓๓๒/๓๖๖.

^๔ ม.มู. (ไทย) ๑๒/๓๓๔/๓๓๓-๓๖๘.

ไหนด เมื่อได้รับคำตอบว่า ได้เข้าสู่ที่อยู่ของคนเพื่อบำเพ็ญสมณธรรมต่อไปอีก จึงทรงสั่งสอนเหล่าภิกษุหนุ่มให้มีความเพียรต่อเนื่อง ไม่เกียจคร้านเพื่อความเป็นพระเถระผู้เป็นที่รักในอนาคต^๕

ในพราหมณสูตร ว่าด้วยความเป็นพราหมณ์ พระพุทธทศพระเนตรเห็นพระเรวตะในกลุ่มของพระเถระผู้ใหญ่มีพระสารีบุตรเป็นต้น มาแต่ไกล จึงตรัสกะภิกษุทั้งหลายซึ่งกำลังฟังธรรมว่า พราหมณ์ทั้งหลายกำลังมา แล้วทรงให้เหตุผลที่เรียกพระเรวตะว่าเป็นพราหมณ์ ว่าเกิดจากการลอยบาปทิ้งปวงได้แล้วนั่นเอง^๖

(๔) ในฐานะที่พระพุทธเจ้าให้ความสำคัญเสด็จไปเยี่ยม

พระเรวตะเถระ เป็นพระสาวกที่พระพุทธเจ้าทรงใส่พระทัยไม่ด้อยไปกว่าพระสาวกผู้มีชื่อเสียงอื่นๆ เห็นได้จากการที่พระสารีบุตรทูลลาพระองค์เพื่อไปเยี่ยมท่าน เป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าผู้ทรงเล็งเป็นประโยชน์จากการเดินทางไปเยี่ยมพระเรวตะได้เสด็จไปด้วย และเมื่อทรงเห็นสภาพที่อยู่อาศัยที่ล้อมรอบไปด้วยป่า มีสัตว์ร้ายน้อยใหญ่ชุกชุม และปฏิปทาของท่านที่ไม่คำนึงถึงการสบายส่วนตัว เพียงพอด้วยความวิเวกในป่า ทำให้พระองค์ทรงเลื่อมใสเป็นอย่างยิ่ง ถึงกลับตรัสยกย่องให้เป็นสาวกผู้เลิศกว่าผู้อื่นในปฏิปทาการอยู่ป่าเป็นวัตร^๗ และเมื่อทรงสอนถึงความมักน้อยสันโดษ มักยกพระเรวตะเถระเป็นตัวอย่างเสมอ

จากข้อความดังกล่าว ทำให้ผู้วิจัยได้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธเจ้ากับพระเรวตะในระดับที่ยอดเยี่ยม อันเป็นเหตุให้พระองค์เสด็จไปเยี่ยมถึงที่พัก ซึ่งทรงเล็งเห็นประโยชน์แห่งเสด็จไปเยี่ยมครั้งนี้ ๓ ประการใหญ่ๆ คือ เพื่อเผยแผ่ธรรมโดยยกความเป็นผู้สันโดษมักน้อยของพระเรวตะเป็นหัวข้อแสดง เพื่อเน้นย้ำในอุดมการณ์ของการปฏิบัติตนให้มุ่งตรงต่อเป้าหมายคือความพ้นทุกข์โดยแสดงให้เห็นสาระของชีวิตอยู่ที่การปฏิบัติเพียงเพื่อการมีชีวิตอยู่เท่านั้นไม่ได้เป็นไปเพื่อลาภสักการะ และเพื่อวางรูปแบบวิถีชีวิตของพระภิกษุให้เหมาะสมกับสิ่งแวดล้อม ตามที่พระองค์ทรงมุ่งหวังและดำเนินตามวิถีทางดังกล่าวตลอดพระชนม์ชีพ ได้แก่ ทรงประสูติ ตรัสรู้ แสดงธรรม เสด็จจาริก ประทับอยู่ และปรินิพพานล้วนแล้วแต่อยู่ในป่าทั้งนั้น การเสด็จมาเยี่ยมพระเรวตะจึงเป็นการวางรูปแบบวิถีชีวิตที่เหมาะสมของสมณะ

^๕ อัง.ภกค. (ไทย) ๒๒/๑๗/๔๓๕-๔๔๑.

^๖ พุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๕/๑๗๗.

^๗ พุ.อป. (ไทย) ๓๓/๕๑/๓๐๑.

๔.๑.๒ ความสัมพันธ์กับภิกษุ

เมื่อกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธเจ้ากับพระเวทตะแล้ว จำต้องกล่าวถึงบทบาทของท่านผ่านความสัมพันธ์กับเหล่าภิกษุ เนื่องจากพระเวทตะมีปฏิปทาที่เหล่าภิกษุจะต้องยึดถือเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต ซึ่งมีความสัมพันธ์กับภิกษุ ในฐานะต่างๆ ที่ผู้วิจัยได้ประมวลไว้ ๔ ในฐานะ คือ (๑) ในฐานะเป็นสัททวิหาริก (๒) เป็นพระอุปัชฌาย์ (๓) ที่ได้ร่วมอยู่กลุ่มพระเถระสำคัญ และ (๔) เป็นพระน้องชายของพระสารีบุตร ดังนี้

(๑) ในฐานะเป็นสัททวิหาริก

พระเวทตะได้ชื่อว่าเกิดในพระพุทธศาสนา ได้แก่ เป็นสามเณรโดยมีพระภิกษุผู้ใหญ่ที่สุดในภิกษุ ๓๐ รูป ที่ท่านหนีไปขอบรรพชา และด้วยการอุปสมบทจากสำนักของพระสารีบุตรเถระเป็นพระอุปัชฌาย์ มีพระมหาโมคคัลลานเถระเป็นอาจารย์ ได้นามว่า เวทตะภิกษุ ตามชื่อเดิมของท่าน มีหลักฐานรองรับในอุปาติเถราปทานว่า พระสารีบุตรเถระผู้มีปัญญามาก เป็นพระอุปัชฌาย์ของข้าพเจ้า พระมหาโมคคัลลานเถระผู้มีฤทธิ์มาก เมื่อปลงผมให้ได้พร้าสอนข้าพเจ้า^๔

(๒) ในฐานะเป็นพระอุปัชฌาย์

ภายหลังการอุปสมบทแล้ว พระเวทตะเถระพำนักอยู่ในป่าไม้ตะเคียนเป็นเวลายาวนาน จนมีกุลบุตรมีศรัทธาในข้อวัตรปฏิบัติของท่าน เดินทางเข้าฝากตัวเพื่อบรรพชาอุปสมบทในสำนักของท่านมีจำนวนเกือบ ๕๐๐ คน ทำให้ท่านเป็นพระเถระที่มีบริวารมากไม่ต่างกับพระเถระผู้มีชื่อเสียงอื่นๆ มีพระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะ พระมหากัสสปะ และพระอานนท์ เป็นต้น

(๓) ในฐานะที่ได้ร่วมอยู่กลุ่มพระเถระสำคัญ

มีหลักฐานในพระสูตรต้นตปิฎกหลายแห่งปรากฏว่า พระเวทตะเถระเป็นพระอสีติมหาเถระที่บางครั้งบางสมัยได้พักอยู่ร่วมกับพระเถระผู้ใหญ่ต่าง ๆ เช่นในมหาโคตลิ่งสูตร โสปปสูตร และพราหมณสูตร เป็นต้น

(๔) ในฐานะเป็นพระน้องชายของพระสารีบุตร

พระเวทตะเถระเป็นน้องชายผู้น้อยที่สุด ของพระสารีบุตรเถระผู้เป็นอัครสาวกเบื้องขวาของพระพุทธเจ้า ผู้เลิศด้วยปัญญา เป็นพระธรรมเสนาบดีแห่งพระพุทธศาสนา ทำให้ท่านได้รับการ

^๔ ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๘๕/๓๐๑.

ต้อนรับจากหมู่พระสงฆ์เป็นอย่างดีเห็นได้จากตอนที่ท่านหนึ่การแต่งงานเข้าไปหาภิกษุ ๓๐ รูปเพื่อขอบรรพชาเป็นสามเณร เริ่มแรกภิกษุเหล่านั้นไม่อนุญาตเนื่องจากไม่ทราบว่า “ท่านเป็นน้องชายสุดท้องของพระสารีบุตรเถระ” จนกระทั่งได้เอ่ยชื่อพระธรรมเสนาบดี จึงได้รับการบรรพชา^๕

๔.๑.๓ ความสัมพันธ์กับภิกษุณี

สำหรับความสัมพันธ์กับภิกษุณีนี้ผู้วิจัยสามารถแบ่งระดับความสัมพันธ์ออกเป็น ๒ อย่าง ได้แก่ ความสัมพันธ์ในฐานะเป็นผู้ให้โอวาท กับในฐานะเป็นน้องชายของภิกษุณีผู้ร่วมบิดามารดาเดียวกัน มีข้อมูลมานำเสนอ ดังนี้

(๑) ในฐานะผู้ให้โอวาทานุสาสนีแก่ภิกษุณี พระเถระผู้ใหญ่ทั้งหลายต่างรับหน้าที่เป็นผู้ตามพร้าสอนภิกษุณีมาโดยตลอดถือเป็นหน้าที่สำคัญ ปรากฏหลักฐานในภิกษุปาฏิโมกขุทเทศ ว่าก่อนจะเริ่มฟังสวดปาติโมกข์ ผู้สวดจะต้องถามบุพกิจ มีการให้โอวาทภิกษุณีเป็นต้น จึงอันเข้าใจว่าพระเถระทั้งหลายในสมัยพุทธกาลจะต้องผลัดเปลี่ยนกันไปให้โอวาทภิกษุณีถึงสำนัก ไม่เว้นพระเวทเถระด้วย ทำให้พระเถระมีความเกี่ยวเนื่องด้วยกิจที่สงฆ์มอบหมายดังกล่าวมานี้^๖

(๒) ในฐานะผู้เป็นน้องชายของภิกษุณี ๓ องค์ ซึ่งพระเวทเถระนั้น ถือว่ามีความเกี่ยวข้องกับภิกษุณีผู้เป็นจีณาสพ ในฐานะเป็นน้องชายผู้น้อยที่สุด ๓ องค์ ได้แก่ ภิกษุณีชื่อว่าจารา อุปจารา และสีสุปจารา ซึ่งทั้งหมดถูกพระสารีบุตรพี่ชายชักชวนให้ออกบวชในสำนักของภิกษุณี และได้บรรลुพระอรหันต์ทั้งหมด

๔.๑.๔ ความสัมพันธ์กับอุบาสก

พระเวทเถระเมื่ออุปสมบทและถืออารัญญิกวาสิ กล่าวคือถือการอยู่ป่าเป็นวัตรแล้วได้เป็นผู้มีคุณูปการอย่างยิ่งในการเผยแผ่ธรรมแก่อุบาสกและอุบาสิกา ปรากฏหลักฐานความสัมพันธ์คือ

ฐานะเป็นครูผู้สั่งสอนอุบาสก

พระเวทเถระได้อนุเคราะห์อุบาสกให้ตั้งอยู่ในศีลธรรมและให้บรรพชาอุปสมบทเป็นจำนวนมากจนมีสัททวิหาริกจำนวน ๕๐๐ คน และในกาลต่อมายังได้นำนำหลาน ๓ คน ซึ่งเป็นบุตรของน้องสาว ๓ นาง คือนางจาลา นางอุปจาลา และนางสีสุปจาลา มาให้บวชแล้วแนะนำ

^๕ อจ.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๑/๓๕๕-๓๖๐.

^๖ คุุรายละเอียดใน วิ.มหา. (ไทย) ๒/๑๔๔-๑๔๕/๓๑๖-๓๑๘.

กรรมฐานให้หลาน ๆ เหล่านั้นด้วย ในกาลหนึ่งพระเวตเถระถูกกล่าวหาว่าเป็นโจร เนื่องจากกลุ่มโจรได้ทำโจรกรรมแล้วหนีไปยังป่าที่ท่านอาศัยอยู่และทิ้งห่อผ้าไว้ จึงถูกจับตัวและนำขึ้นแสดงต่อพระราชา เมื่อถูกรับสั่งถามว่าขโมยทรัพย์ทำไม พระเถระได้ยืนยันการประพฤติกกรรมเว้นจากทุจริตทั้งสิ้น และเห็นว่ากาลปริณิพพานมาถึงแล้ว ยังอนุเคราะห์ประชาชนที่เข้าร่วมฟังการดำเนินคดีให้ตั้งอยู่ในความไม่ประมาทแล้วเข้าเตโชสมาบัติปริณิพพานกลางอากาศนั่นเอง

๔.๑.๕ ความสัมพันธ์กับอุบาสิกา

พระเวตเถระเมื่ออุปสมบทและถืออารัญญุกวาสิ กล่าวคือถือการอยู่ป่าเป็นวัตรแล้วได้เป็นผู้มีคุณูปการอย่างยิ่งในการเผยแผ่ธรรมแก่อุบาสกและอุบาสิกา ปราภภูหลักฐานความสัมพันธ์คือ

ฐานะเป็นครูผู้สั่งสอนอุบาสิกา

พระเวตเถระได้อนุเคราะห์อุบาสิกาหลายๆ คน ตั้งแต่การแนะนำสั่งสอนให้สมาทานรักษาศีลเป็นต้น เหตุการณ์ที่ปรากฏชัดคือพระเถระได้รับบิณฑบาตที่บ้านของนางสุภัททาภรรยาของกุมภพินธุผู้เป็นอุปัฏฐากของท่านเอง ทำให้นางได้ไปเกิดที่สวรรค์ชั้นนิมมานรดีด้วยอานิสงส์ของบุญนั้น

จากข้อความที่ได้นำเสนอมาข้างต้นทำให้ทราบว่า พระเวตเถระเป็นสาวกที่มีความสำคัญองค์หนึ่ง และเป็นกำลังหลักในการประกาศศาสนาธรรม ในพระพุทธศาสนาตลอดชีวิตของท่าน

๔.๒ วิเคราะห์บทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระเวตในครั้งพุทธกาล

บรรดาศาสนาสำคัญที่มีผู้นับถือเป็นจำนวนมากในปัจจุบัน พระพุทธศาสนานับว่าเป็นศาสนาที่มีอายุเก่าแก่เป็นอันดับสอง รองจากศาสนาพราหมณ์หรือศาสนาฮินดู ในส่วนของพระพุทธศาสนาได้อุบัติขึ้นในโลกเมื่อ ๔๕ ปีก่อนพุทธศักราช (พุทธศักราชเริ่มนับ ๑ ถัดจากปีที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน) ในดินแดนชมพูทวีป ซึ่งในปัจจุบันได้แก่ ประเทศอินเดีย บังกลาเทศ เนปาล รวมถึงพื้นที่ส่วนหนึ่งของอัฟกานิสถาน โดยเริ่มขึ้นในวันที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนาแก่พวกปัญจวัคคีย์ ซึ่งตรงกับวันเพ็ญเดือนอาสาฬหะ (ขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๘) นับจากวันนั้นเป็นต้นมา หลังจากคณะสงฆ์ และพระพุทธเจ้าปรากฏครบไตรรัตน์แล้ว เพื่อเผยแผ่รอดุมการณ์ภายหลังออกพรรษา พระพุทธเจ้าจึงทรงส่งพระอรหันตสาวกครบ ๖๐ รูปไปประกาศหลักธรรม

หลักคำสั่งสอนแก่ประชาชนทั้งหลาย และเพื่อให้การประกาศหลักธรรมคำสั่งสอนเป็นไปในแนวทางเดียว พระองค์ได้ตรัสหลักการไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ แม้พวกเธอก็พ้นแล้ว จากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ พวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลกเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ อย่าไปโดยทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน สัตว์ทั้งหลายที่มีรูปในตาน้อย มีอยู่ ย่อมเสื่อมเพราะไม่ได้ฟังธรรม จักมีผู้รู้ธรรม ภิกษุทั้งหลาย แม้เราก็จักไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคมเพื่อแสดงธรรม^{๑๑}

พระคำรัสที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้นี้ เป็นทั้งการขอร้องถึงบังคับให้เหล่าสาวกทำงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปให้ถึงประชาชนมากที่สุดเท่าที่จะมากได้ พระพุทธศาสนาจึงนับได้ว่าเป็นศาสนาแรกของโลกที่มีการจัดระบบงานเผยแผ่ศาสนา (Missionary Works) โดยส่งสาวกไปสอนศาสนา ก่อนศาสนาใดๆ ทั้งสิ้น

พระพุทธเจ้าทรงมีกุสโลบายที่หลากหลายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ซึ่งแสดงให้เห็นบทบาทสำคัญของพระเวทเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วย มีข้อมูลที่ผู้วิจัยจะนำเสนอ ดังนี้

พระเวทเถระมีจุดเด่นอยู่ที่การอยู่ป่าเป็นวัตร ทำให้มีผู้เลื่อมใสศรัทธาในการปฏิบัติเป็นจำนวนมาก เพราะการอยู่ป่าดังกล่าวช่วยส่งเสริมความเป็นผู้ขจัดเกลาและความมกน้อย ยินดีในเสนาสนะป่า อันสงบ สงัด เหมาะแก่การปลีกวิเวกนั่นเอง นับได้ว่า การอยู่ป่าของท่าน เป็นรูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอีกรูปแบบหนึ่ง อีกอย่างหนึ่ง ด้วยความที่พระเวทเถระได้ให้ความสำคัญกับการอยู่ป่าเป็นพิเศษ ทำให้เรื่องการตัดต้นไม้ เป็นเรื่องที่ไม่สมควร และพัฒนาไปสู่ข้อห้ามการตัดต้นไม้ในครั้งนั้นด้วย

การอยู่ป่าของพระเถระได้สร้างคตินิยมให้สังคมรู้จักอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างเป็นมิตร ไม่ขัดแย้งกับความเชื่อเดิมของคนบางกลุ่มที่เชื่อว่า ต้นไม้มีชีวิตและมีเทวดาอาศัย เมื่อมีการตัดต้นไม้มาทำการก่อสร้างที่อยู่อาศัย หรืออาคารสาธารณประโยชน์ ย่อมเป็นการเบียดเบียนเทวดาและสิ่งชีวิตอื่น เป็นเหตุให้ประชาชนดิเตียนอีกด้วย ดังนั้น การอยู่ป่าจึงเป็นการรักษาความศรัทธาของประชาชนไว้ทางหนึ่ง และอาศัยโทษจากการตัดไม้ทำลายป่า ทำให้พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามตัดพืชพันธุ์ทุกชนิดในป่า ดังนั้น การอยู่ในป่าเป็นวัตรของพระเวทเถระ จึงเป็นการเผยแผ่ธรรมอย่างหนึ่ง เนื่องจากป่าไม้เป็นทั้งสถานที่พำนัก บำเพ็ญสมณธรรมเทศนาสั่งสอน และ

^{๑๑} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

ทำกิจกรรมต่าง ๆ อีกมากมาย และที่สำคัญการอยู่ป่าของพระเถระนอกจากจะเป็นการเผยแผ่ธรรม ยังเป็นการปฏิบัติธรรมไปในตัวอีกด้วย พิจารณาจากการที่พุทธเจ้าตรัสรู้กฏสูงสุดของธรรมชาติ ที่เป็นไปอิงอาศัยกันและกันของสิ่งต่างๆ ที่เรียกว่า **ปฏิจตสมุปบาท** ทำให้การมีชีวิตอยู่ของมนุษย์กับธรรมชาติจะต้องเป็นไปไม่แยกขาดจากกัน

ในทางพระวินัย ได้สนับสนุนเรื่องดังกล่าวไว้หลายสิกขาบท ยกตัวอย่าง สิกขาบทที่ห้ามตัดต้นไม้ ห้ามก่อไฟผิง ซึ่งการก่อไฟในปัจจุบันกลายเป็นสาเหตุทำให้เกิดไฟไหม้ป่าอย่างร้ายแรง เป็นการทำลายระบบนิเวศของป่าไม้ สิกขาบทบัญญัติดังกล่าวจึงช่วยอนุรักษ์ป่าไม้ และป้องกันการเกิดมลพิษทางอากาศไว้อีกด้วย

จะเห็นได้ว่า พระวินัย ๒ ข้อนี้ มีประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยตรง ถ้าภิกษุปฏิบัติตาม และนำมาแนะนำให้ประชาชนได้เข้าใจถึงโทษภัยของการตัดไม้ ทำลายป่า และการเกิดไฟป่า ก็จะเป็นประโยชน์แก่สังคมโลกโดยแท้ ซึ่งการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระเรวัตเถระมีรูปแบบดังกล่าวนี้ ทำให้สังคมในสมัยพุทธกาลมีความสงบ และมีวิถีชีวิตที่แนบชิดอยู่กับธรรมชาติ

จะเห็นได้ว่า การอยู่ในป่าของพระเรวัตเถระสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การใช้สอยทรัพยากรป่าไม้ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา ซึ่งมีความสัมพันธ์ต่อกันและกัน ๒ อย่าง คือ ความสัมพันธ์ในด้านสรรพสิ่งล้วนเป็นสิ่งแวดล้อมของกันและกัน และสิ่งแวดล้อมอันประกอบไปด้วยสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตนั้นมีวิวัฒนาการร่วมกันมาอย่างยาวนานตามหลักอักษัตถุญสูตร^{๑๒} และจักกวัตติสูตร^{๑๓} ข้อความข้างต้นดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า ทรัพยากรคือดิน น้ำ ลม ไฟ เป็นปัจจัยพื้นฐานการดำรงชีวิต เป็นสิ่งเกื้อกูล หรืออุปกรณ์ในการพัฒนาสติ สมาธิ ปัญญา และเป็นสิ่งมีอุปการคุณที่ผู้ใช้สอยจะต้องกตัญญูรู้คุณด้วยการไม่ทำลายให้เสื่อมสภาพ

การอยู่ป่าของพระเรวัตเถระ นอกจากเป็นเครื่องมือปฏิบัติธรรมและการเผยแผ่ธรรมของท่านแล้ว ยังพบว่า การอยู่ป่าถูกใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนามนุษย์ให้เข้าถึงธรรมชาติที่แท้จริง เป็นการปรับชีวิตให้กลมกลืนกับธรรมชาติ เป็นการใช้ธรรมชาติเป็นเกราะป้องกันอันตรายจากภัยพิบัติทางธรรมชาติอีกทีหนึ่ง และปรัชญาชีวิตสอนให้รู้จักลดความต้องการในการบริโภค หุตุการแสวงหาปัจจัยภายนอกที่ไม่จำเป็น เป็นแรงผลักดันให้เกิดความสัน โดย ประหยัด เรียบง่าย จนพัฒนาไปสู่ความสุขที่ยั่งยืน อันเป็นความสุขเกิดจากการแก้ปัญหาความขัดแย้งภายในตนให้หมดสิ้น ดังนั้นบทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระเรวัตเถระที่เป็นแนวทางในด้านต่าง ๆ คือ (๑) สิ่งแวดล้อม (๒) ด้านมนุษย์ (๓) ด้านสังคมและ (๔) ด้านวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ดังต่อไปนี้

^{๑๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๑/๘๓

^{๑๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๘๐/๕๕

๔.๒.๑ ด้านสิ่งแวดล้อม

การที่พระเวทเดระอาศัยอยู่ในสถานที่อันเป็นป่า เป็นการช่วยรักษาสภาพธรรมชาติไว้ดังเดิมจากการที่พระเวทเดระเป็นผู้ยึดมั่นในพระวินัยที่มีข้อห้ามไม่ให้กระทำการที่เป็นอันตรายต่อสิ่งแวดล้อม มีการห้ามขุดดินมาสร้างกุฏิ ห้ามพรากรของเขียว ห้ามตัดต้นไม้ ห้ามสร้างกุฏิเกินประมาณ ห้ามเท หรือถ่ายของเน่าเสียลงบนพื้นที่สีเขียว กำแพง และแม่น้ำเป็นต้น ทั้งยังเป็นการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมอันจะเกิดจากภัยธรรมชาติ และจากน้ำมือมนุษย์ จากข้อควรปฏิบัติในพระวินัยปิฎกที่อนุญาตให้พระภิกษุขุดดินทำเป็นคูลอง หรือตัดต้นไม้ ถางหญ้าเพื่อกันไฟป่าได้ และเป็นการฟื้นฟูสภาพแวดล้อมที่เกิดความเสียหายให้คืนเป็นปกติด้วยการส่งเสริมร่วมเงาในพื้นที่ที่เกิดความเสียหายเพื่อเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมของผู้นับถือศรัทธา เพราะโดยพื้นฐานความชอบใจของพระเถระผู้ยินดีในเสนาสนะป่ามักสร้างสภาพแวดล้อมให้เป็นป่าเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ นี้จัดเป็นอิทธิพลของการอยู่ป่าเป็นวัตรของพระเวทเดระ

๔.๒.๒ ด้านมนุษย์

การอยู่ป่าโดยปกติของพระเวทเดระนั้น นอกจากมีประโยชน์ต่อป่าโดยตรงแล้ว ยังมีอิทธิพลต่อมนุษย์ ๒ ด้าน ได้แก่ กายวิเวก ความสงบทางกาย และวาจา อันเกิดจากความไม่คลุกคลีด้วยหมู่คณะย่อมเกิดมีแก่กุลบุตรผู้ปลีกตัวออกจากสังคมที่มากไปด้วยอสังขยวัตถุ มีรูปที่เป็นอันตรายต่อการประพฤติพรหมจรรย์ เป็นต้น และอโคจรต่าง ๆ มี โรงสุรา เป็นต้นได้ และจิตวิเวก ความสงบจิตใจ ด้วยการอาศัยความสงบทางกายแล้ว รวมจิตอยู่ในสมาธิ และวิปัสสนา ซึ่งจะช่วยให้อึดตั้งมั่นในกรรมฐานได้ดี ด้วยเหตุดังกล่าว ทำให้กุลบุตรเป็นจำนวนมากมอตนเป็นสัททวิhariกของพระเถระ และทำให้พระพุทธรเจ้าทรงยกย่องท่านในตำแหน่งอันเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายที่อยู่ป่าเป็นวัตร เพราะทรงเล็งเห็นประโยชน์ ๒ อย่าง คือ การอยู่ป่าเป็นวัตรนั้นเป็นการเกื้อกูลต่อมนุษย์ทั้งหลายผู้เลื่อมใสศรัทธา และเป็นการปฏิบัติที่เอื้อต่อการเข้าถึงสังขธรรมได้ไว้อีกด้วย

๔.๒.๓ ด้านสังคม

การอยู่ป่าของเรวตเดระ ไม่ใช่เป็นการอยู่แบบปกติทั่วไป แต่เป็นการอยู่อย่างอุกฤษฏ กล่าวคืออยู่ในสถานที่ที่เป็นป่าอันรกรกรึ่ม มีแสงสว่างน้อย มีสัตว์ร้ายแผ่นผล่านโดยรอบ เห็นได้จากการตรัสถามถึงความกลัวที่มีต่อเสียงสัตว์ร้ายของพระพุทธรเจ้า เมื่อครั้งเสด็จไปเยี่ยมท่านยังป่าไม้ตะเคียน ซึ่งการอยู่ป่าเป็นวัตรลักษณะนี้ เป็นการสร้างค่านิยมในตัวผู้ปฏิบัติต่อสังคมว่า เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นอย่างแท้จริง ปรากฏหลักฐานการออกบวชเพื่อแสวงหาโมกขธรรมของ

พระพุทธเจ้าที่ทรงเน้นการอยู่ป่าเป็นส่วนมาก และการออกบวชของฤๅษีชีไพร รวมถึงนักบวชนอกพระพุทธศาสนา มี อาชีวก และปริพาชกเป็นต้น ที่ส่วนมากมักตั้งอาศรมอยู่เขตป่า ดังนั้น วิถีปฏิบัติของศาสนาพราหมณ์จึงแบ่งช่วงบั้นปลายชีวิตให้เป็นอยู่ป่าถึงสองช่วง คือ วนปรัสต์ การอยู่ชายป่า และสัตถุญาสี การอยู่ป่าลึก ส่วนในพระพุทธศาสนา ถือว่า การอยู่ป่าเป็นจุดประสงค์ คือ แนวทางปฏิบัติเพื่อขัดเกลากิเลสทางประสาทสัมผัสให้เบาบาง หรือลดน้อยลง ดังนั้น การอยู่ป่าเป็นวัตรของพระเวทเถระเป็นแนวทางต่อ สังคมในยุคพุทธกาล และยังเป็นแนวทางต่อสังคมในปัจจุบันอีกด้วย ทำให้มีการเรียกภิกษุผู้อยู่อารามเขตป่าว่า เป็นอารัญญวาสี และเรียกภิกษุผู้อยู่อารามเขตหมู่บ้านหรือชุมชนว่าเป็นคามวาสี

๔.๒.๔ ด้านวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

จากการศึกษาพบว่าพระเวทจะมีทั้งหลักการ และหลักปฏิบัติแตกต่างกันไปตามกาลเทศะและบุคคลที่จะทรงสั่งสอน ดังนั้น การพิจารณาวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของท่านจึงเริ่มตั้งแต่ คุณสมบัติของผู้สอน ติลาการสอนและหลักการสอน

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของท่านพระเวทขณะนั้น ได้มีความสอดคล้องกับพุทธวิธีในการสอน ซึ่งจะต้องเริ่มต้นจากปรัชญาขั้นพื้นฐาน ได้แก่ การมีกัลยาณมิตร และการมีสติปัญญาไหวพริบที่ชาญฉลาดเป็นเบื้องต้น จากนั้น ต้องประกอบด้วยหลักปฏิบัติของนักเผยแผ่กับผู้ฟัง หรือผู้สอนกับผู้เรียน ที่มีความสัมพันธ์กันในฐานะเป็นกัลยาณมิตรเป็นอันดับต่อไป เพราะในพระพุทธศาสนาถือว่า ผู้เผยแผ่กับผู้ฟัง หรือผู้สอนกับผู้เรียนนั้น ต้องประสานสัมพันธ์กัน มีความกรุณาต่อกัน โดยเฉพาะในด้านการอบรมสั่งสอน จัดเป็นส่วนประกอบที่สำคัญ ซึ่งจะทำให้เกิดคุณลักษณะของผู้สอน เรียกว่า องค์คุณของกัลยาณมิตร ดังนั้น พระธรรมกถึก หรือนักเผยแผ่พุทธธรรมที่ดีจึงมีลักษณะคุณสมบัติที่เป็นองค์ของกัลยาณมิตร ๗ ประการดังนี้

๑. ปิโย เป็นที่รักเป็นที่พอใจ ในฐานะเป็นที่วางตนสม่าเสมอ ทำให้เกิดความสนิทสนมชวนให้อยากเข้าไปปรึกษาไต่ถาม

๒. ครุ เป็นที่เคารพ ในฐานะประพฤติสมควรแก่ฐานะ ทำให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจ เป็นที่พึ่งได้ และปลอดภัย

๓. ภาวนีโย เป็นที่ยกย่อง ในฐานะเป็นผู้ทรงคุณคือความรู้ และภูมิปัญญาที่แท้จริง ทั้งเป็นผู้ฝึกอบรม และปรับปรุงตนอยู่เสมอ ควรถือเป็นแบบอย่าง ทำให้ระลึกถึงและเอ่ยอ้างด้วยความซาบซึ้งภูมิใจ

๔. วคฺตา จ เป็นนักพูด รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเวลาที่เหมาะสมกับเรื่องที่จะพูด คอยให้คำแนะนำ ว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี

๕. วจนุกขโม เป็นผู้อุตทนต่อถ้อยคำ คือพร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษา ซักถาม คำเสนอแนะวิพากษ์วิจารณ์ อุตทน ฟังได้ไม่เบื่อ ไม่ฉุนเฉียว

๖. คมภีรณจ กถ์ กตฺตา เป็นผู้พูดถ้อยคำลึกซึ้งได้ สามารถอธิบายเรื่องยุ่งยากซับซ้อนให้เข้าใจ และให้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไปได้

๗. โน จฏฐาน นโยชเย ไม่ชักนำในอฐานะ คือไม่แนะนำในเรื่องเหลวไหล หรือ ชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย

ข้อความข้างต้น สมดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสคุณลักษณะของมิตรว่า ภิกษุทั้งหลาย มิตรประกอบด้วยองค์ ๗ ประการ เป็นผู้ควรเสพ ควรคบ ควรเข้าไปนั่งใกล้ แม้จะถูกขับไล่ก็ตาม องค์ ๗ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. เป็นที่รักเป็นที่พอใจ
๒. เป็นที่เคารพ
๓. เป็นที่ยกย่อง
๔. เป็นนักพูด
๕. เป็นผู้อุตทนต่อถ้อยคำ
๖. เป็นผู้พูดถ้อยคำลึกซึ้งได้
๗. ไม่ชักนำในอฐานะ^{๑๔}

การเผยแผ่พระพุทธศาสนา พิจารณาจากกลุ่มเป้าหมาย คือผู้ฟัง หรือผู้รับสารได้ ๒ ประเภทดังนี้ คือ การเผยแผ่แก่พุทธศาสนิกชน และการเผยแผ่แก่คนทั่วไปที่ยังไม่ได้นับถือพระพุทธศาสนาพุทธ

การเผยแผ่แก่พุทธศาสนิกชนนั้น เพื่อให้มีความรู้ ความเข้าใจในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้ามากยิ่งขึ้น จนสามารถนำไปใช้ในการดำเนินชีวิต รักการปฏิบัติธรรม และตระหนักในคุณค่าของพระพุทธศาสนา จนกระทั่งช่วยกันเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กว้างไกลออกไป

การเผยแผ่แก่บุคคลทั่วไปที่ยังไม่ได้นับถือศาสนาพุทธนั้น ก็เพื่อให้มีความเข้าใจถึงแนวความคิดพื้นฐาน หรือหลักธรรมเบื้องต้นของพระพุทธศาสนา สร้างทัศนคติที่ดีต่อศาสนาพุทธ จนเกิดความสนใจศึกษาและทดลองปฏิบัติตามคำสอนในพระพุทธศาสนา เช่น ลองฝึกสมาธิ จนกระทั่งเห็นผล เกิดความเลื่อมใสศรัทธา ในที่สุดแล้วหันมานับถือศาสนาพุทธ เป็นชาวพุทธโดยสมบูรณ์

^{๑๔} อกุ.สตุตค. (ไทย) ๒๓/๓๗/๕๗.

คุณสมบัติของนักเผยแผ่ ผู้ที่จะทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนา ควรมีคุณสมบัติพื้นฐานต่อไปนี้ คือ

๑. มีอุดมการณ์ มีเป้าหมายในการบวชที่ชัดเจน มีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา อย่างแน่นแฟ้น ตั้งใจปฏิบัติธรรมฝึกฝนตนเอง มุ่งพระนิพพาน และเผยแผ่ธรรมแก่บุคคลอื่น บำเพ็ญประโยชน์ตนและประโยชน์ต่อสังคม ตามโอวาทของพระพุทธเจ้า เพราะการมีอุดมการณ์ถือเป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะหากไม่มีอุดมการณ์อันมั่นคงแล้ว เมื่อกระทำการงานประสบกับปัญหาใดๆ ย่อมจะเกิดความท้อถอย เบื่อหน่าย ทำงานได้ไม่ตลอด จนถึงขั้นลาสิกขา หรือมีเป้าหมายที่เบี่ยงเบนเป็นอย่างอื่นไป เช่น การมุ่งแสวงหาลาภสักการะ มากกว่าจะสนใจถึงการปฏิบัติเพื่อพ้นจากทุกข์ เป็นต้น

๒. มีศิลาจารวัตรตรงดงาม ด้วยการสำรวมกาย วาจา ใจ กระทำให้เป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใสศรัทธา ในครั้งพุทธกาลนั้น ผู้ที่ทำงานเผยแผ่พระศาสนา ส่วนใหญ่เป็นผู้บรรลุนิพพานแล้ว บำเพ็ญประโยชน์ตนได้สำเร็จสมบูรณ์แล้ว จึงสามารถทำงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อย่างเต็มที่ ผิดกับยุคปัจจุบัน ซึ่งผู้ทำงานเผยแผ่ศาสนายังไม่หมดกิเลส จำเป็นจะต้องฝึกฝนอบรมตนเองไปด้วย และสั่งสอนเผยแผ่ธรรมแก่ผู้อื่นด้วย จึงต้องระมัดระวัง รักษาศีล และอาจารย์ของตนให้ดี ไม่ให้เกิดความเลื่อมใสได้

เนื่องจากผู้ทำงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาจะต้องพบปะผู้คนจำนวนมาก เมื่อการเผยแผ่เริ่มได้ผล จะมีผู้เคารพศรัทธา ลาภสักการะมากขึ้นตาม จึงจำเป็นต้องระมัดระวังเป็นพิเศษ ไม่ให้ผลอกใจในเพศตรงข้ามห้อมล้อมอยู่ จะต้องมีความเฉลียวฉลาด เตือนใจตนอยู่เสมอ ไม่ฟุ้งเฟ้อ มีความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย ไม่ติดยึดในลาภสมบัติ ไม่มีทิฏฐิมานะ มีสติระมัดระวัง ตั้งใจฝึกตัวเองต่อไปอย่าหยุดยั้ง

๓. มีความรู้ความสามารถ ผู้เผยแผ่ศาสนาจะต้องมีความรู้ทั้งพระปริยัติธรรมและธรรมปฏิบัติ ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของพระพุทธศาสนา จะต้องรู้หลักธรรมคำสอนในทางพุทธศาสนาอย่างดี กว้างขวางเสียก่อน จึงจะสามารถแนะนำบุคคลอื่นให้นำหลักธรรมไปใช้ดำเนินชีวิต แก้ไขปัญหาต่างๆ และแนะนำให้ผู้อื่นปฏิบัติธรรมตามได้

โดยสรุป ผู้ที่เป็นนักเผยแผ่จะต้องมีความสามารถในการแนะนำประโยชน์ในชาตินี้ ประโยชน์ชาติหน้า และประโยชน์อย่างยิ่ง คือพระนิพพานได้

คุณสมบัติดังกล่าวมีความบริบูรณ์พร้อมมูลในพระเรวตะอยู่แล้ว ด้วยเหตุที่ท่านมีเป้าหมายที่ชัดเจนในการบวช มิได้บวชเพราะสาเหตุที่มีพี่ชายเป็นพระอัครสาวกผู้เลิศด้วยปัญญา เพราะบิดามารดาบีบบังคับ และเพราะมีฐานะความขัดสนแต่อย่างใด แต่บวชเพราะเห็นความเป็น

จริงของชีวิตของที่ไปตามชรา จึงปรารถนาความหลุดพ้นเช่นอุปติสสะพีชชา^{๑๕} ซึ่งอุดมการณ์ดังกล่าวเป็นเหตุให้พระเวทเถระเป็นผู้พยายามฝึกฝนอบรมตนเอง โดยได้หนีไปบวชกับภิกษุที่เป็นฝ่ายอรัญญวาสี และได้บำเพ็ญเพียรโดยหลีกเลี่ยงออกจากหมู่คณะเพื่อให้เกิดความสงบสงัดอยู่ด้วยวิเวกธรรม จนบรรลุธรรมในที่สุด

หลังจากได้บรรลุธรรมด้วยเหตุที่อาศัยอยู่อย่างวิเวก^{๑๖} ซึ่งเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญ ทำให้การอยู่ในที่วิเวก และการหลีกเลี่ยงของพระเวทเถระ นับเป็นจริยาวัตรอันงดงาม เป็นแบบแผนสำหรับภิกษุ สามเณร อุบาสก และอุบาสิกาในยุคนั้นเป็นอย่างดี

ในส่วนความรู้ความสามารถของพระเวทเถระท่านได้รับเอตทัคคะจากพระพุทธเจ้าให้เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายด้านการอยู่ป่า เพราะความที่ท่านเป็นผู้สามารถแสดงคุณประโยชน์ของการอยู่ป่าว่าเป็นสิ่งที่เหมาะสม ทำให้เห็นว่าป่ากับบ้านนั้น เป็นสิ่งมีคุณสมบัติที่ไม่แตกต่างกัน ดังกรณีการเนรมิตสถานที่รองรับพระพุทธเจ้ากับหมู่ภิกษุสงฆ์^{๑๗} จนเป็นเหตุแห่งการเข้าใจผิดคิดว่าพระเถระมีความเป็นอยู่ที่หรูหรา ฟุ่มเฟือย เพราะยึดติดกับสิ่งที่ท่านเนรมิตขึ้นด้วยฤทธิ์ เป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าตรัสความจริงเรื่องที่อยู่ซึ่งไม่มีความแตกต่างระหว่างบ้านกับป่าในทัศนะของพระองค์ เนื่องจากพระชินาสพจะอยู่ที่ใด กล่าวคือ บ้าน ป่า ที่ลุ่ม หรือที่ดอน ที่นั้นย่อมเป็นรมณีสถาน^{๑๘}

๔.๓ วิเคราะห์อรัญญิกชุดังคค์ของพระเวทเถระที่เป็นแนวทางต่อภิกษุไทยในปัจจุบัน

ผู้วิจัยได้วิเคราะห์อรัญญิกชุดังคค์ของพระเวทเถระที่เป็นแนวทางต่อภิกษุไทยในปัจจุบันไว้ ๗ ประเด็น คือ (๑) ข้อวัตรปฏิบัติในการอยู่ป่า (๒) การอยู่ป่าของภิกษุในครั้งพุทธกาล (๓) การอยู่ป่าของภิกษุในสังคมไทย (๔) ลักษณะทางภูมิประเทศ (๕) ลักษณะทางการเมือง (๖) วิเคราะห์ลักษณะทางสังคม (๗) วิเคราะห์ลักษณะทางคำสอน ดังนี้

๔.๓.๑ ข้อวัตรปฏิบัติในการอยู่ป่า

ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่บนโลกนี้ ไม่ว่าจะเป็นน้ำ สัตว์ป่า ดิน หรือแร่ธาตุต่าง ๆ ที่มีอยู่ป่าไม้ ถือว่าเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อระบบนิเวศของโลก เพราะป่าเป็น

^{๑๕} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๑๑๕.

^{๑๖} ที่สังคต หมายถึงกายวิเวก หลีกเร้น หมายถึงจิตตวิเวก ที.ม.ฎีกา. (บาลี) ๒/๕๗/๕๘.

^{๑๗} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๑๒๒.

^{๑๘} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๒๕/๕๘/๖๐.

ที่อยู่อาศัยของบรรดาสัตว์ป่า เป็นแหล่งกำเนิดต้นน้ำลำธารสายต่าง ๆ เป็นสิ่งก่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ในดิน ป่าจึงเป็นเปรียบเสมือนแม่ที่ให้กำเนิดปัจจัยสี่ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตของสรรพสัตว์ เป็นแหล่งพลังงาน เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญยิ่ง ซึ่งมนุษย์จำเป็นต้องนำมาใช้ในการดำรงชีวิต และแสวงหาความสะดวกสบาย^{๑๕}

มนุษย์ยุคแรกถือกำเนิดจากป่า ดำรงชีวิตโดยอาศัยอยู่ในป่า ป่าจึงเป็นทั้งบ้าน ทั้งแหล่งอาหาร สถานที่หลบภัยของมนุษย์ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับป่าจึงมีมาก มนุษย์ในอดีตจึงให้ความเคารพ และนับถือป่าเป็นเหมือนเทพเจ้าผู้ให้กำเนิดตนเอง โดยมีแนวคิดที่ว่า ปรัชญาการณต่าง ๆ ทางธรรมชาติล้วนแล้วแต่มีเทพเจ้าเป็นผู้อยู่เบื้องหลัง และเป็นผู้ดูแลสิ่งต่างๆ ในธรรมชาติด้วย แม้พืชพรรณท้องถิ่นก็ต้องขึ้นอยู่กับสภาพภูมิประเทศ อากาศ และดิน ยกตัวอย่างที่อยู่ของคนเผ่าอารยันในยุคพระเวท นิยมตั้งอยู่ตามถิ่นฐานอยู่ตามที่ราบริมแม่น้ำดินที่ปกคลุมบริเวณนั้น เพื่อให้ได้คุณภาพดีเหมาะแก่การเพาะปลูก ซึ่งเป็นของเกิดขึ้นตามธรรมชาติ^{๑๖} จะเห็นได้ว่า ศาสนาพราหมณ์ยุคเริ่มแรกมีลักษณะเหมือนศาสนาของกรีกโบราณ คือ เชื่อว่ามีเทพจำนวนมากอยู่ตามสิ่งต่างๆ ในธรรมชาติ เช่น แผ่นดิน มหาสมุทร ไฟ ลม ท้องฟ้า เป็นต้น เทพเจ้าเหล่านี้ จะอยู่ในฐานะสิ่งเหนือธรรมชาติ (Supernatural) สามารถบันดาลให้เกิดปรากฏการณ์ต่าง ๆ เช่น ฝนตก พายุร้อง แผ่นดินไหว น้ำท่วม เป็นต้น เมื่อเทพเจ้ามีอนุภาพอันส่งผลมาถึงความเป็นอยู่ของมนุษย์เช่นนี้ ย่อมเป็นหน้าที่ของมนุษย์ที่จะต้องเอาใจ ในการติดต่อระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้านี้ จะมีบุคคลอยู่ประเภทหนึ่งที่ทำหน้าที่เป็นสื่อกลาง^{๑๗} ซึ่งแนวคิดดังกล่าวตั้งอยู่บนพื้นฐานที่ว่า จักรวาลนี้เกิดขึ้นจากการเนรมิตของพระพรหม และเมื่อเกิดความวุ่นวายขึ้นด้วยอำนาจแห่งธรรมขึ้นในจักรวาลดังกล่าว พระวิษณุ (พระนารายณ์) ก็จะอวตารคือเสด็จลงมาทำหน้าที่กำจัดความชั่วร้ายป่นป่วนดังกล่าว หากแต่ถ้าจักรวาลเกิดความวุ่นวายเกินจะเยียวยาได้ จักรวาลที่ถูกสร้างโดยพระพรหมนั้นก็จะถูกทำลายเพื่อสร้างขึ้นมาใหม่โดยผู้ทำหน้าที่ดังกล่าวคือพระอิศวร(พระศิวะ) ^{๑๘} ซึ่งแนวคิดดังกล่าวถือได้ว่า มีส่วนอย่างมากในการเอื้อประโยชน์ให้มนุษย์อยู่กับธรรมชาติได้อย่างสันติสุข ด้วยความเคารพนับถือในฐานะที่เป็นเทพเจ้าผู้บันดาลความอุดมสมบูรณ์มาให้

^{๑๕} โสภารัตน์ จารุสมบัติ, นโยบายและการจัดการสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๑), หน้า ๑.

^{๑๖} D.P. Saxena. **Regional geography of Vedic India**, (Ranpur : Granthum. 1976), p.22.

^{๑๗} สมภาร พรหมทา, พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๖๒.

^{๑๘} สมภาร พรหมทา, พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์, หน้า ๖๒.

พระพุทธเจ้าได้บัญญัติไว้ในพระวินัยปิฎก เช่นข้อห้ามในพระปาติโมกข์ ที่เกี่ยวกับป่าไม้ ต้นไม้ และแม่น้ำลำคลอง เนื่องจากพระพุทธเจ้าเป็นนักอนุรักษ์ระบบนิเวศที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในโลก พระองค์รู้ซึ่งถึงการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของสรรพสิ่งเป็นอย่างดี ไม่มีสิ่งใดจะสามารถอยู่ได้โดยลำพังตนเอง โดยไม่พึ่งพาอาศัยสิ่งอื่น ด้วยเหตุนี้ จะเห็นข้อห้ามในพระปาติโมกข์ หลายข้อที่พระองค์ทรงบัญญัติขึ้นให้สาวกปฏิบัติ ซึ่งวินัยเหล่านี้แต่ละข้อล้วนแล้วแต่เป็นข้อปฏิบัติเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติในระบบนิเวศเพื่อให้คงอยู่ในสภาพเดิม เพื่อเป็นประโยชน์แก่มนุษย์ในการแสวงหาปัจจัย ๔ มาใช้เพื่อดำรงชีวิตสืบต่อไป โดยสามารถแบ่งความสำคัญออกเป็นสองส่วน คือ

ข้อห้ามในพระปาติโมกข์เกี่ยวกับป่าไม้ และต้นไม้ที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้ว่า ภิกษุถือเอาทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้ โดยส่วนแห่งจิตคิดจะลักมีมูลค่าเท่ากับอัตราโทษที่พระราชกำหนดหลาย จับโจรได้แล้ว ประหาร จองจำ เนรเทศ หรือบริภาษว่า “เจ้าเป็นโจร เป็นคนพาล เป็นคนหลง เป็นขโมย” ดังนี้ เพราะถือเอาทรัพย์ที่เจ้าของมิได้ให้ เป็นปาราชิกหาสังวาสมิได้^{๒๓}

จากข้อความดังกล่าว เป็นพระบัญญัติที่เกิดขึ้นจากการขโมยไม้ สำหรับสร้างกุฏิของพระภิกษุ ที่พระพุทธองค์ทรงห้ามไม่ให้สร้างกุฏิจากดินล้วน เพราะทรงเล็งเห็นว่า ถ้าหาก ดินที่นำมาสร้างกุฏิ นั้น เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ต่าง ๆ ในธรรมชาตินั่นเอง จนกระทั่งเป็นเหตุให้พระภิกษุหาอุบายนำไม้มาจากท้องพระคลังหลวง ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดต้นบัญญัติดังกล่าว และยังมีเหตุให้เกิดข้อห้ามเกี่ยวกับการตัดไม้ ทำลายป่า เบียดเบียนธรรมชาติ ต่อมาอีกหลายสิกขาบท ล้วนมีมูลเหตุมาจากการที่พระพุทธองค์ทรงปรารถนาไม่เบียดเบียนกันและกันเป็นต้น

ข้อห้ามในพระปาติโมกข์ที่เกี่ยวกับแม่น้ำลำคลอง และการอนุรักษ์แม่น้ำลำคลองมีการถือนิสสัย ๔ อย่าง สำหรับถือปฏิบัติไปจนตลอดชีวิต ซึ่งทุกข้อเน้นเรื่องการค้าเนินชีวิตที่เรียบง่าย และเป็นอยู่อย่างพอเพียง รู้จักประมาณในการใช้ปัจจัย ๔ เพื่อให้ชีวิตดำเนินไปได้ ซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่อุฏลแก่การปฏิบัติธรรม โดยเฉพาะข้อที่ ๓ ที่มีใจความว่า

บรรพชาอาศัยเสนาสนะคือควงไม้ เธอพึงทำอุตสาหะในเสนาสนะคือควงไม้นั้นจนตลอดชีวิต อติเรกลาก คือ วิหาร เรือนมุงแถบเดียว ปราสาทเรือนโถง ถ้า^{๒๔}

ข้อความข้างต้น เป็นการชี้ให้เห็นความสำคัญของป่าไม้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาในระดับรากฐานของชีวิต เพราะพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้เหล่าภิกษุอยู่โคนไม้ ซึ่งเท่ากับว่า ป่าไม้และโคนไม้เป็นส่วนหนึ่งของการบวชเป็นพระภิกษุทีเดียว

^{๒๓} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๘๕/๗๘ - ๗๙.

^{๒๔} วิ.ม. (ไทย) ๔/๗๔/๑๐๒.

ในพระสูตรต้นตปิฎก พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมโดยเปรียบเทียบกับต้นไม้^{๒๕} ใน อรัญญสูตร พระพุทธองค์ตรัสสรรเสริญการที่บุคคลบรรลุธรรมผลได้เร็วคือการอยู่ป่าเป็นวัตรเป็นการอยู่ในเสนาสนะอันสงัด ในพีชสูตร พระพุทธองค์ตรัสว่า เทิดอาศัยการเจริญมรรคเหมือนพีชอาศัยแผ่นดิน ฉะนั้น^{๒๖} ทั้งยังได้แสดงอานิสงส์ในการทำบุญอันเกิดผลตลอดกาลคือการทำบุญด้วยการปลูกต้นไม้ให้เป็นอารามที่รื่นรมย์^{๒๗} ฝึกอยู่ป่าเป็นวัตรก็จัดเป็นชุกงควัตรอย่างหนึ่ง^{๒๘} อีกอย่างหนึ่ง ทรงมีแนวคิดเชิงอนุรักษ์ห้ามมิให้ภิกษุตัดต้นไม้แต่ทรงให้ทำลายป่าคือกิเลส^{๒๙}

เนื่องจากพระสงฆ์เป็นบุคคลที่ต้องเป็นตัวอย่างในการปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่างที่ดีของสังคม ดังนั้น การอยู่ป่าจึงเป็นเรื่องที่ขาดจากกันไม่ได้สำหรับพระพุทธศาสนาเถรวาท

๔.๓.๒ การอยู่ป่าของภิกษุในครั้งพุทธกาล

พระพุทธศาสนาอุบัติขึ้นท่ามกลางป่า กล่าวคือ การประสูติ ตรัสรู้ และการปรินิพพานของพระพุทธเจ้าทรงเกิดขึ้นในป่าทั้งสิ้น เริ่มจากทรงประสูติที่สวนลุมพินี^{๓๐} ตรัสรู้ได้ต้นอัสสัตถพฤกษ์^{๓๑} ปรินิพพานได้ต้นสาละที่สาละวันอุทยานเมืองกุสินารา^{๓๒} เป็นเหตุให้การอยู่ของเหล่าภิกษุในพระพุทธศาสนาต้องอาศัยการอยู่ป่าแทบทั้งสิ้น อีกอย่างหนึ่ง วัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนาก็เป็นส่วนป่าของพระเจ้าพิมพิสาร สมดังทรงปรารถนาไว้ว่า อุทยานเวฬุวันของเราไม่ไกล และไม่ใกล้จากหมู่บ้านนัก การคมนาคมสะดวกสำหรับผู้ประสงค์จะเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ในเวลากลางวันไม่พลุกพล่าน กลางคืนสงัด เสียงไม่อีกทึก เว้นจากคนสัญจรไปมา เป็นที่กระทำการมลับของหมู่มนุษย์ ควรแก่การหลีกเร้น เราพึงถวายอุทยานเวฬุวันแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข” จากนั้นทรงจับพระสุวรรณภิงคารหลังน้ำน้อมถวายแด่พระผู้มีพระภาคด้วยพระราชดำรัสว่า “ขอถวายอุทยานเวฬุวันแด่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข พระพุทธเจ้าข้า”^{๓๓}

^{๒๕} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๐๗/๓๔๐.

^{๒๖} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๐/๑๐.

^{๒๗} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๗/๖๑.

^{๒๘} พระพุทธโฆสะ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, สมเด็จพระพุทธปาจารย์ อาจ อาสโก แปลและเรียบเรียง, พิมพ์ครั้งที่ ๔ (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประชาราษฎร์พิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๕ - ๑๑๐.

^{๒๙} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๘๓/๑๒๐.

^{๓๐} ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๑๘๓/๓๑๕.

^{๓๑} ต้นอัสสัตถะ ในที่นี้หมายถึงต้นไม้ที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ กล่าวคือพระพุทธเจ้าทั้งหลายได้ตรัสรู้ ณ ฌวณต้นไม้ โดๆ ต้นนั้นๆ เรียกว่า โทธิ์ ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๒๓/๕๖๐.

^{๓๒} วิ.มหา.อ. (ไทย) ๑/๒๔.

^{๓๓} วิ.ม. (ไทย) ๔/๕๗/๓๕๓.

เพื่อแสดงหลักฐานการอยู่ป่าในสมัยพุทธกาล ผู้วิจัยจกนำเรื่องราวที่ปรากฏในพระสูตรต่าง ๆ มาแสดงเพื่อเชื่อมโยงการอยู่ป่ากับการดำรงชีพของเหล่าภิกษุในพระพุทธศาสนาดังนี้

(๑) การอยู่ป่าที่ปรากฏในอรัญญิกวัตร พระพุทธเจ้าทรงให้ภิกษุผู้อยู่ป่า ต้องเรียนรู้ กฎเกณฑ์ในการดำรงชีพ เพื่อความสะดวกสบายแก่ตนเอง และเพื่อป้องกันอันตรายจากโจรผู้ร้าย เป็นต้น ซึ่งเมื่อต้องการทดสอบว่า ภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นภิกษุจริง หรือเป็นกลุ่มมิชฉาชีพที่อาศัยป่าปกปิดตนเองในการกระทำทุจริตกรรมต่าง ๆ โดยทรงสอนให้ลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ สวมอุบาตรคล้องบ่า พาดจิวรบนไหล่ สวมรองเท้า เก็บเครื่องใช้ไม้ เครื่องใช้ดิน ปิดประตูหน้าต่างแล้วลงจากเสนาสนะ กำหนดว่า จะเข้าบ้านเวลานี้ ถอดรองเท้าเกาะอย่างระมัดระวัง ใส่ถุงคล้องบ่า นุ่งปกปิดมณฑล ให้เรียบร้อย คาดประคดเอว ห่มผ้าสังฆาฏิที่พับซ้อนกันไว้ กัดลูกกุม ล้างบาตรแล้วไม่ต้องรีบร้อน ถือเข้าบ้านโดยเรียบร้อยพึงปกปิดกายด้วยดีไปในละแวกบ้าน พึงสำรวจด้วยดีไปในละแวกบ้าน ไม่พึงเดินกระโห่งไปในละแวกบ้าน

เมื่อเข้าบ้านแล้ว ควรกำหนดว่า เราจะเข้าทางนี้ ออกทางนี้ ไม่ควรรีบร้อนเข้าไป ไม่ควรรีบร้อนออกไป ไม่ควรยืนไถลน้ก ไม่ควรยืนไถลน้ก ไม่ควรยืนนานน้ก ไม่ควรกลับเร็วน้ก ควรยืนสังเกตว่า ทายาททายิกาประสงค์จะถวายอาหารหรือไม่ประสงค์จะถวาย ถ้าพวกเขาหยุดทำงาน ลูกจากที่นั่ง จับทัพพิภษาชนะ หรือตั้งภษาชนะไว้ ควรยืนกำหนดอาการที่จะถวายหรือไม่ถาวยน้น เมื่อพวกเขาถวายอาหาร ควรใช้มือข้างซ้ายแหวกผ้าสังฆาฏิแล้วน้อมบาตรเข้าไปด้วยมือข้างขวา ใช้มือทั้ง ๒ ประคองบาตรรับอาหาร ไม่ควรมองหน้าผู้ถวายอาหาร เมื่อเขาถวายแล้ว ควรใช้ผ้าสังฆาฏิคลุมบาตรแล้ว ไม่ต้องรีบร้อน กลับอย่างสำรวจ

ภิกษุสมควรปกปิดกายให้มิดชิดเข้าไปในละแวกบ้าน ไม่ควรเดินกระโห่งเท้าเข้าไป เมื่อออกจากหมู่บ้านแล้ว ให้สวมอุบาตร คล้องบ่า พับจิวรวางไว้บนศีรษะสวมรองเท้าเดินไป

ข้อปฏิบัติที่ภิกษุผู้อยู่ป่าจะนำไปปฏิบัติให้ดี ไม่ให้บกพร่อง คือ การตั้งน้ำดื่ม ตั้งน้ำใช้ ดัดไฟ เตรียมไม้สีไฟ เตรียมไม้เท้า การเรียนรู้เรื่องน้กษัตริทุกประเภทหรือเรียนบางส่วน เพื่อความ เป็นผู้ฉลาดในทิส

(๒) เหตุผลของการอยู่ป่า^{๓๔} การอยู่ป่าถือเป็นแนวทางพัฒนาคุณภาพชีวิตของภิกษุผู้บวชเข้ามาในพระพุทธศาสนา โดยพระพุทธเจ้าทรงให้เหตุผลของการอยู่ป่าไว้ว่า การอยู่ป่าทำให้สติที่ยังไม่ปรากฏได้ปรากฏชัด จิตที่ยังไม่ตั้งมั่นได้ตั้งมั่น อาสวะที่ยังไม่สิ้นไปได้สิ้นไป และทำให้บรรลธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยมที่ยังไม่ได้บรรลุ ด้วยเหตุผลดังกล่าวมานี้ทำให้พระองค์สรรเสริญการอยู่ป่าโดยยกย่องให้พระเวทตระเป็นผู้เลิศในบรรดาภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตร

^{๓๔} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๕๓/๑๕๕ - ๒๐๕.

(๓) คุณธรรมของการอยู่ป่า^{๓๕} เมื่อการอยู่ป่ามีอันสงฆ์พิเศษดังกล่าว ทำให้ภิกษุผู้อยู่ป่าจะต้องทำคุณสมบัติให้เกิดขึ้นเพื่อเป็นเครื่องสนับสนุนการอยู่ป่าให้เป็นไปได้ด้วยความเรียบร้อย ซึ่งมีคุณธรรมดังต่อไปนี้ คือ

๑) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร เมื่อไปหาสงฆ์ อยู่ในสงฆ์ ควรเป็นผู้มีความเคารพยำเกรงในเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย

๒) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร เมื่อไปหาสงฆ์ หรืออยู่ในสงฆ์ ควรเข้าใจลำดับแห่งอาสนะว่า จักไม่นั่งเบียดภิกษุผู้เป็นเถระ และจักไม่กั้นอาสนะภิกษุผู้เป็นนวกะ

๓) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร เมื่อไปหาสงฆ์ หรืออยู่ในสงฆ์ ควรรู้อภิสมาจาริกกรรม

๔) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร เมื่อไปหาสงฆ์ หรืออยู่ในสงฆ์ ไม่ควรเข้าบ้านเข้ากินไป และไม่ควรกลับมาสายกินไป

๕) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร เมื่อไปหาสงฆ์ หรืออยู่ในสงฆ์ ไม่ควรเที่ยวไปในตระกูลทั้งหลาย

๖) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร เมื่อไปหาสงฆ์ หรืออยู่ในสงฆ์ ไม่ควรเป็นผู้คะนองกายคะนองวาจา

๗) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร เมื่อไปหาสงฆ์ หรืออยู่ในสงฆ์ ไม่ควรเป็นผู้มีปากกล้า ไม่ควรเป็นผู้มีวาจาจัดจ้าน

๘) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร เมื่อไปหาสงฆ์ หรืออยู่ในสงฆ์ ควรเป็นผู้ว่าง่ายเป็นกัลยาณมิตร

๙) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ควรเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีทั้งหลาย

๑๐) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ควรเป็นผู้รู้ประมาณในการบริโภคอาหาร

๑๑) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ควรเป็นผู้ประกอบความเพียรเครื่องตั้งอย่างต่อเนื่อง

๑๒) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ควรเป็นผู้ปรารถนาความเพียร

๑๓) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ควรเป็นผู้มีสติตั้งมั่น

๑๔) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ควรเป็นผู้มีจิตตั้งมั่น

๑๕) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ควรเป็นผู้มีปัญญา

๑๖) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ควรทำความเพียรในอธิธรรมและในอภิวินัย

๑๗) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ควรทำความเพียรในสันตวิโมกข์

๑๘) ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ควรทำความเพียรในอุตตริมนุสสรธรรม

^{๓๕}ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๗๓/๑๕๕ - ๒๐๐.

๔.๓.๓ การอยู่ป่าของภิกษุในสังคมไทย

เมื่อ พ.ศ. ๑๖๕๖ ประเทศศรีลังกา ในสมัยพระเจ้าปรีกัมพาหุ พระพุทธศาสนาได้รับความอุปถัมภ์เป็นอย่างดี มีความเจริญรุ่งเรืองแผ่จากศรีลังกาเข้าไปสู่นานาประเทศ ประเทศพม่ามีการตั้งคณะสงฆ์ลังกาวงศ์ขึ้น สมัยหนึ่งพระสงฆ์จากศรีลังกา ชื่อว่า พระราหุล เดินทางจากเมืองพุกามในประเทศพม่า เข้ามาจำพรรษาในเมืองนครศรีธรรมราชของไทย เป็นพระเถระที่มีชื่อเสียงปรากฏทั่วไปเกี่ยวกับจริยวัตรปฏิบัติอันน่าเลื่อมใส

เป็นค่านิยมว่า เมื่อพระเถระผู้เป็นปูชนียบุคคล อันเป็นที่ศรัทธาเลื่อมใสอยู่ ณ สถานที่ใด สิ่งแรกที่ประชาชนผู้อยู่เลื่อมใสในที่นั้นจะจัดถวายคือ วัด อันเป็นสถานที่สำคัญสำหรับเป็นที่อยู่อาศัย ปฏิบัติศาสนกิจ และประกาศเผยแผ่หลักธรรมคำสอน จึงถือได้ว่า “วัดจัดเป็นเสนาสนะ (ที่นอนที่นั่ง) ซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานของมนุษย์”^{๓๖}

ต่อมา เมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๘๐๐ อาณาจักรพุกาม และอาณาจักรกัมพูชา ได้เสื่อมอำนาจลง ทำให้คนไทยกลุ่มหนึ่งชื่อพ่อขุนบางกลางหาว^{๓๗} ได้ประกาศอิสรภาพขึ้น และขับไล่พวกขอมซึ่งมีอำนาจอยู่ในบริเวณตอนกลาง และตอนเหนือของประเทศสยามออกไป แล้วตั้งราชธานีขึ้นที่กรุงสุโขทัย พร้อมทั้งทรงสถาปนาพระองค์ขึ้นเป็นปฐมกษัตริย์ทรงพระนามว่า “พ่อขุนศรีอินทราทิตย์” พระองค์ ได้ทรงปกครองพสกนิกรให้มีความร่มเย็น เป็นสุข พร้อมกันนั้น ได้ทรงทำนุบำรุงศาสนาให้เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของพสกนิกร

ต่อมา ในรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช เสด็จขึ้นครองราชย์ในกรุงสุโขทัย ประมาณ พ.ศ. ๑๘๒๒ ลักษณะการปกครองในสมัยนั้น เป็นการปกครองแบบพ่อปกครองลูก ทำให้พระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ที่อยู่ในฐานะเป็นพ่อขุน ทรงปฏิบัติพระกรณียกิจดูแลทุกข์สุขของราษฎร ด้วยความใกล้ชิด จนกล่าวได้ว่า ได้ทรงยึดหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นหลักในการปกครอง โดยหลักธรรมนั้น มีชื่อว่า ธรรมดั่งอัน ได้แก่ ทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการนั่นเอง^{๓๘}

พระองค์ เมื่อทรงทราบถึงกิตติศัพท์ของพระราหุลเถระผู้จำพรรษาอยู่ในนครศรีธรรมราช จึงได้อาราธนามายังราชธานี เพื่อจัดตั้งสำนักสำหรับเผยแผ่พระพุทธศาสนาในกรุงสุโขทัย ทรงโปรด

^{๓๖} พระมหาสมจินต์ สมมาปญฺโญ, *พุทธศาสนา ปรัชญา สังคม*, (กรุงเทพมหานคร : อารทการพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๓๕๕.

^{๓๗} คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, *ประวัติพระพุทธศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด นวสาส์นการพิมพ์, ๒๕๕๐), หน้า ๑๘๓.

^{๓๘} ผศ. บันเทิง พาพิจิตร, *การปกครองตามแนวพุทธศาสตร์*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๔.

ให้มีการสร้างวัดอรุณยุค ซึ่งมีป่าอันร่มรื่นเป็นองค์ประกอบสำคัญไว้ภายในกรุงสุโขทัย แล้วถวายแก่พระสงฆ์ ซึ่งมีหลักฐานปรากฏเป็นข้อความในศิลาจารึกหลักที่ ๑ ที่ว่า

“เบื้องตะวันตกเมืองสุโขทัยนี้มีอรุณยุค พ่อขุนรามคำแหงกระทำโอยทานแก่มหาเถรสังฆราชปราชญ์เรียนจบพระไตรปิฎกหัวกักกว่าปู่ครูในเมืองนี้ทุกคนลูกแต่นครศรีธรรมราชมา”^{๘๕}

ในเมืองต้น ก่อนที่พระสงฆ์จากศรีลังกาจะเข้ามายังกรุงสุโขทัยนั้น มีพระภิกษุสงฆ์อยู่ก่อนแล้ว แต่ต่อมาได้รวมเข้าเป็นกลุ่มเดียวกันกับพระสงฆ์ลังกา ราวปี พ.ศ. ๑๕๐๔ ในรัชสมัยพระมหาธรรมราชาลิไท ได้อาราธนาพระมหาสามีสังฆราช (สุমনะ) ชาวศรีลังกาจากเมืองนครพิน (เกาะตะมะ) มาสู่กรุงสุโขทัยอีกครั้ง และได้โปรดให้สร้าง “วัดป่ามะม่วง” ขึ้นในกรุงสุโขทัย ทำให้ประชาชนในกรุงสุโขทัยใฝ่ในบุญทานการกุศลเป็นอย่างยิ่ง และให้ความอุปถัมภ์พระสงฆ์โดยมิได้แบ่งแยกว่าเป็นผู้ปฏิบัติเคร่งครัดหรือไม่

จากหลักฐานช่วงนี้ มีการเรียกพระสงฆ์ที่ชอบอยู่ป่า เพื่อปฏิบัติกรรมฐานว่า “คณะอรุณวาลี” โดยประชาชนได้สร้างวัดถวายในป่าซึ่งเป็นที่พักจำพรรษา ทำให้มีวัดที่สำคัญของคณะอรุณวาลี คือ วัดป่าแดง ส่วนพระสงฆ์ที่ชอบการศึกษาเล่าเรียนพระไตรปิฎก หรือคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาอื่นๆ เรียกว่า “คณะคามวาลี” มีประชาชนได้สร้างวัดในเมืองเพื่อเป็นที่พักจำพรรษาสำหรับศึกษาหลักคำสั่งสอน

พระมหากษัตริย์ในยุคนี้ นอกจากจะทรงมีศรัทธาในการทำบุญแล้ว ยังทรงมีศรัทธาเลื่อมใสในการศึกษาพระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง ทำให้ในปี พ.ศ. ๑๕๐๔ ได้เสด็จออกผนวชชั่วคราว ณ วัดอรุณยุค ทรงพระราชนิพนธ์หนังสือ เถกมิกถา หรือไตรภูมิพระร่วง และได้ทรงสั่งสอนศีลธรรมแก่ประชาชนด้วยพระองค์เอง^{๘๖} จากข้อมูลดังกล่าว ทำให้รับรู้คุณภาพที่พระมหาธรรมราชาลิไท ได้ทรงทำต่อวงการศึกษพระพุทธศาสนา ทั้งยังแสดงให้เห็นถึงความเป็นพระปราชญ์ของพระภิกษุในยุคสุโขทัยด้วย

อรุณวาลี เป็นชื่อเรียกคณะสงฆ์โบราณคณะหนึ่ง ซึ่งตั้งอยู่ในป่าห่างชุมชน เรียกว่า คณะอรุณวาลี ใช้คู่กับ คณะคามวาลี ซึ่งตั้งวัดอยู่ในชุมชน อรุณวาลีในปัจจุบันหมายถึงภิกษุผู้อยู่ในป่า

^{๘๕} กรมศิลปากร, *ประชุมศิลาจารึก สุโขทัย เล่มที่ ๑*, (กรุงเทพมหานคร : องค์การคำจารุสภา, ๒๕๒๔), หน้า ๑.

^{๘๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *พระพุทธศาสนาในเอเชีย, พิมพ์ครั้งที่ ๒* (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๘), หน้า ๑๔๗ - ๑๔๘.

หรือเรียกโดยทั่วไปว่า พระป่า ซึ่งมีกิจวัตรประจำวันเน้นหนักไปในทางวิปัสสนาธุระ คือ การอบรมจิต เจริญปัญญา นุ่งห่มผ้าสีปอน หรือสีกรัก มุ่งการปฏิบัติธรรม และการเผยแผ่เป็นหลัก ไม่นั่งงานด้านการบริหารปกครอง การศึกษาพระปริยัติธรรม และสาธารณูปการ หรือการก่อสร้างพัฒนา ในฝ่ายพระป่า หรือ อรัญวาสี เรียกคณะสงฆ์ว่า “พระวันรัต” คำว่า “วันรัต” แปลว่า ผู้ยินดีในป่า บอกชัดอยู่แล้วว่าเป็น สังฆราชฝ่ายพระป่า

พระภิกษุ ฝ่ายที่มุ่งศึกษาธรรม โดยการกระทำ หรือลงมือปฏิบัติ และพำนักอยู่ ตามป่าเขา ที่สงบ สงัด จึงเรียกว่า พระฝ่ายอรัญวาสี พระอุดมกรรมฐาน หรือ พระป่า โดยมีพระภิกษุที่ได้รับการยกย่องนับถือว่า เป็นพระบูรพาจารย์ใหญ่ แห่งกองทัพธรรม พระกรรมฐานในประเทศไทย ได้แก่ ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต เป็นต้น

สำหรับพระเถระผู้มีบทบาทในการสอนกรรมฐานในแผ่นดินที่ราบสูงภาคอีสานได้แก่ พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจนฺโท) วัดบรมนิวาส กรุงเทพมหานคร หลวงปู่เสาร์ กนฺตสีโล วัดเลียบ จังหวัดอุบลราชธานี และหลวงปู่มั่น ภูริทัตตมหาเถระ ซึ่งกาลต่อมาได้ให้การสอนกรรมฐานแก่พระภิกษุสามเณร จนมีพระอุดมกรรมฐาน ออกจาริกธุดงค์ ไปยังสถานที่ต่างเป็นจำนวนมาก และท่านเหล่านั้น ได้สร้างสำนักวัดป่า ศาสนสถานไว้ในพระพุทธศาสนา ที่เน้นธรรมชาติ ความเรียบง่าย สะอาด สงบ

สำหรับภิกษุในพระพุทธศาสนานั้น แบ่งออกได้เป็นสองฝ่ายตามฐานะ หรือหน้าที่รับผิดชอบภายหลังบวชเข้ามา ได้แก่

๑) ฝ่ายปริยัติ ได้แก่ พระภิกษุ ที่มุ่งศึกษาศาสนธรรม จากตำราจากคัมภีร์ ส่วนมากพำนักอยู่ที่วัด ในเมือง หรือชุมชน จึงเรียกว่า พระภิกษุฝ่ายคามวาสี หรือพระบ้าน

๒) ฝ่ายปฏิบัติมุ่งศึกษาโดยการกระทำ หรือลงมือปฏิบัติ และพำนักอยู่ ตามป่าตามเขา ที่สงบ สงัด และสะดวกต่อการปฏิบัติ เรียกว่า พระภิกษุฝ่ายอรัญวาสี พระป่า หรือ พระอุดมกรรมฐาน

ส่วนพระภิกษุที่ได้รับการยกย่อง นับถือว่า เป็นพระบูรพาจารย์ใหญ่แห่งกองทัพธรรม หรือพระอุดมกรรมฐานในประเทศไทยนั้น ได้แก่ หลวงปู่มั่น ภูริทัตตมหาเถระ ซึ่งมีผู้คนนับถือในปฏิบัติทางของท่านเป็นจำนวนมาก และเชื่อมั่นว่าท่านเป็นผู้ได้บำเพ็ญความเพียรในชั้นเอกอุจนบรรลุ ถึงธรรมชั้นสูงสุดซึ่งทำให้อัฐิกลายเป็นพระธาตุซึ่งปัจจุบันได้นำมาประดิษฐาน ณ วัดป่าสุทธาวาส จังหวัดสกลนคร จึงถือได้ว่า พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต เป็นพระอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนากรรมฐานที่สัททวิหริกและอันเดวาลิกเข้ามาปฏิบัติธรรมเป็นจำนวนมาก เช่น

หลวงปู่ขาว อนาลโย วัดถ้ำกลองเพล จ. อุดรธานี

หลวงปู่ดูลย์ อตุโล วัดบูรพาราม จ. สุรินทร์

หลวงปู่ฝั้น อาจาโร วัดป่าอุดมสมพร จ. สกลนคร
หลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ วัดคอกยแม่ปิ้ง จ. เชียงใหม่
หลวงปู่เทศก์ เทศรังสี วัดหินหมากเป้ง จ. หนองคาย
หลวงปู่สิม พุทธาจาโร วัดถ้ำผาปล่อง จ. เชียงใหม่
หลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโน วัดป่าบ้านตาด จ. อุครธานี
หลวงปู่สมชาย จิตวิริโย วัดเขาสุทิม จ. จันทบุรี
หลวงปู่วิริยงค์ สิรินฺทโร วัดธรรมมงคล กรุงเทพมหานคร เป็นต้น

รายชื่อพระภิกษุสายวิปัสสนาธุระข้างต้นนี้ คือผู้ที่ได้สืบต่อการปฏิบัติตามแนวทางของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ในกาลต่อมา เมื่อท่านเหล่านี้ได้ถึงแก่กรรมภาพแล้ว ปรากฏว่า อัฐิได้แปรสภาพไปในการทำนองเดียวกับพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต เป็นผลเนื่องมาจากท่านเหล่านั้นเป็นผู้มีคุณธรรมมีศีลเป็นต้นบริสุทธฺ์ จึงงาม ทำให้ประชาชนเป็นจำนวนมากเลื่อมใส และมีบางพวกเข้ามาบวชดำเนินรอยตามตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ต่อมาประมาณพุทธศตวรรษที่ ๓ พระเจ้าอโศกมหาราช ผู้ปกครองชมพูทวีปในสมัยนั้น มีความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอย่างมาก พระองค์ทรงให้ความอุปถัมภ์การสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๓ ขึ้นในปี พ.ศ. ๒๓๖ ณ วัดอโศการาม นครปาฏลิบุตร แคว้นมคธ (ปัจจุบันคือ เมืองปัตนะ เมืองหลวงของรัฐพิหาร) ทรงอาราธนาพระโมคคัลลิตฺบุตรติสสเถระเป็นประธาน หลังจากสังคายนาร้อยกรองพระธรรมวินัยเสร็จสิ้นแล้ว พระโมคคัลลิตฺบุตรติสสเถระ ได้จัดคณะพระธรรมทูตออกเป็น ๘ คณะแล้ว ส่งไปประกาศพระพุทธศาสนาในดินแดนต่างๆ ดังนี้

สายที่ ๑ พระมัทธันติกเถระเป็นหัวหน้าคณะ ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ แคว้นกัษมิระ คือ รัฐแคชเมียร์ ประเทศอินเดียปัจจุบัน และแคว้นคันธาระ ในปัจจุบัน คือ รัฐปัญจาบ ซึ่งทั้งสองอยู่ประเทศอินเดียและประเทศปากีสถาน

สายที่ ๒ พระมหาเทวเถระเป็นหัวหน้าคณะ ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในแคว้นมคธ สมณฑปัจจุบัน ได้แก่ รัฐไมเซอร์และดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำโคธาวารี ซึ่งอยู่ในตอนใต้ประเทศอินเดีย

สายที่ ๓ พระรักจิตเถระเป็นหัวหน้าคณะ ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ วนวาสีประเทศ ในปัจจุบัน ได้แก่ ดินแดนทางตะวันตกเฉียงใต้ของประเทศอินเดีย

สายที่ ๔ พระธรรมรักจิตเถระ หรือพระโยนภธรรมรักจิตเถระ (ซึ่งเข้าใจกันว่าเป็นฝรั่งคนแรกในชาติกรีกที่ได้เข้าบวชในพระพุทธศาสนา) เป็นหัวหน้าคณะ ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ อปรันตกชนบทปัจจุบันสันนิษฐานว่า คือดินแดนแถบชายทะเลเหนือเมืองบอมเบย์

สายที่ ๕ พระมหาธรรมรังษิตเถระเป็นหัวหน้าคณะไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ แคว้นมหาราษฎร์ ปัจจุบันได้แก่รัฐมหาราษฎร์ของประเทศอินเดีย

สายที่ ๖ พระมหาทักษิณเถระเป็นหัวหน้าคณะไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในเอเชียกลาง ปัจจุบันได้แก่ดินแดนที่เป็นประเทศอิหร่านและตุรกี

สายที่ ๗ พระมัทธมเถระพร้อมด้วยคณะคือพระกัสสปโกตรเถระ พระมุลกเทวเถระ พระทนต์ภิกษุเถระ และพระเทวเถระ ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ ดินแดนแถบภูเขาหิมาลัย สันนิษฐานว่าคือประเทศเนปาล

สายที่ ๘ พระโสณเถระและพระอุตตรเถระ เป็นหัวหน้าคณะ ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ ดินแดนสุวรรณภูมิ ซึ่งปัจจุบันคือประเทศในคาบสมุทรอินโดจีน เช่น พม่า ไทย ลาว เขมร เป็นต้น

สายที่ ๙ พระมหินทเถระ (โอรสพระเจ้าอโศกมหาราช) พร้อมด้วยคณะ คือพระอรวิญญเถระ พระอุทริยเถระ พระสัมพลเถระ และพระหัททสารเถระไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ ลังกาทวีป ในรัชสมัยของพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ กษัตริย์แห่งลังกาทวีป ปัจจุบันคือประเทศศรีลังกา

สำหรับพระพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้าสู่ประเทศไทย ๔ ยุค พร้อมหลักฐานการเข้ามาดังต่อไปนี้

ยุคที่ ๑ ยุคเดรวาทแบบพระเจ้าอโศกมหาราช นับแต่ช่วงเวลาที่พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงอุปถัมภ์การสังคายนาครั้งที่ ๓ ได้ทรงส่งสมณทูตไปเผยแผ่ โดยคณะพระสมณทูตสายหนึ่งมีพระโสณเถระและพระอุตตรเถระเป็นประธานได้เดินทางมาเผยแผ่ในแคว้นสุวรรณภูมิ หลักฐานที่พบในเมืองไทยชุดค้นพบที่จังหวัดนครปฐม คือ ศิลารูปธรรมจักรกับกวางหมอบ แทนสถูป อันเป็นสิ่งเคารพบูชาเหมือนกับสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช

ยุคที่ ๒ ยุคมหายาน ประมาณ พ.ศ. ๖๒๐ พระเจ้ากนิษกะมหาราช ทรงอุปถัมภ์การสังคายนาครั้งที่ ๔ ของฝ่ายมหายานที่เมืองชลันธร และได้ส่งคณะพระสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานในเอเชียกลางจนถึงประเทศจีน และจากจีนเผยแผ่ต่อมายังอาณาจักรอัยลาว ซึ่งในอดีตเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของไทย

พ.ศ. ๑๓๐๐ กษัตริย์แห่งอาณาจักรศรีวิชัยในเกาะสุมาตรา ได้ขยายอำนาจเข้ามาถึงดินแดนตอนใต้ของไทย ทำให้พระพุทธศาสนามหายานเจริญรุ่งเรืองอยู่ในดินแดนแถบนี้ด้วยหลักฐานที่ปรากฏคือเจดีย์พระธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี พระบรมธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราช (องค์เดิม) พระพุทธรูปเทวรูปหล่อ พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร และพระพิมพ์ต่าง ๆ

ยุคมหายาน ในระหว่าง พ.ศ. ๑๔๕๔-๑๗๒๕ ขอมมีอำนาจเข้ามาครอบงำแผ่นดินประเทศไทย ชนเผ่าขอมนับถือพระพุทธศาสนานิกายมหายาน เมื่อมีอำนาจทำให้อิทธิพลของมหายานครอบคลุมไปทั่ว เป็นเหตุให้พระพุทธศาสนามหายานรุ่ง จึงทำให้มีการนับถือพระพุทธศาสนาทั้งสองแบบและศาสนาพราหมณ์ผสมผสานกันไป

ยุคที่ ๓ ยุคเถรวาทแบบพุกาม เมื่อ พ.ศ. ๑๖๐๐ พระเจ้านรุตมหาราชแห่งพม่ามีอำนาจทรงตั้งราชธานีอยู่ที่เมืองพุกาม ทรงแผ่ขยายอาณาเขตครอบคลุมมาถึงดินแดนตอนเหนือของไทย คือ ล้านนา ลงมาถึงลพบุรีและทวารวดี พระพุทธศาสนาเถรวาทแบบพุกามซึ่งเป็นสายที่มาจากเมืองมทร ครอบงำคนไทยแถบนั้นไปด้วย คนไทยจึงหันไปนับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบพุกามอีก แต่คนไทยฝ่ายใต้ลงมาส่วนใหญ่คงนับถือฝ่ายมหายานอยู่

ยุคที่ ๔ เถรวาทแบบลังกาวงศ์ เมื่อ พ.ศ. ๑๖๘๘ พระเจ้าปรักกมพาหุแห่งประเทศลังกา ได้ทรงฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในลังกา ได้อาราธนาพระมหากัสสปะชำระสะสางพระธรรมวินัย ทำให้พระพุทธศาสนากลับรุ่งเรือง และมีชื่อเสียงไปไกล ทำให้ประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาทั่วไป ต่างสนใจ พากันเดินทางไปศึกษาเล่าเรียนพระไตรปิฎก และได้รับการอุปสมบทใหม่ที่นั่น ครั้นศึกษาจบแล้ว ก็กลับบ้านเมืองของตน ๆ เฉพาะประเทศไทยเรา พระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์นี้ได้เข้ามาตั้งมั่นอยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราช

สมัยสุโขทัย (พ.ศ. ๑๘๐๐-๑๘๒๐) หลัง พ.ศ. ๑๘๐๐ เมื่อไทยตั้งอาณาจักรมั่นคงอยู่ที่สุโขทัยแล้ว พ่อขุนรามคำแหง พระองค์เลื่อมใสพระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า จึงได้ทรงอาราธนาพระสงฆ์จากเมืองนครศรีธรรมราชขึ้นไปยังสุโขทัย และทรงทำนุบำรุงพระสงฆ์ ส่งเสริมการเรียนพระไตรปิฎก ทำให้พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานมีผู้เลื่อมใสน้อยลง และในที่สุดก็ถูกรวมเป็นนิกายเดียวกัน

พระพุทธศาสนาในสมัยสุโขทัยเจริญรุ่งเรืองอย่างมาก มีการสร้างวัดวาอาราม และหล่อพระพุทธรูปขนาดใหญ่มากมาย ในปี พ.ศ. ๑๖๘๖ ในสมัยพระเจ้าปรักกมพาหุ พระพุทธศาสนาได้รับความอุปถัมภ์เป็นอย่างดี มีความเจริญรุ่งเรืองแผ่จากศรีลังกาเข้าไปสู่นานาประเทศ ประเทศพม่ามีการตั้งคณะสงฆ์ลังกาวงศ์ขึ้น สมัยหนึ่งพระสงฆ์จากศรีลังกา ชื่อว่า พระราहुล เดินทางจากเมืองพุกามในประเทศพม่า เข้ามาจำพรรษาในเมืองนครศรีธรรมราช เป็นพระเถระที่มีชื่อเสียง มีวัตรปฏิบัติอันน่าเลื่อมใส ทำให้ประชาชนผู้เลื่อมใสได้สร้างวัดถวายเป็นจำนวนมาก^{๕๐}

^{๕๐} พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ, *พุทธศาสนา ปรัชญา สังคม*, (กรุงเทพมหานคร : อาทกรการพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๑๕๕.

เมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๘๐๐ ในระยะนี้อาณาจักรพุกาม และอาณาจักรกัมพูชาเสื่อมอำนาจลง คนไทยกลุ่มหนึ่งชื่อพ่อขุนบางกลางหาว^๒ ได้ประกาศอิสรภาพขึ้นและขับไล่พวกขอมซึ่งมีอำนาจอยู่ในบริเวณตอนกลาง และตอนเหนือของประเทศสยามออกไป แล้วตั้งราชธานีขึ้นที่กรุงสุโขทัยพร้อมทั้งทรงสถาปนาพระองค์ขึ้นเป็นปฐมกษัตริย์ทรงพระนามว่า “พ่อขุนศรีอินทราทิตย์” พระองค์ทรงปกครองพสกนิกรให้มีความร่มเย็นเป็นสุขทำนุบำรุงศาสนาให้เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของพสกนิกร

ต่อมาเมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๘๒๒ พ่อขุนรามคำแหงมหาราช เสด็จขึ้นครองราชย์ในกรุงสุโขทัย ทรงยึดหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นหลักในการปกครอง ได้แก้หลักทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการ^๓ พระองค์ทราบถึงกิตติศัพท์ของพระราहुล จึงได้อาราธนาจากเมืองนครศรีธรรมราช ทรงโปรดให้มีการสร้างวัดอรุณญิก ซึ่งเป็นวัดป่าที่เน้นความร่มรื่นของพรรณไม้ต่างๆ ทำให้พระสงฆ์ในสมัยนั้นยังคงเป็นสายพระป่าอยู่

สมัยล้านนา ประมาณ พ.ศ. ๑๘๑๓ ในรัชสมัยของพระเจ้ากือนา ได้ทรงส่งราชทูตไปนิมนต์พระสังฆราชสุมนะต่อพระยาสิทธิ เพื่อให้เผยแพร่พระพุทธศาสนาในล้านนา เป็นการเริ่มต้นแห่งพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ในดินแดนแถบนี้

ในรัชสมัยพระเจ้าติโลกราช ได้มีการส่งคณะสงฆ์ไปศึกษาพระพุทธศาสนาที่ลังกา ต่อมาพระองค์ได้อุปถัมภ์การสังคายนาซึ่งนับเป็นการสังคายนาครั้งที่ ๘ ที่วัดโพธาราม หรือวัดเจดีย์เจ็ดยอดในนครเชียงใหม่ ในรัชสมัยของพระเมืองแก้ว (พ.ศ. ๒๐๓๘-๒๐๖๘) เป็นยุครุ่งเรืองของวรรณคดีพระพุทธศาสนา มีพระสงฆ์นักปราชญ์แต่งคัมภีร์พระพุทธศาสนาเป็นภาษาบาลีขึ้นจำนวนมาก เช่น พระสิริมังคลาจารย์แต่งหนังสือมังคลัตถทีปนี เวสสันดรทีปนี จักรวาลทีปนี สังขยาปกาสฏีกา และพระรัตนปัญญาแต่งหนังสือวชิรสารัตถสังคหะ และชินกาลมาลีปกรณ์ เป็นต้น

สมัยอยุธยา (พ.ศ. ๑๘๕๓-๒๓๑๐) พระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์ยังคงรุ่งเรืองอยู่ พระมหากษัตริย์หลายพระองค์ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา เช่น สมเด็จพระนารายณ์ ได้เสด็จออกผนวชระหว่างครองราชย์ที่วัดจุฬามณี ลพบุรี ในสมัยอยุธยานี้ มีการแต่งหนังสือเกี่ยวกับพระพุทธศาสนามากมาย เช่น มหาชาติคำหลวง กาพย์มหาชาติ นัน โทปนันทสูตร พระมาลัยคำหลวง ปุณโณวาทคำฉันท์ เป็นต้น

^๒ คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **ประวัติพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด นวสาส์นการพิมพ์, ๒๕๕๐), หน้า ๑๘๓.

^๓ ผศ. บันเทิง พาพิจิตร, **การปกครองตามแนวพุทธศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๘), หน้า ๔.

สมัยธนบุรี (พ.ศ. ๒๓๑๐–๒๓๒๕) เป็นยุคที่เริ่มฟื้นฟูบ้านเมือง สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้ทรงอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี และโปรดฯให้รวบรวมพระไตรปิฎกจากที่ต่าง ๆ มาเก็บรักษาไว้ด้วย

สมัยรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. ๒๓๒๕–ปัจจุบัน) นับแต่สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้ทรงสถาปนารัตนโกสินทร์ขึ้นเป็นราชธานีของไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๕ พระองค์ได้ทรงบูรณะวัดวาอาราม และได้ทรงอาราธนาพระสงฆ์ผู้เชี่ยวชาญพระไตรปิฎก ๒๑๘ รูปกับราชบัณฑิต ๓๒ คน ทำการสังคายนาขึ้นที่วัดมหาธาตุ ในกรุงเทพมหานคร เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๑ ใช้เวลา ๕ เดือน สำเร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๒ แล้วโปรดฯให้สร้างหอพระมณเฑียรธรรมในพระบรมมหาราชวังเป็นที่เก็บรักษา และโปรดฯให้คัดลอกไปไว้ตามอารามต่าง ๆ

ในสมัยรัชกาลที่ ๒ ได้ทรงอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุกับดินพระศรีมหาโพธิมาจากศรีลังกา และได้คัดเลือกพระสงฆ์ไทย ๑ รูปเดินทางไปสืบพระพุทธศาสนาที่ประเทศศรีลังกา

ในสมัยรัชกาลที่ ๓ โปรดฯให้รวบรวมพระไตรปิฎกฉบับภาษาต่าง ๆ เพื่อเทียบเคียงกับของไทย มีการตั้งคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายขึ้นโดยพระภิกษุเจ้าฟ้ามงกุฎ (รัชกาลที่ ๔)

ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ทรงส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรมและการปกครองสงฆ์ให้เจริญมากยิ่งขึ้น

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ทรงมีพระราชศรัทธาเลื่อมใสเสด็จออกผนวชในระหว่างการครองราชย์ ทรงบริจาคพระราชทรัพย์การจัดพิมพ์พระไตรปิฎกบาลีเป็นอักษรไทยเป็นครั้งแรก จำนวน ๑,๐๐๐ ชุด ได้รับพระบรมสารีริกธาตุจากประเทศอินเดียมาประดิษฐานที่บรมบรรพต วัดสระเกษ และได้ทรงสถาปนามหาวิทยาลัยสงฆ์ เพื่อเป็นสถาบันการศึกษาชั้นสูงทางพระพุทธศาสนาขึ้น ๒ แห่ง คือ มหามกุฏราชวิทยาลัย และมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย

ในสมัยรัชกาลที่ ๖ ทรงส่งเสริมให้ชาวไทยสนใจพระพุทธศาสนาโดยทรงพระราชนิพนธ์หนังสือพระพุทธเจ้าตรัสรู้อะไร และหนังสือเทศนาเสือป่า เป็นต้น

ในสมัยรัชกาลที่ ๗ ทรงบริจาคพระราชทรัพย์สำหรับจัดพิมพ์พระไตรปิฎกบาลีเป็นอักษรไทยจำนวน ๑,๕๐๐ ชุด และทรงจัดให้มีการประกวดการแต่งหนังสือสอนพระพุทธศาสนาสำหรับเด็กด้วย

ในสมัยรัชกาลที่ ๘ ได้เริ่มการแปลพระไตรปิฎกจากภาษาบาลีเป็นภาษาไทย และแยกการแปลออกเป็น ๒ ประเภท คือ แปลโดยอรรถ เรียกว่า พระไตรปิฎกภาษาไทย และแปลโดยสำนวนเทศนา เรียกว่า พระไตรปิฎกเทศนาฉบับหลวง

ในสมัยรัชกาลที่ ๙ พระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองในประเทศไทยมาโดยลำดับ จนกระทั่งถึงปัจจุบัน ในรัชสมัยนี้มีเหตุการณ์สำคัญ ๆ เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเกิดขึ้น เช่น

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกผนวชเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๕ การสร้างพุทธมณฑล เพื่อเป็นพุทธบูชาและเป็นการเฉลิมฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ (พ.ศ. ๒๕๐๐) การศึกษาของพระสงฆ์ในระบบมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่งคือ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้รับการพัฒนาเป็นการศึกษาในชั้นอุดมศึกษามีการขยายวิทยาเขตออกไปในภูมิภาคต่าง ๆ

กล่าวโดยสรุป พระพุทธศาสนาเถรวาทของไทยปัจจุบันนี้ ได้รับอิทธิพลมาจากสายลังกาอีกที เดิมทีนั้น รับสายพระเจ้าอโศก เมื่อคราวสังคายนาครั้งที่ ๓ ซึ่งเป็นสายที่เก่าแก่มาก โดยประมาณ ปี พ.ศ. ๒๓๕ นั้น พระเจ้าอโศกส่งสาสนทูตไปประกาศพระศาสนา ในดินแดนสุวรรณภูมิ ซึ่งมีการสันนิษฐานว่า คือ ดินแดนตั้งอยู่ในแถบประเทศไทย โดยมีจุดศูนย์กลางอยู่จังหวัดนครปฐม ตามหลักฐาน โบราณสถาน และโบราณวัตถุต่างๆ ที่ปรากฏ คือ พระปฐมเจดีย์ เป็นต้น^{๔๔}

พระพุทธศาสนาได้เข้ามาเผยแผ่ในประเทศไทยนับแต่สมัยพระเจ้าอโศกมหาราชถึงบัดนี้ เป็นเวลา ๒,๐๐๐ กว่าปี ทำให้ประวัติศาสตร์ชาติไทยมีความเกี่ยวเนื่องผูกพันกับพระพุทธศาสนาโดยตลอด โดยเฉพาะ ชาวไทยนับถือพระพุทธศาสนาสืบต่อมาเป็นประวัติศาสตร์ของคนที่น่าถือพระพุทธศาสนา เพราะพระพุทธศาสนากับคนไทยมีความสัมพันธ์แนบแน่นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั้งในแง่ประวัติศาสตร์ตามที่กล่าวมาแล้ว

ด้านวัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนไทยได้ผูกพันประสานกลมกลืนกับหลักความเชื่อและหลักปฏิบัติในพระพุทธศาสนา ตลอดเวลายาวนาน วัดได้เป็นศูนย์กลางการศึกษาของสังคมไทย และเป็นแหล่งคำสั่งสอน การฝึกอบรม กิจกรรมที่สำคัญของรัฐ และชุมชน เป็นแหล่งเสริมคุณค่าทางจิตใจของสังคม

ด้านภาษา วัดมีอิทธิพลต่อภาษาไทย ซึ่งถ้อยคำส่วนใหญ่ที่ใช้มาจากภาษาบาลีและสันสกฤต โดยคำบาลีมาจากพระพุทธรูปศานานิภายเถรวาทโดยตรง ส่วนคำสันสกฤตมาจากพระพุทธรูปศานานิภายมหายาน และศาสนาพราหมณ์ ยกตัวอย่างคำที่ใช้โดยทั่วไป เช่น คำว่า บุตร ภรรยา สามเณร อาจารย์ การศึกษา เกษตร มหาวิทยาลัย เป็นต้น

นอกจากภาษาแล้ว วรรณกรรมไทยส่วนใหญ่นี้ ได้รับอิทธิพลมาจากคัมภีร์พระพุทธศาสนา ทำให้เกิดเป็นกวีนิพนธ์ และวรรณคดีสืบทอดเป็นมรดกมาจนถึงปัจจุบัน ทั้งทางและทางอ้อม เช่น ไตรภูมิพระร่วง ปฐมสมโพธิกถา มหาชาติคำหลวง ปุณโณวาทคำฉันท์ เป็นต้น

^{๔๔} ดร.สุชาติ หงษา, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา จากอดีต สู่ ปัจจุบัน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๕), หน้า ๖๔.

ซึ่งมีคติทางพระพุทธศาสนาเป็นแกนหลักในเรื่องการทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ความกตัญญูทเวทิตี เป็น
ต้น

การกำเนิดขึ้นของคณะสงฆ์ฝ่ายอรัญญา เกิดมาจากการแบ่งพระ หรือหน้าที่ในการปฏิบัติตนภายหลังการบวชเข้ามาในพระพุทธศาสนา จึงแบ่งออกได้เป็นสองฝ่าย คือ ฝ่ายคณธูระ และฝ่ายวิปัสสนาธูระ ฝ่ายคณธูระ ศึกษาพระปริยัติธรรม คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเพื่อให้เกิดความรอบรู้ในหลักธรรม เพื่อนำไปประพฤติปฏิบัติ และสั่งสอนผู้อื่นต่อไป พระภิกษุฝ่ายนี้ เมื่อศึกษาแล้ว จะเกิดปัญญาที่เรียกว่า สุตตามยปัญญา เป็นปัญญาที่เกิดจากการเรียนรู้จากภายนอกโดยการฟังการเห็น เป็นต้น ส่วนใหญ่พระภิกษุฝ่ายคณธูระ มักอยู่ที่วัดในชนบทหรือหมู่บ้าน เพื่อความสะดวกในการแสวงหาความรู้ จากแหล่งความรู้ต่าง ๆ และได้ใช้ความรู้ที่นั่น ๆ สั่งสอนผู้อื่นได้ โดยสะดวกเป็นจำนวนมาก จึงเรียกว่า ฝ่ายคามวาสี หรือพระบ้าน เพราะมีความเป็นอยู่คู่ขนานกับคามวาสี คือวัดที่อยู่ในบ้านในเมือง^{๔๕}

อีกฝ่ายหนึ่งเรียกว่า ฝ่ายวิปัสสนาธูระ เป็นกลุ่มที่นำเอาพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไปประพฤติปฏิบัติอย่างเคร่งครัด โดยเน้นไปที่การฝึกจิตในด้านสมาธิ เพื่อให้เกิดปัญญาในลักษณะของภาวนามยปัญญา อันเป็นความรู้ที่แท้จริง ตามหลักของพระพุทธศาสนา เป็นปัญญาที่เกิดภายในยุคเกิดขึ้นเอง เมื่อได้ปฏิบัติสัมมาสมาธิ จนถึงระดับหนึ่งคือ จตุตถฌาน แล้วกระทำในใจให้แยกคายน้อมจิตไปสู่วิชชาสาม ซึ่งเป็นความรู้ตามความเป็นจริงในระดับต่างๆ อันเป็นหนทางนำไปสู่ความหลุดพ้นจากวัฏสงสาร ซึ่งเป็นจุดหมายปลายทางอันสูงสุดของพระพุทธศาสนา การปฏิบัติเพื่อให้บรรลุผลดังกล่าว จำเป็นต้องหาที่สงบ สงัด ห่างไกลจากการถูกรบกวนในรูปแบบต่าง ๆ ดังนั้น พระภิกษุฝ่ายนี้ จึงออกไปสู่ป่าเขา แสวงหาสถานที่สัปปายะแก่ตนเอง เพื่อบำเพ็ญสมาธิและวิปัสสนาภาวนาให้ได้ผล จึงเรียกพระภิกษุฝ่ายนี้ว่า ฝ่ายอรัญวาสี หรือพระป่า หรือพระธุดงค์

ในสมัยพุทธกาล พระภิกษุโดยมากจะเป็นพระป่า เนื่องจากพระผู้มีพระภาคสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงกำชับให้เหล่าสาวกออกไปสู่โคนไม้ คูหา หรือเรือนร้าง เพื่อปฏิบัติสมาธิและปัญญาภาวนาตาม

พระภิกษุผู้อยู่ป่าของไทย หมายถึงพระภิกษุสามเณรที่มีวิถีชีวิตอยู่ตามธรรมชาติ เช่นเดียวกับ พระพุทธเจ้า และพระสาวกในสมัยพุทธกาล เป็นผู้ที่ยึดพรหมจรรย์อยู่ตามธรรมชาติ ครบถ้วนตามพระธรรมวินัย ไม่ผิดกฎหมายของบ้านเมือง เมื่อบวชแล้วได้ปฏิบัติตนตามหลักพระ

^{๔๕} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **ธรรมและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๕๔

ธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด เพื่อบรรลุถึงเป้าหมายสูงสุดอันนำไปสู่การพ้นจากวัฏสงสาร ทำให้พ้นจากกองทุกข์อย่างเด็ดขาด

พระป่าของไทยเริ่มปรากฏหลักฐานชัดเจนมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยต่อเนื่องมายังสมัยอยุธยา จนถึงปัจจุบัน โดยมีประวัติศาสตร์ระบุถึงหลายแห่ง ยกตัวอย่าง ในรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ครั้งทำสงครามยุทธหัตถีกับพระมหาอุปราชาแม่ทัพพม่าจนได้ชัยชนะ แต่มีความผิดพลาดในสถานการณ์รบทำให้สมเด็จพระนเรศวรมหาราชสั่งประหารชีวิตแม่ทัพ นายกองและทหารที่ตามเสด็จไม่ทัน เป็นเหตุให้สมเด็จพระนพรัตน์แห่งวัดป่าแก้วและคณะสงฆ์ได้เข้าเฝ้าเพื่อขอให้ทรงยกโทษประหารแก่แม่ทัพนายกองเหล่านั้น โดยยกเอาเหตุการณ์ตอนที่พระพุทธองค์ผจญพญามารในคืนวันที่จะทรงตรัสรู้มาเป็นอุทาหรณ์ ทำให้สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงพระราชทานอภัยโทษประหารแก่แม่ทัพนายกองเหล่านั้น จะเห็นว่า สมเด็จพระนพรัตน์วัดป่าแก้วเป็นพระภิกษุฝ่ายอรัญวาสี จึงได้สมณศักดิ์ในตำแหน่งพระปานั่นเอง

ส่วนในสมัยรัตนโกสินทร์ มีพระภิกษุที่เป็นแบบอย่างของพระป่า ซึ่งเป็นที่รู้จัก ได้แก่ พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจันท) อดีตเจ้าอาวาสวัดบรมนิวาส กรุงเทพมหานคร (สะพานยศเส) หลวงปู่เสาร์ กนตสีโล และหลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต โดยเฉพาะหลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต ถือเป็นพระภิกษุที่มีอันตวาสิกสายพระป่ามากที่สุด ซึ่งตัวท่านได้บรรพชาอุปสมบทเป็นพระภิกษุ เมื่อปี พ.ศ.๒๔๓๖ และมรณภาพ เมื่อ ปี พ.ศ.๒๔๕๖ นับจากปี พ.ศ.๒๔๖๐ จนมรณภาพ ได้สั่งสอนประชาชนเป็นจำนวนมาก โดยเน้นภาคปฏิบัติที่เป็นจิตภาวนา ตามแนวทางพระอริยมรรคมีองค์แปด จึงถือเป็นพระป่าที่มีผู้คนเคารพศรัทธามากที่สุดรูปหนึ่งในปัจจุบัน

๔.๓.๔ วิเคราะห์ลักษณะทางภูมิประเทศ

การอยู่ป่าของพระเรวตเถระนั้น เมื่อนำมาวิเคราะห์ตามลักษณะทางภูมิประเทศของไทย สามารถเป็นแนวทางต่อคณะสงฆ์ไทยเป็นอย่างดี เนื่องจากลักษณะทางภูมิประเทศของไทยนั้น มี ๒ ส่วนสำคัญที่ควรนำมาพิจารณา คือ ส่วนที่เป็นชุมชน และชนบท ซึ่งเป็นตัวแบ่งลักษณะของป่าไว้จากอดีตถึงปัจจุบัน ซึ่งในอดีตนั้นสภาพภูมิประเทศของไทยมีลักษณะเป็นป่าล้อมเมือง ทำให้พระภิกษุจากชนบทจำนวนมากที่พักอาศัยอยู่ในอารามกลางป่า และต้องเดินทางไกลเพื่อเข้ามารับบิณฑบาตยังหมู่บ้าน แต่ในปัจจุบัน อารามเหล่านั้นถูกความเจริญแผ่ขยายเข้าใกล้ ทำให้มีถนนตัดผ่าน มีการสัญจรที่สะดวกสบายขึ้น และมีผู้คนอพยพเข้าไปตั้งรกรากถิ่นฐานใกล้บริเวณวัดมากขึ้น ทำให้เสียสภาพความเป็นป่าไป แม้ภายในอารามจะยังคงสภาพความเป็นป่าไว้ก็ตาม แต่เมื่อนำลักษณะของอารามป่าของพระเรวตเถระมาเปรียบเทียบกับ ความอยู่ป่าเป็นวัตรของพระสงฆ์ไทยในสมัยอดีตนับว่าได้รับอิทธิพลจากพระเรวตเถระโดยตรง แต่ในปัจจุบัน ผู้วิจัยเห็นว่า จะต้องตัดสินใจ

การอยู่ป่าเป็นวัตรของพระสงฆ์ไทยโดยให้น้ำหนักไปที่อารามซึ่งมีสภาพเป็นป่าและอยู่ห่างไกลจากหมู่บ้านซึ่งยังพอมิให้เห็นในปัจจุบันจำนวนไม่น้อย เช่น วัดถ้ำขาม จังหวัดสกลนคร^{๔๖} และสำนักสงฆ์ต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่บนภูเขาตามภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย เป็นต้น

อีกอย่างหนึ่ง จากลักษณะของภูมิประเทศในอดีตที่เต็มไปด้วยป่าไม้ มีความเจริญทางวัตถุไม่มากนัก ทำให้เกิดความนิยมการออกธุดงค์ไปยังสถานที่ต่าง ๆ ของพระภิกษุในอดีต ทำให้ท่านเหล่านั้นพักผ่อนกลางคืนในกลางป่า เมื่อเวลาเช้าจึงเข้าไปยังหมู่บ้านเพื่อบิณฑบาตเลี้ยงชีพ และได้จาริกไปยังสถานที่ต่างๆ ซึ่งล้อมรอบด้วยสภาพความเป็นป่าโดยมาก จนกว่าจะพบสถานที่อันเป็นสัปปายะต่อการเจริญกรรมฐาน จึงพักจำพรรษาที่นั่น ๆ ตามอรรถาสัย ซึ่งการเที่ยวจาริก หรือการเดินทางธุดงค์เช่นนี้ นับเป็นการอยู่ป่าเป็นวัตรได้ โดยเปรียบเทียบกับลักษณะความเป็นอยู่ของพระเวทเถระซึ่งมีการพักอยู่ในป่าเป็นวัตรเป็นส่วนมาก มีการเดินทางไปเฝ้าและตามเสด็จพระพุทธเจ้าไปยังสถานที่ต่าง ๆ เป็นส่วนน้อย

เพราะฉะนั้น ตามลักษณะของการอยู่ป่าที่กล่าวมา ผู้วิจัยเห็นว่า พระเวทเถระมีอิทธิพลต่อการอยู่ป่าของภิกษุสงฆ์ในประเทศในอดีตที่มีผืนป่าอุดมสมบูรณ์และมีจำนวนมากว่าพื้นที่ที่เป็นชุมชน หรือชนบท แต่ในสมัยหลังการอยู่ป่าของพระภิกษุได้เปลี่ยนแปลงไปจากตามสภาพแวดล้อมที่เป็รับความเจริญทางด้านวัตถุเข้ามา ทำให้ความเป็นป่าของอารามที่พระภิกษุพักอาศัยเปลี่ยนไป ส่วนการเที่ยวจาริก หรือเดินทางธุดงค์ของพระภิกษุในอดีตนั้น นับได้ว่า เป็นการอยู่ในป่าเป็นวัตรเหมือนกัน เพราะท่านเหล่านั้นล้วนแล้วแต่อาศัยพักแรมในป่าโดยมาก แม้บางครั้งจะพักอาศัยในหมู่บ้านบ้างก็ตาม

๔.๓.๕ วิเคราะห์ลักษณะการปกครองคณะสงฆ์

การอยู่ป่าเป็นวัตรของพระภิกษุในปัจจุบันของไทย มีอิทธิพลมาจากระบบการปกครองคณะสงฆ์ซึ่งมีการเมืองภายในและภายนอกเข้ามาเกี่ยวข้อง ในอดีตนั้น การอยู่ป่าเป็นวัตรถือเป็นกิจวัตรของพระภิกษุรูปที่ปรารถนาจะพักอาศัยอยู่ในอารามป่า โดยไม่มีชื่อเรียกเรียกเป็นแผนกหนึ่ง แต่ในสมัยต่อมา มีการเรียกเรียกชื่อพระภิกษุสงฆ์ออกเป็นสองกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มคามวาสี (ภิกษุผู้อยู่ในอารามในหมู่บ้านเป็นประจำ) และกลุ่มอรัญญวาสี (ภิกษุผู้อยู่ในอารามป่าเป็นประจำ) ซึ่งการเรียกเช่นนี้ มีเหตุผลทางความขัดแย้งคือ มีการเข้าใจว่าพระภิกษุผู้อยู่ในอารามประจำหมู่บ้าน มีความประพฤติอ่อนโยนในพระธรรมวินัย เพราะมุ่งแต่ปฏิบัติอย่างเดียว ละเลยการปฏิบัติ จึงต้องแยกตัวออกมาตั้งเป็นคณะสงฆ์อีกกลุ่มหนึ่ง เรียกว่า ธรรมยุตติกาย (หมู่พระภิกษุสงฆ์ผู้

^{๔๖} ธรรมะรักใจ, “วัดถ้ำขาม”, <<http://www.bp.or.th/>>.

ประกอบด้วยธรรม หรือผู้เจริญในธรรม) พร้อมทั้งเรียกภิกษุกลุ่มคามวาสีว่า มหานิกาย (พระภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่)

ในเบื้องต้น การแยกนิกายออกมาแล้วเรียกลักษณะของพระภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นวัตรว่า อรัญญวาสีนั้น มีลักษณะที่ยอมรับได้ เนื่องจากการอยู่อาศัยในป่าที่ห่างไกลหมู่บ้านนั้น เข้าลักษณะการอยู่ป่าเป็นวัตรได้ แต่ต่อมาเมื่อสภาพสิ่งแวดล้อมบริเวณอารามในป่าเหล่านั้น ถูกล้อมรอบด้วยหมู่บ้าน และมีสภาพความเป็นป่าหายไป การเรียกพระภิกษุกลุ่มนี้ว่า เป็นอรัญญวาสี เช่นเดิม ย่อมไม่เข้าลักษณะการอยู่ป่าเป็นวัตรของพระเวทเถระ จึงการสมมุติเรียกเท่านั้น อีกอย่างหนึ่ง มีข้อสังเกตว่า ในพระภิกษุสงฆ์ฝ่ายคามวาสีบางกลุ่มที่อยู่ในอารามอันตั้งอยู่ในป่าซึ่งเข้าลักษณะความเป็นป่าที่พระเวทเถระอาศัยอยู่ สามารถเรียกอรัญญวาสีได้ตามลักษณะการอยู่ในป่าเป็นวัตร แม้ว่า สังคมไทยจะเข้าใจว่า พระภิกษุสงฆ์ฝ่ายมหานิกายเป็นภิกษुकามวาสีก็ตาม จึงสรุปได้ว่าการอยู่ป่าเป็นวัตรของพระเวทเถระมีอิทธิพลต่อพระสงฆ์ไทยในยุคที่ยังไม่เกิดความขัดแย้งทางข้อปฏิบัติ แต่ภายหลังยังคงมีอิทธิพลต่อพระสงฆ์ไทยในลักษณะการอยู่อาศัยในเสนาสนะป่าตามปกติ ไม่ได้มีอิทธิพลต่อการเรียกชื่อพระสงฆ์ซึ่งถูกแบ่งออกเป็นสองฝ่าย คือ คามวาสี และอรัญญวาสีแต่อย่างใด

ในอรรถกถากล่าวว่า อารามป่าที่เข้าลักษณะอรัญญวาสี จะต้องอยู่ห่างจากบ้านหลังสุดท้ายประมาณ ๕๐๐ ชั่วโมงที่อิงตกไปติดต่อกัน^๙ ซึ่งลักษณะดังกล่าวเมื่อนำมาเปรียบเทียบกับระยะห่างของบ้านกับวัดที่เป็นอรัญญวาสีในปัจจุบัน ย่อมไม่เข้าลักษณะแห่งอรัญญวาสี ทำให้ภิกษุผู้อาศัยอยู่ในอารามที่เคยเป็นป่าห่างไกลจากบ้านเดิม ไม่จัดเป็นผู้อยู่ในป่าเป็นวัตร จึงเป็นการสมมุติกันเท่านั้น แต่ภิกษุผู้อยู่ในป่าห่างไกลจากบ้านซึ่งได้ระยะห่าง ๕๐๐ ชั่วโมงคนยังติดต่อกันโดยระยะการเดินทางไปถึง แม้จะอยู่ในฝ่ายของมหานิกาย หรือธรรมยุตตินิกายต่างหากที่เข้าลักษณะเป็นผู้อยู่ป่าเป็นวัตรได้

๔.๓.๖ วิเคราะห์ลักษณะทางสังคม

ว่าโดยลักษณะของสังคมไทย ในอดีตจากสภาพที่ถูกปกคลุมไปด้วยผืนป่า และพระสงฆ์ในสมัยนั้น มีค่านิยมการอยู่ในอารามที่ห่างจากหมู่บ้านเป็นทุน ทำให้การอยู่ในอารามอันตั้งอยู่ในป่าเช่นนั้น ได้รับอิทธิพลมาจากสังคมสงฆ์ในสมัยพุทธผ่านการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย ทำให้พระภิกษุกลุ่มหนึ่งมุ่งหวังการประพฤติพรหมจรรย์ตามแบบแผนวิปัสสนาธุระ และมีค่านิยมการอยู่ป่า รวมถึงการจาริก หรือเดินธุดงค์ไปตามป่า เพื่อแสวงหาที่อันเป็นสัปปายะสำหรับต่อ อันเกื้อกูล

^๙ มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๑ ตอน ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๑๕๖.

ต่อการบำเพ็ญสมณธรรม จึงปรากฏปฏิบัติทาของพระเถระผู้ใหญ่หลาย ๆ รูป มีพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต^{๔๘} พระอาจารย์ฝั้น อาจาโร^{๔๙} และพระอาจารย์คุณ ปริสุทฺโธ^{๕๐} เป็นต้น ซึ่งเมื่อมีการปฏิบัติ เช่นนี้เป็นกิจวัตร ทำให้สังคมที่มีต้นทุนการนับถือพระพุทธศาสนาอยู่แล้วเสื่อมใสในวิถีปฏิบัติ ทำให้กระแสการอยู่ป่าเป็นค่านิยมในสมัยนั้น ส่วนหนึ่งมาจากความตั้งใจจริงของพระภิกษุสมัยนั้น อีกส่วนหนึ่งมาจากค่านิยมพระป่าอันเป็นแรงกระตุ้นความต้องการของสังคม

แต่ในสมัยปัจจุบัน การอยู่ป่าถูกจำกัดด้วยกฎหมายป่าสงวน และเขตอนุรักษ์สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ทำให้พระภิกษุสงฆ์เสี่ยงต่อการทำผิดกฎหมาย ทำให้การอยู่ในอารามอันตั้งอยู่ในป่ามีน้อย เนื่องจากบางกรณีมีพระภิกษุถูกฟ้องร้องเรื่องการบุกรุกป่าสงวนแห่งชาติ ทำให้วิถีชีวิตการอยู่ป่าเป็นวัตรในปัจจุบันลดน้อยลง คณะสงฆ์จึงหันมาปลูกป่าในอารามที่ตั้งอยู่บริเวณหมู่บ้าน ชุมชน แทนการอยู่ป่าที่ห่างไกลผู้คน ซึ่งการอยู่ดังกล่าวไม่นับว่าเป็นอรัญญวาสี ยังคงจัดเป็นคามวาสีตามลักษณะของอารามที่อยู่ใกล้บ้านนั่นเอง

๔.๓.๗ วิเคราะห์ลักษณะทางคำสอน

คำสอนของพระพุทธเจ้า ด้านการดำเนินวิถีชีวิตให้สอดคล้องกับธรรมชาติ เป็นอีกอิทธิพลหนึ่ง ซึ่งทำให้เกิดค่านิยมการอยู่ป่าแก่พระสงฆ์ไทยทั้งในอดีตและปัจจุบัน โดยเฉพาะคำสอนเรื่องความเป็นผู้มักน้อย สันโดษ รุดงค์ ๑๓ มีการอยู่ในป่าเป็นวัตร ความเป็นผู้หลีกเลี่ยงอยู่ในสถานที่อันสงบ สงัด เสนาสนะสัปปายะอันเกื้อกูลแก่การปฏิบัติกรรมฐาน และความเป็นผู้ไม่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ เป็นต้น ซึ่งปรากฏในพระไตรปิฎกมากมาย ตลอดถึงแบบอย่างการดำรงพระชนม์ชีพของพระพุทธเจ้าที่ทรงเกี่ยวข้องกับการอยู่ป่าตั้งแต่การประสูติ ตรัสรู้ แสดงธรรมเทศนาครั้งแรก และปรินิพพาน ทำให้ปลูกศรัทธาและความเชื่อมั่นในการอยู่ป่าแก่เหล่าพระสาวกทุกยุคสมัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งรูปแบบดังกล่าวถูกถ่ายทอดจนกลายมาเป็นข้อวัตรปฏิบัติที่ทรงยกย่อง มีพระเรวัตเถระเป็นตัวอย่างนำปฏิบัติด้วยแล้ว ยิ่งทำให้พระสงฆ์ไทยซึ่งมีวิถีชีวิตคลุกคลีอยู่กับสภาพแวดล้อมที่เป็นป่าในอดีตอย่างใกล้ชิดนำไปปฏิบัติได้ง่าย ทำให้อารัญญวาสีภิกษุเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก ต่างจากสมัยปัจจุบันที่ลดจำนวนลงมาก ด้วยเหตุผลทางสภาพแวดล้อม ค่านิยมทางสังคม อิทธิพลทางการปกครองคณะสงฆ์ แม้ว่าคำสอนของพระพุทธเจ้า และแบบปฏิบัติของพระเรวัตเถระจะยังคงถูกสืบทอดเป็นแบบการเรียนการสอนในยุคปัจจุบันก็ตาม แต่ไม่สามารถ

^{๔๘} วิกิพีเดีย, “พระครูวินัยธรมั่น ภูริทัตโต”, <<http://th.wikipedia.org/wiki/%>

^{๔๙} หนังสือ ภาพ ชีวิตประวัติและปฏิบัติทาของ พระอาจารย์ฝั้น อาจาโร, “พระอาจารย์ฝั้น อาจาโร”, <<http://www.dharma-gateway.com> >.

^{๕๐} สุนทร สายจันทร์, “หลวงพ่อกุณ ปริสุทฺโธ”, <<http://sites.google.com> >.

ด้านทานกระแสโลกาภิวัตน์ที่มากไปด้วยความเปลี่ยนแปลงหลาย ๆ ด้านได้ จึงทำให้ต้องมีการปรับปรุงให้เข้ากับสถานการณ์ปัจจุบัน ดังนั้น อิทธิพลของการอยู่ในป่าเป็นวัตรที่ถูกสืบทอดมาจากคำสอนของพระพุทธเจ้า และปฏิบัติของพระเวทเถระจึงถูกนำมาเป็นแบบอย่างการปฏิบัติภายใต้สภาพแวดล้อมที่ไม่เหมือนกัน เรียกได้ว่า เจตนารมณ์ทางเนื้อหายังคงเดิม แต่เปลี่ยนแปลงบริบททางกายภาพเท่านั้น

๔.๔ สรุป

ความสัมพันธ์กับบุคคลสำคัญต่างๆของพระเวทเถระเป็น ๕ กลุ่ม คือ (๑) ความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้า (๒) ภิกษุ (๓) ภิกษุณี (๔) อุบาสก และ (๕) อุบาสิกา ซึ่งมีความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้า ในฐานะต่างๆ มี ๔ฐานะ คือ ๑) ในฐานะที่เป็นพระสาวก ๒) เป็นผู้ได้รับการแต่งตั้งเป็นเอตทัคคะ ๓) พระพุทธเจ้าตรัสถึง ๔) พระพุทธเจ้าให้ความสำคัญเสด็จไปเยี่ยม ความสัมพันธ์กับภิกษุในฐานะต่างๆ ๔ฐานะ คือ ๑) ในฐานะเป็นสัทวิহারิก ๒) เป็นพระอุปัชฌาย์ ๓) ที่ได้ร่วมอยู่กลุ่มพระเถระสำคัญ และ ๔) เป็นพระน้องชายของพระสารีบุตร ในความสัมพันธ์กับภิกษุณีพบว่า มี ๒ฐานะ คือ ๑) ฐานะผู้ให้โอวาทานุศาสน์แก่ภิกษุณีทั้งหลาย ๒) ฐานะผู้เป็นน้องชายของภิกษุณี ส่วนในความสัมพันธ์กับอุบาสกและอุบาสิกา นั้น พบว่า มีฐานะเดียว คือ ฐานะเป็นครูผู้สั่งสอนอุบาสกและอุบาสิกาทั้งหลาย

บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระเวทเถระที่เป็นแนวทางในด้านต่าง ๆ คือ (๑) ด้านสิ่งแวดล้อม (๒) ด้านมนุษย์ (๓) ด้านสังคมและ (๔) ด้านวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้แก่ สิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์จากการไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติตามหลักพระวินัย และส่งเสริมให้มีการปลูกป่าตามแนวคำสอนที่มานิพนธ์ในพระสุตตันตปิฎก สำหรับมนุษย์นั้น การอยู่ป่าเป็นปกติของท่านได้สร้างศรัทธาแห่งใจให้เกิดขึ้นแก่บุคคลทั่วไปทำให้มีกุลบุตรมากมายเข้ามาบวชเป็นศิษย์ของท่าน ส่วนอิทธิพลการอยู่ป่าเป็นวัตรที่มีต่อสังคมได้สร้างค่านิยมให้สังคมรู้จักการปรับตัวอยู่กับธรรมชาติอย่างเป็นมิตร และยังใช้ป่าเป็นเครื่องมือพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นได้

การถืออรัญญิกธุระกิจของพระเวทเถระ ถือเป็นวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคสมัยพุทธกาล ทำให้ส่วนตัวท่านเป็นผู้มีบุคลิกที่เหมาะสมสำหรับเป็นอาจารย์ผู้สั่งสอนอบรมบุคคลทั่วไป โดยมีคุณสมบัติ ๗ ประการ ได้แก่ ๑. เป็นที่รักเป็นที่พอใจ ๒. เป็นที่เคารพ ๓. เป็นที่ยกย่อง ๔. เป็นนักพูด ๕. เป็นผู้อดทนต่อถ้อยคำ ๖. เป็นผู้พูดถ้อยคำลึกซึ้งได้ ๗. ไม่ชักนำในฐานะ

ข้อวัตรปฏิบัติในการอยู่ป่า พระพุทธเจ้าทรงให้สาวกทั้งหลายเรียนรู้กฎเกณฑ์ในการดำรงชีพ เพื่อความสะดวกสบายแก่ตนเอง และเพื่อป้องกันอันตรายจากโจรผู้ร้าย เป็นต้น ซึ่งเมื่อ

ต้องการทดสอบว่า ภิกษุผู้อยู่ป่าเป็นภิกษุจริง หรือเป็นกลุ่มมิจฉาชีพที่อาศัยป่าปกปิดตนเองในการกระทำทุจริตกรรมต่าง ๆ โดยทรงสอนให้ลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ สวมอุบาตรคล้องบ่า พาดจีวรบนไหล่ สวมรองเท้า เก็บเครื่องใช้ไม้ เครื่องใช้ดิน ปิดประตูหน้าต่างแล้วลงจากเสนาสนะ กำหนดว่าจะเข้าบ้านเวลานี้ ถอดรองเท้าและอย่างระมัดระวัง ใส่ถุงคล้องบ่า นุ่งปกปิดมณฑล ให้เรียบร้อย คาดประคดเอว ห่มผ้าสังฆาฏิที่พับซ้อนกันไว้ ถัดจากคอก ล้างบาตรแล้วไม่ต้องรีบร้อน ถือเข้าบ้านโดยเรียบร้อยพึงปกปิดกายด้วยดีไปในละแวกบ้าน พึงสำรวจด้วยดีไปในละแวกบ้าน ไม่พึงเดินกระโห่งไปในละแวกบ้าน เมื่อเข้าบ้านแล้ว ควรกำหนดว่า เราจะเข้าทางนี้ ออกทางนี้ ไม่ควรรีบร้อนเข้าไป ไม่ควรรีบร้อนออกไป ไม่ควรยืนใกล้รั้ว ไม่ควรยืนใกล้รั้ว ไม่ควรยืนนานนัก ไม่ควรกลับเร็วนัก ควรยืนสังเกตว่า ทายาททายิกาประสงค์จะถวายอาหารหรือไม่ประสงค์จะถวาย ถ้าพวกเขาหยุดทำงาน ลุกจากที่นั่ง จับทัพพีภาชนะ หรือตั้งภาชนะไว้ ควรยืนกำหนดอาคารที่จะถวายหรือไม่ถวายนั้น เมื่อพวกเขาถวายอาหาร ควรใช้มือข้างซ้ายแหวกผ้าสังฆาฏิแล้วน้อมบาตรเข้าไป ด้วยมือข้างขวา ใช้มือทั้ง ๒ ประคองบาตรรับอาหาร ไม่ควรมองหน้าผู้ถวายอาหาร เมื่อเขาถวายแล้ว ควรใช้ผ้าสังฆาฏิคลุมบาตรแล้ว ไม่ต้องรีบร้อน กลับอย่างสำรวจ ภิกษุสมควรปกปิดกายให้มิดชิดเข้าไปในละแวกบ้าน ไม่ควรเดินกระโห่งเท้าเข้าไป เมื่อออกจากหมู่บ้านแล้ว ให้สวมอุบาตร คล้องบ่า พาดจีวรวางไว้บนศีรษะสวมรองเท้าเดินไป ดังนั้น ข้อปฏิบัติที่ภิกษุผู้อยู่ป่าจะนำไปปฏิบัติให้ดี ไม่ให้บกพร่อง คือ การตั้งน้ำดื่ม ตั้งน้ำใช้ ดัดไฟ เตรียมไม้สีไฟ เตรียมไม้เท้า การเรียนรู้เรื่องนักษัตรทุกประเภทหรือเรียนบางส่วน เพื่อความเป็นผู้ฉลาดในทิศ

การอยู่ป่าของภิกษุในสังคมไทย เริ่มมีหลักฐานปรากฏเมื่อพ่อขุนรามคำแหงมหาราช เสด็จขึ้นครองราชย์ในกรุงสุโขทัย ประมาณ พ.ศ. ๑๘๒๒ พระองค์ทรงทราบถึงกิตติศัพท์ของพระราชอุลเถระผู้จำพรรษาอยู่ในนครศรีธรรมราชฯ ทรงโปรดให้มีการสร้างวัดอรัญญิกซึ่งเป็นแบบแผนการอยู่ป่าของพระไทยในสมัยนั้น ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ ได้มีพระเถระผู้มีชื่อเสียงได้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตรประกอบด้วยหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต หลวงปู่ขาว อนาลโย หลวงปู่ดุลย์ อตุโล หลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ หลวงปู่เทศก์ เทสรังสี หลวงปู่สิม พุทธาจาโร หลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโน หลวงปู่สมชาย จิตวิริโย หลวงปู่วิริยงค์ สิรินฺทรโร

การวิเคราะห์อรัญญิกชุดแรกของพระเวทเถระที่เป็นแนวทางต่อภิกษุไทยในปัจจุบัน ๗ ประเด็น คือ (๑) เพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติในระบบนิเวศน์ให้คงอยู่ในสภาพเดิม เพื่อเป็นประโยชน์แก่มนุษย์สืบต่อไป คือ ข้อห้ามในพระปาติโมกข์เกี่ยวกับป่าไม้ และต้นไม้ที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้ ข้อห้ามเกี่ยวกับการตัดไม้ ทำลายป่า เบียดเบียนธรรมชาติ และข้อห้ามในพระปาติโมกข์ที่เกี่ยวกับแม่น้ำลำคลอง และการอนุรักษ์แม่น้ำลำคลอง (๒) เพื่อการทำให้สติที่ยังไม่ปรากฏได้ปรากฏชัด จิตที่ยังไม่ตั้งมั่นได้ตั้งมั่น อาสวะที่ยังไม่สิ้นไปได้สิ้นไป และทำให้บรรลุธรรมอันเป็น

แดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยมที่ยังไม่ได้บรรลุ (๓) การอยู่ป่าของภิกษุในสังคมไทย สมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช จนถึงปัจจุบันนั้น พระภิกษุผู้อยู่ป่าของไทย หมายถึงพระภิกษุสามเณรที่มีวิถีชีวิตอยู่ตามธรรมชาติเช่นเดียวกับ พระพุทธเจ้า และพระสาวกในสมัยพุทธกาล (๔) ลักษณะทางภูมิประเทศ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนั้น พบว่ามีสภาพเป็นผืนป่า มีการตั้งรกรากถิ่นฐานอยู่ตามบริเวณที่เป็นป่าและให้การอุปถัมภ์ภิกษุที่ตั้งอารามอยู่รอบ ๆ สังคมที่มีสภาพเป็นป่าด้วย สอดคล้องกับหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ทรงยกย่องการอยู่ป่าและดำเนินการอยู่คลุกคลีด้วยคนหมู่มาก (๕) ลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ให้ความสำคัญกับกลุ่มภิกษุผู้อยู่ป่า นำไปสู่การบัญญัติเรียกภิกษุผู้อยู่ป่าว่า เป็นภิกษุฝ่ายอรัญญวาสี และเรียกภิกษุผู้อยู่ในอารามติดบ้านว่า เป็นภิกษุฝ่ายคามวาสี โดยค่านิยมดังกล่าว ยังคงถูกสืบทอดมาถึงปัจจุบัน (๖) ลักษณะทางสังคมสมัยปัจจุบัน การอยู่ป่าถูกจำกัดด้วยกฎหมายป่าสงวน และเขตอนุรักษ์สัตว์ป่า และพันธุ์พืช คณะสงฆ์จึงหันมาปลูกป่าในอารามที่ตั้งอยู่บริเวณหมู่บ้าน ซึ่งการอยู่ดังกล่าวไม่นับว่าเป็นอรัญญวาสี ยังคงจัดเป็นคามวาสีตามลักษณะของอารามที่อยู่ใกล้บ้านนั่นเอง (๗) ลักษณะทางคำสอน การอยู่ในป่าเป็นวัตรที่ถูกสืบทอดมาจากคำสอนของพระพุทธเจ้า และปฏิบัติของพระเรวตเถระจึงถูกนำมาเป็นแบบอย่างการปฏิบัติภายใต้สภาพแวดล้อมที่ไม่เหมือนกัน เรียกได้ว่า เจตนารมณ์ทางเนื้อหายังคงเดิมเปลี่ยนแปลงแต่บริบททางกายภาพ

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์อรรถกถาในพระพุทธานุชาดกในพระพุทธานุชาดก : ศึกษาเฉพาะกรณีพระเวทเถระ” นั้น ผู้วิจัยได้ตั้งวัตถุประสงค์ไว้ ๓ ประการ ได้แก่ เพื่อศึกษาอรรถกถาในพระพุทธานุชาดก เพื่อศึกษาชีวประวัติของพระเวทเถระ และเพื่อศึกษาวิเคราะห์อรรถกถาของพระเวทเถระที่มีอิทธิพลต่อพระสงฆ์สมัยพุทธกาลและพระสงฆ์ไทยในปัจจุบัน การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบศึกษาเชิงวิเคราะห์(Critical Study Research) โดยศึกษาค้นคว้าข้อมูลทางเอกสาร (Documentary Research) จากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีและภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พร้อมทั้ง วรรณคดี ฎีกา และรวมถึงตำรา เอกสาร วิทยานิพนธ์ หรืองานวิจัยต่าง ๆ ของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา สามารถสรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะได้ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

อรรถกถา หมายถึง องค์คุณเครื่องกำจัดกิเลสของผู้ถือการอยู่ป่าเป็นกัจจัตถ์ ซึ่งเป็นความหมายตามตัวอักษร ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธานุชาดกทั้งพระไตรปิฎก วรรณคดีและฎีกา มีความหมายที่ครอบคลุมอีกว่า หมายถึง วัตรปฏิบัติพิเศษอันเคร่งครัดของผู้ถือการอยู่ป่าเป็นกัจจัตถ์ เพื่อกำจัดกิเลส และปิดกั้นกระแสอารมณ์ ช่วยให้มีกน็อย สันโดษ และเพื่อเป็นอุปมาในการรักษาศีลให้บริสุทธิ์เป็นพื้นฐานที่จะรองรับการเจริญสมาธิและปัญญา หรือการเจริญสมถและวิปัสสนากรรมฐาน

นอกจากนี้ยัง พบว่า ประเภทของ“อรรถกถา” จัดอยู่ในทุกกลุ่มของอรรถกถา ทั้งในอรรถกถา ๑๓ อยู่ในข้อที่ ๘. และการจำแนกออกเป็น ๖ กลุ่ม คือ (๑) โดยหมวด จัดอยู่ในหมวดที่ ๓. เสนาสนะ (๒) โดยปัจจัย อยู่ในประเภทที่ ๑.อาศัยปัจจัย (๓) โดยย่อ อยู่ในประเภทที่ ๕. อรรถกถาอรรถกถา (๔) โดยผู้ที่ยังไม่ได้ศึกษาอรรถกถา อยู่ในประเภทที่ ๑. เสนาสนะ(๕)โดยบุคคล อยู่ในประเภทที่ ๑. ภิกษุ ๑๓ (๖) โดยข้อปฏิบัติ อยู่ในทั้ง ๒ ประเภท โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อให้ธรรมเป็นอุปการะแก่ผู้ปฏิบัติอรรถกถา คือ กน็อย สันโดษ ขัดเกลากิเลส ยินดีในที่สงัด และเห็นประโยชน์ในการภาวนา เพื่อช่วยส่งเสริม สัมมาปฏิบัติ คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ให้มีความ

เจริญก้าวหน้า จนสามารถเข้าถึงการบรรลุธรรมคือ พระนิพพาน ตามความสำคัญที่ พระพุทธเจ้า ทรงอนุญาตการอยู่ป่า เป็นการมุ่งเน้นไปที่การบำเพ็ญเพียรทางจิตเพื่อบรรลุมรรคผลนิพพานในที่สุด มิได้มุ่งเน้นไปที่ประเด็นอย่างอื่น หากแต่อาศัยป่าเพื่อความวิเวกในการปฏิบัติธรรม

ในวิธีการปฏิบัติอรัญญิกขุดงค์ พบว่า แบ่งเป็น ๒ หัวข้อ คือ ๑) การปฏิบัติขุดงค์หมวด เสนาสนะ ความสันโดษในเสนาสนะ มี ๑๕ อย่าง ได้แก่ ๑.สันโดษในการตริก ๒.ในการไป ๓.ในการแสวงหา ๔.ในการได้ ๕. ในการรับ ๖.ในการรับแต่พอประมาณ ๗. ในการเว้นจากการอยากได้ ๘. ตามที่จะได้ ๙. ตามกำลัง ๑๐.ตามความเหมาะสม ๑๑. ในการอุปการะ ๑๒. ในการกำหนด ๑๓.ในการบริโภค ๑๔.ในการเว้นการสะสม ๑๕.ในการสละ สำหรับวิธีปฏิบัติมี ๕ ประเภทคือ ๑.อรัญญิกขุดงค์ ๒.รุกขมูติกขุดงค์ ๓.อัปภกาสิกขุดงค์ ๔.โสตานิกขุดงค์ ๕. ยถาสันถิกขุดงค์ และ มีอานิสงส์ ๕ ข้อ คือ ๑. เป็นผู้ปิดกั้นความยินดีในงานก่อสร้าง และความอยากได้ในเสนาสนะ ๒.เป็นผู้ปิดกั้นความยินดีในร่างกาย ๓.เป็นผู้ไม่มีความกังวลไม่หวงแหน มีอิสระท่องเที่ยวไปได้ทุกทิศ ๔.เป็นผู้ไม่ยินดีในลาภสักการะ และสามารถสละลาภสักการะทั้งหลายได้โดยสะดวก ๕.เป็นผู้สมควรแก่ธรรม คือความมักน้อย สันโดษในเสนาสนะ และ ๒) วิธีการปฏิบัติอรัญญิกขุดงค์ พิจารณาว่า บริเวณไหนคือเขตป่าหรือวัด คือป่าที่ไกลจากบ้านหลังสุดท้ายประมาณ ๕๐๐ ชั่วโมงหรือ๑กิโลเมตร ถ้ามีภูเขาหรือแม่น้ำกั้น มีวัดอยู่ฝั่งตรงกันข้ามให้วัดตามระยะทางเดินปกติ และจะเข้าไปในหมู่บ้านได้ ก็ต่อเมื่ออุปัชฌาย์หรืออาจารย์อาพาธ จะต้องนำไปรักษาในหมู่บ้าน แต่ควรออกมารับอรุณในป่า ถ้าอาพาธหนักไม่ควรถือรักษาขุดงค์ข้อนี้ สำหรับระดับของการปฏิบัติอรัญญิกขุดงค์ มี ๓ ระดับ คือ ๑.เคร่งครัด จะต้องรับอรุณในป่าตลอดเวลา ๒. ปานกลาง สามารถพักอยู่ในวัดบ้านได้ตลอดฤดูฝน ๓. ย่อหย่อน สามารถพักอยู่ในวัดบ้านได้ตลอดฤดูฝนและฤดูหนาว อานิสงส์ของการปฏิบัติอรัญญิกขุดงค์ มี ๗ ประการ คือ ๑. เป็นผู้ที่มีสมาธิตั้งมั่น ๒. มีปัจจัยเครื่องดำรงชีวิต ๓. อันตรายทั้งหลาย คือ รูปที่น่ายินดี ไม่มารบกวนจิตของผู้อาศัยอยู่ในป่า ๔. ไม่สะดุ้งกลัว ๕. ละความเชื่อใจในชีวิต ๖. ได้รับความสุขอันเกิดจากวิเวก และ ๗. สามารถรักษาขุดงค์ในข้ออื่นๆ ในประเด็นของอรัญญิกขุดงค์ในพุทธศาสนาเถรวาทนั้น พบว่า มี ๓ ประเด็น คือ (๑) แนวพระไตรปิฎก (๒) แนวคัมภีร์วิมุตติมรรค (๓) แนวคัมภีร์วิสุทธิมรรค

อสีติมหาสาวก หมายถึง พระสาวกผู้ยิ่งใหญ่ ๘๐ รูป พบว่า มีหลักการคัดเลือก คือ ๑. พระสาวกที่มีคุณธรรม มีความสามารถพิเศษ เป็นเอกตักกะ ๒. ผู้มิได้เป็นเอกตักกะแต่มีชื่อระบุไว้ในปฐมโพธิกาล ครั้งแรกได้พระสาวก ๖๔ รูป ครั้งที่ ๒ ได้พระมหาสาวกอีก ๕ รูป รวมเป็นได้พระมหาสาวก ๖๙ รูป ที่เหลืออีก ๑๑ รูป รวมเป็น ๘๐ รูป โดยมีคุณลักษณะสำคัญมี ๒ ประการ คือ (๑) ส่วนตนมี ๓ คุณลักษณะ คือ ๑) เป็นผู้ได้บำเพ็ญบารมีมามาก ๒) บรรลุอภิญญา ๖ และ

๓) เป็นผู้มึนเถรธรรม ๑๐ และ (๒) คุณลักษณะสำคัญที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมเป็นผลมาจาก ๒ คุณลักษณะคือ ๑) ความสามารถเฉพาะตัว และ ๒) ผลงาน เอตทัคคะ หมายถึง ผู้ประเสริฐสุดในทางใดทางหนึ่ง เป็นตำแหน่งที่พระพุทธเจ้าทรงประทานแต่งตั้งให้พุทธบริษัท ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา แต่ละตำแหน่งจะมีเพียงคนเดียวเท่านั้น โดยมีหลักเกณฑ์และเหตุผลในการคัดเลือก ๔ ประการ คือ ๑. โดยเหตุเกิดเรื่อง ๒. การมาก่อน ๓. เป็นผู้ชำระชำนานู และ ๔. เป็นผู้ยิ่งใหญ่คุณ เอตทัคคะมี ๔ หมวด คือ ๑) ภิกษุมี ๔๑ องค์ ๒) ภิกษุณี ๑๓ องค์ ๓) อุบาสกมี ๑๐ ท่าน และ ๔) อุบาสิกา ๑๐ ท่าน

ชีวประวัติของพระเรวตะ หรือพระเรวตขทิวนิยเถระ พบว่า ชาตัญญิมิมีใน ๒ สมัย คือ (๑) สมัยพระปฐมุตตรพุทธเจ้า พระเรวตะตั้งความปรารถนาเป็นคฤหัสถ์อยู่ป่าเป็นวัตร พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่า อีก ๑๐๐,๐๐๐ กัปข้างหน้า จักได้จักได้ออกบวชและบรรลุอรหัตผล พระพุทธเจ้าโคดมจักตั้งท่านไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะด้านเป็นอยู่ป่า และต่อมา ในสมัยพระสมณโคดม พระเรวตะได้มาปฏิสนธิในครรภ์ของนางสารีพราหมณีในบ้านอุปติสสคาม ณ หมู่บ้านนาลกะ บิดาคือ วัณคันทพราหมณ์ เป็นบุตรคนสุดท้ายของ พี่ชายคือ อุปติสสะ(พระสารีบุตร) พระจุนทเถระและพระอุปเสนเถระ มีพี่สาว ๓ คน ชื่อ จาลา อุปจาลา และสีสุปจาลา และหลานชายสามคนคือ จาลี อุปจาลี สีสุปจาลี

ในเรื่องการออกบวชของพระเรวตะ พบว่า เมื่อเรวตะกุมารอายุประมาณ ๗- ๘ ปี มารดาให้แต่งงานเพื่อป้องกันไม่ให้ท่านบวช แต่เรวตะเห็นความไม่เที่ยงของสังขารของสตรี จึงหนีจากงานแต่งงานไปถึงป่าแล้วขอบรรพชาเป็นสามเณรจากภิกษุ หลังจากบรรลุอรหัตผลแล้ว พระเรวตะได้แสดงฤทธิ์เนรมิตป่าให้เป็นพระคันธกุฎีและเรือนยอดถวายพระพุทธเจ้าและพระสาวก ๕๐๐ รูป ที่ป่าไม้ตะเคียนใหญ่ และหลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงพาพระสาวกเสด็จกลับแล้ว ท่านก็คลายฤทธิ์ ป่าทั้งป่ากลับมีสภาพดั้งเดิม

คุณสมบัติเฉพาะตัวของพระเรวตะ พบว่า มี ๒ ประการ คือ (๑) ด้านเอตทัคคะ ด้วยเหตุที่พระเรวตะมีคุณสมบัติด้านเอตทัคคะและยินดีในความสงบเงียบ ตามความเป็นอยู่ของภิกษุผู้อยู่ป่า และ (๒) ด้านการอยู่ป่าเป็นวัตร พระเรวตะมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ เพราะความปรารถนาที่ตั้งไว้ และท่านเองก็มีความยินดีในธรรมชาติด้วย ท่านได้ให้แง่คิดในการอยู่ป่าแก่ภิกษุซึ่งประมวลจากประสบการณ์ของท่าน

ชีวิตในบั้นปลายของพระเรวตะ พบว่า ท่านถูกกล่าวหาว่าเป็นโจร แต่พระราชารับสั่งให้ปล่อย พระเรวตะ เห็นกาลปริณิพพานแห่งตน จึงให้อิวาท แสดงข้อปฏิบัติอันเป็นประโยชน์แก่

ผู้อื่น และ นั่งขัดสมาธิเข้าฌานมีเตโชธาตุเป็นอารมณ์ เมื่อไฟลุกโพลงอยู่ แล้วปรินิพพานด้วย
อนุภาติเสสนิพพานธาตุ

บทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระเรวตะในครั้งพุทธกาลนั้น พบว่า ท่านมี
บทบาท ใน ๔ ด้านคือ

๑) ด้านสิ่งแวดล้อม สิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์จากการไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ
ตามหลักพระวินัย และส่งเสริมให้มีการปลูกป่าตามแนวคำสอนที่มาในพระสูตรต้นตปีฎก

๒) ด้านมนุษย์ การอยู่ป่าเป็นปกติของท่านได้สร้างศรัทธาแห่งใจให้เกิดขึ้นแก่บุคคล
ทั่วไป ทำให้มีกุลบุตรมากมายมาอุปถัมภ์เป็นศิษย์ของท่าน

๓) ด้านสังคม ได้สร้างค่านิยมให้สังคมรู้จักการปรับตัวอยู่กับธรรมชาติอย่างเป็นมิตรใช้
ป่าเป็นเครื่องมือพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นได้

๔) ด้านวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เช่น อารัญญิกชุดงค์ของพระเรวตะเถระที่เป็น
แนวทางต่อภิกษุไทยในปัจจุบันพบว่า มี ๑ ประเด็น คือ

(๑) วิเคราะห์ข้อวัตรปฏิบัติในการอยู่ป่า เป็นข้อปฏิบัติเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติใน
ระบบนิเวศน์ให้คงอยู่ในสภาพเดิม เพื่อเป็นประโยชน์แก่นมนุษย์สืบต่อไป คือ ข้อห้ามในพระปาติโมกข์
เกี่ยวกับป่าไม้ และต้นไม้ และข้อห้ามในพระปาติโมกข์ที่เกี่ยวกับแม่น้ำลำคลอง และการอนุรักษ์
แม่น้ำลำคลองมีการถือนิสสัย ๔ อย่าง สำหรับถือปฏิบัติไปจนตลอดชีวิต

(๒) วิเคราะห์ เหตุผลของการอยู่ป่า คือการทำให้สติที่ยังไม่ปรากฏได้ปรากฏชัด
จิตที่ยังไม่ตั้งมั่นได้ตั้งมั่น อาสวะที่ยังไม่สิ้นไปได้สิ้นไป และทำให้บรรลุนิพพานเป็นแดนเกษมจาก
โยคะอันขอดเยี่ยมที่ยังไม่ได้บรรลุ

(๓) วิเคราะห์การอยู่ป่าของภิกษุในสังคมไทย หรือเรียกโดยทั่วไปว่า พระป่า ซึ่งมี
กิจวัตรประจำวันเน้นหนักไปในทางวิปัสสนาธุระ คือ การอบรมจิต เจริญปัญญา นุ่งห่มผ้าสีปอน หรือ
สีกรัก มุ่งการปฏิบัติธรรม และการเผยแผ่เป็นหลัก ไม่นั่งงานด้านการบริหารปกครอง พระป่าของ
ไทยเริ่มปรากฏหลักฐานชัดเจนมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยต่อเนื่องมายังสมัยอยุธยา จนถึงปัจจุบัน

(๔) วิเคราะห์ลักษณะทางภูมิประเทศ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนั้น พบว่ามีสภาพ
เป็นผืนป่าโดยมาก ทำให้สภาพทางสังคมมีการตั้งรกรากถิ่นฐานอยู่ตามบริเวณที่เป็นป่าและให้การ
อุปถัมภ์ภิกษุที่ตั้งอารามอยู่รอบ ๆ สังคมที่มีสภาพเป็นป่าด้วย สอดคล้องกับหลักคำสอนของ
พระพุทธเจ้าที่ทรงยกย่องการอยู่ป่า

(๕) วิเคราะห์ลักษณะทางการเมืองซึ่งให้ความสำคัญกับกลุ่มภิกษุผู้อยู่ป่า นำไปสู่
การบัญญัติเรียกภิกษุผู้อยู่ป่าว่า เป็นภิกษุฝ่ายอารัญญวาสี และเรียกภิกษุผู้อยู่ในอารามติดบ้านว่า เป็น
ภิกษุฝ่ายคามวาสี

(๖) วิเคราะห์ลักษณะทางสังคม สมัยปัจจุบัน การอยู่ป่าถูกจำกัดด้วยกฎหมายป่าสงวน และเขตอนุรักษ์สัตว์ป่า และพันธุ์พืช คณะสงฆ์จึงหันมาปลูกป่าในอารามที่ตั้งอยู่บริเวณหมู่บ้าน ชุมชนแทนการอยู่ป่าที่ห่างไกลผู้คน ซึ่งการอยู่ดังกล่าวไม่นับว่าเป็นอรัญญวาสี ยังคงจัดเป็นคามวาสี

(๗) วิเคราะห์ลักษณะทางคำสอนที่เป็นแนวทางในการอยู่ในป่าเป็นวัตรที่ถูกลืบทอดมาจากคำสอนของพระพุทธเจ้า และปฏิบัติของพระเวทเถระจึงถูกนำมาเป็นแบบอย่างการปฏิบัติภายใต้สภาพแวดล้อมที่ไม่เหมือนกัน

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิเคราะห์เรื่องอรัญญิกชุดงศ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท : ศึกษาเฉพาะกรณีพระเวทเถระนั้น ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ๒ ประเด็น คือ ข้อเสนอแนะทั่วไป และข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยต่อไป ดังนี้

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะทั่วไป

จากการศึกษา เรื่อง อรัญญิกชุดงศ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท : ศึกษาเฉพาะกรณีพระเวทเถระ พบว่า อรัญญิกชุดงศ์ เป็นวัตร ข้อ ๑ ใน ๑๓ ข้อชุดงศ์วัตร จัดอยู่ในหมวด เสนาสนะ มีจุดประสงค์ เพื่อให้ผู้ปฏิบัติ หรือผู้สมათานเกิดความมักน้อย สันโดษ ขัดเกลา กิเลส ยินดีในความสงัดและเห็นประโยชน์ในการภาวนา อันจะทำให้บรรลุมรรคผลนิพพานในที่สุด ซึ่งจากวัตถุประสงค์และข้อวัตรในการปฏิบัติที่กล่าวมานี้ สามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นแบบแผนในการดำเนินชีวิตของฆราวาสได้อย่างลงตัว โดยเฉพาะในเรื่องปัจจัย ๔ หมวดที่ว่าด้วย ที่อยู่อาศัย (เสนาสนะ) ซึ่งฆราวาสสามารถนำมาพิจารณาเกี่ยวกับการปฏิเสวนา คือ การใช้สอย บริโภค โดยยึดหลัก มักน้อย สันโดษ คำนึงถึงคุณค่าแท้ ในอรรถประโยชน์ ไม่ใช่คุณค่าเทียม อันได้แก่ ความหรูหรา ฟุ่มเฟือย ใหญ่โตเกินฐานะ และสามารถทำให้เกิดความสุข ได้ตามฐานะ ไม่ต้อง คิ้นร้น ยกตัวอย่าง เช่น การเลือกที่อยู่อาศัย-โดยพิจารณาตามหลักอภินิหารปัจเจกชน หมวดเสนาสนะ โดยให้พิจารณาถึงวัตถุประสงค์หลักของการมีบ้านเพื่ออาศัยนั้น ก็เพื่อ ป้องกันความหนาว ความร้อน ลม แดด อันตรายจากดินฟ้า อากาศ รวมถึงอันตรายจากสัตว์รบกวน และเป็นที่พักผ่อน เหมาะสำหรับการพักผ่อนอยู่อาศัย ซึ่งถือว่าเป็นการเพียงพอแล้วสำหรับวัตถุประสงค์หลัก ไม่จำเป็นต้อง

หรรษา ฟุ่มเฟือย แพงเกินฐานะ ไม่ต้องขวนขวาย หาบ้านที่มีขนาดใหญ่ เกินความจำเป็น เกินฐานะ รายได้ ซึ่งอาจจะก่อให้เกิดหนี้สิน หรือต้องทำงานหนัก เพื่อจะหาเงินมาซื้อ และบำรุงรักษา โดยไม่จำเป็น

สรุปได้ว่า ถ้าคนเราเอาแบบอย่างการใช้เสนาสนะ ของการปฏิบัติอรัญญิกชุดงค์ มาประยุกต์ใช้กับชีวิต ฆราวาสได้ ก็จะทำให้ชีวิตเรามีความสุขได้พอเพียงสมควรแก่กรรม อีกทั้งเป็นการใช้ชีวิตพอเพียงตามแนวพระราชดำริ เศรษฐกิจพอเพียง ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของชาวไทยอีกด้วย

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยต่อไป

๑. ศึกษาเปรียบเทียบเชิงวิเคราะห์อรัญญิกชุดงค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับการอยู่ป่าในศาสนาอื่นๆ

๒. ศึกษาวิเคราะห์ทัศนคติการอยู่ป่าของบุคคลในแต่ละศาสนา

๓. ศึกษาเปรียบเทียบเรื่องอรัญญิกชุดงค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับแนวคิดเรื่องระบบนิเวศวิทยาแบบวิทยาศาสตร์

๔. ศึกษาวิเคราะห์อรัญญิกชุดงค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับการรักษาสิ่งแวดล้อม

๕. ศึกษาเปรียบเทียบเชิงวิเคราะห์อรัญญิกชุดงค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทของวัดต่าง ๆ ในสังคมไทย ในบริบทต่าง ๆ

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลี - ไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐. กรุงเทพฯ
มหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๕.

_____ .พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.กรุงเทพมหานคร
: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๕.

_____ . อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. โรงพิมพ์วิญญาน. ๒๕๓๒-๒๕๓๕.

มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. พระสูตรและอรรถกถาแปล จัดพิมพ์เนื่องในวโรกาส
ครบ ๒๐๐ ปี แห่งพระราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏ
ราชวิทยาลัย. ๒๕๒๕.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กรมศิลปากร. ประชุมศิลาจารึก สุขโขทัย เล่มที่ ๑. กรุงเทพฯ : องค์การคำคุณศสภ, ๒๕๒๔.

คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ประวัติพระพุทธศาสนา. (กรุงเทพฯ :
ห้างหุ้นส่วนจำกัด นวสาส์นการพิมพ์, ๒๕๕๐.

จำเนียร ทรงฤกษ์. ชีวประวัติพุทธสาวก. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๒.

ดร.สุชาติ หงษา. ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา จากอดีต สู่ ปัจจุบัน. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๕.

บันเทิง พาพิจิตร. การปกครองตามแนวพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์,
๒๕๔๘.

บรรจบ บรรณรุจิ. พระอสีติมหาสาวก. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๖.

เปลื้อง ณ. นคร. พจนานุกรม ไทย-ไทย. กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา, ๒๕๐๔

พันตรี ป. หลงสมบุญ. พจนานุกรม มคธ - ไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัท
ธรรมสารจำกัด, ๒๕๔๖.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๘, ราชบัณฑิต). **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ช่อระกา, ๒๕๔๘.

—————. **ศัพท์วิเคราะห์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๕๐.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

—————. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๖.

กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์.พรีนติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑.

—————. **พระพุทธศาสนาในเอเชีย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๘.

คณะกรรมการแผนกตำรา. **มังคลัตถที่ปนี แปล เล่ม ๕**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๔. นครปฐม : โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

สมเด็จพระพุทธอาจารย์ (อาสภมหาเถระ). **พระปฏิบัติศาสนา เรื่องธุดงค์วัตร**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๑.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **ธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒ หลักสูตรนักธรรม และธรรมศึกษาชั้นโท**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๘. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

พระปิฎกจุฬากัณฑ์. **มิลินทปัญหา (ฉบับหอสมุดแห่งชาติ)**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

พระราชปริยัติโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม). **ความรู้เรื่องธุดงค์**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

พระพุทธโฆสาจารย์. **วิสุทธิมรรค (บาลี-ไทย) ภาค ๑**. แปลโดย นายไชยวัฒน์ กบิลกาญจน์. กรุงเทพมหานคร : มุลินธิภูมิพโลภิกขุ, ๒๕๓๗.

พระพุทธโฆสเถระ รจนา. **กัมภีร์วิสุทธิมรรค**. สมเด็จพระพุทธโฆสาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถระ) แปลและเรียบเรียง. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพฯ : บริษัทประยูรปริ้นติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗.

พระอุปติสสเถระ รจนา. **วิมุตติมรรค**. พระเทพโสภณ (ประยูร ฐมมจิตโต) และคณะ แปลจาก ฉบับภาษาอังกฤษของพระเฮฮารา พระโสภเถระ และพระเขมินทเถระ. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พระเทพดิลก (ระแบบ จิตญาโม). **พระธรรมวินัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ม.ป.ป.

- พระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวิชรญาณวโรรส. **อนุพุทธประวัติ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
 เลียงเชียง, ๒๕๓๓.
- ว. วชิรเมธี. **สัมมาสมาธิ รมหายใจแห่งการตื่นรู้**. กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท., ม.ป.ป.
 พระครูกัลยาณสิทธิวัฒน์ (สมาน พรหมอยู่). **เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๖.
 กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๖.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.
- พระมหาสมปอง มุทิโต. **คัมภีร์อภิธานวรรณนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัท
 ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗.
- พระราชปริยัติ (สฤณี สิริขโร). **กระบวนการแก้ปัญหาในพระพุทธศาสนาตามหลักอริกถสมถะ**.
 กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.
- พระมหาสมจินต์ สมมาปญฺโญ. **พุทธศาสนา ปรัชญา สังคม**. (กรุงเทพมหานคร : อาหารการพิมพ์,
 ๒๕๕๑).
- พระอุตรคณาธิการ.รศ.ดร.จำลอง สารพัดนึก รวบรวมเรียบเรียง. **พจนานุกรม บาลี – ไทย**.
 พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : บริษัทประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๓๘.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒**. พิมพ์ครั้งที่ ๑.
 กรุงเทพมหานคร : บริษัทนานมีบุ๊คส์ จำกัด, ๒๕๔๖.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **ธรรมและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร :
 โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.
- แสวง อุดมศรี. **พระวินัยปิฎก ๑**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
 ๒๕๔๓.
- โสภารัตน์ จารุสมบัติ. **นโยบายและการจัดการสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๑.
- สมภาร พรหมทา. **พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
 แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐.
- เสฐียรพงษ์ วรรณปก ราชบัณฑิต. **สามเณรเหล่ากอแห่งสมณะ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

(๒) วิทยานิพนธ์

นางสาวอัมพร จันทร์ตัน. “การศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างการปฏิบัติคุณดั่งกับการบรรลุนิพพานในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.

บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

พระปลัดประเสริฐ อานนุโท. “ศึกษาวิเคราะห์คุณค่าและความสำคัญของปฏิรูปเทศาภิบาลในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย :

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

พระกิตติศักดิ์ ยโสธรโร. “การศึกษาบทบาทของพระสารีบุตรเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

พระมหาจรรยา ปญญาโว. “การศึกษาบทบาทของพระมหากัสสปเถระในการเผยแผ่

พระพุทธศาสนา”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย :

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

พระมหาจิตติภัทร อจลธมโม “การศึกษาบทบาทของพระอานนท์ในการเผยแผ่

พระพุทธศาสนา”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสนา มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย :

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

พระมหาสุชนา โรจนญาโณ. “การศึกษาบทบาทของพระมหาโมคคัลลานเถระในการเผยแผ่

พระพุทธศาสนา”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย :

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระมหาจรัญ วิจารณเมธี (นิลาพันธุ์). “การศึกษาวิเคราะห์เชิงปรัชญา เรื่องสั้น โศลกใน

พระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย :

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

(๓) สื่ออิเล็กทรอนิกส์

เสฐียร โภชนันตะ. วิสุทธิมรรค – วิมุตติมรรค. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.dhamma-Gateway.com/> > [๕ กันยายน ๒๕๕๓].

วิกิพีเดีย พจนานุกรมเสรี. เถรวาท. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://th.wikipedia.org/wiki>

[๕ กันยายน ๒๕๕๓].

วิกิพีเดีย พจนานุกรมเสรี. พระครูวินัยธรรมัน ฐริทตฺโต. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา :

<<http://th.wikipedia.org/wiki/> [๕ กันยายน ๒๕๕๓].

หนังสือ ภาพ ชีวประวัติและปฏิปทาของ พระอาจารย์ฝั้น อาจาโร. พระอาจารย์ฝั้น อาจาโร.

[ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.dharma-gateway.com> [๗ มกราคม ๒๕๕๔].

สุนทร สายจันทร์. หลวงพ่อคุณ ปริสุทฺโธ. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://sites.google.com>

[๗ มกราคม ๒๕๕๔].

ธรรมะรักโก. วัดถ้ำขาม. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.bp.or.th/> [๗ มกราคม ๒๕๕๔]

[http:// www.buddhism.rilc.ku.ac.th/chachawarn/coursesyllabus/](http://www.buddhism.rilc.ku.ac.th/chachawarn/coursesyllabus/) [๗ มกราคม ๒๕๕๔].

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ : นายศศิลา พรรณาปิติ
เกิด : ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๐๒
สถานที่เกิด : กรุงเทพมหานคร
การศึกษา : อุดมศึกษา ปริญญาตรีบริหารธุรกิจ (การจัดการ)
มหาวิทยาลัยกรุงเทพ พ.ศ. ๒๕๒๖
เข้าศึกษา : ๔ มิถุนายน ๒๕๔๕
สำเร็จการศึกษา : ๒๗ มีนาคม ๒๕๕๔
ที่อยู่ปัจจุบัน : ๒๔๕/๒๖ ซอยลาดพร้าว ๑๒๒ เขตวังทองหลาง กรุงเทพมหานคร ๑๐๓๑๐

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ.ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

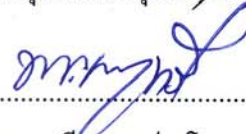
(พระเมธีรัตนดิลก, ดร.)

ประธานกรรมการ

(พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ.ดร.)

กรรมการ

(พระมหาทวี มหาปญฺโญ, ผศ.ดร.)

กรรมการ

(อาจารย์ รังษี สุทนต์)

กรรมการ

(ดร. วุฒินันท์ กันทะเดียน)

กรรมการ

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ.ดร.

ประธานกรรมการ

พระมหาทวี มหาปญฺโญ, ผศ. ดร.

กรรมการ

อาจารย์ รังษี สุทนต์

กรรมการ